

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

E-ISSN : 2602-330X

Year/Yıl : 2018

Volume/Cilt : 6

Issue/Sayı : 1

ECONOMY

MANAGEMENT

ACCOUNTING

EDUCATION

POLITICS

INT. RELATIONS

www.jimep.org

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP is an international and refereed academic journal published twice a year in electronic form since 2013.

The Name of Periodical Publishing / Süreli Yayının Adı

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Publishing Type / Yayının Türü

International E-Journal / Uluslararası E-Dergi

Publishing Language / Yayın Dili

Turkish & English / Türkçe ve İngilizce

Publishing Frequency/ Yayın Sıklığı

Yılda iki kez / Twice a year

Topic/Konusu

Management, Economics, Education and Politics /

Yönetim, Ekonomi, Eğitim ve Siyaset

Internet Page / Elektronik Adresi

www.jimep.org

E-ISSN: 2602-330X

Publishers and Editors / Yayıncı ve Editörler

Dr. Ahmet Güven

Dr. Emre Aslan

Dr. Atila Karkacier

Dr. Türker Şimşek

Secretariat / Sekreteryaya

Cihan Usta

Emre Yiğit

Çağatay Alan

Yavuz Özkaya

Indexes / İndeksler

Editorial and Referee Board / Yayın ve Hakem Kurulu

Dr. Admir MULAOSMANOVIC-International University of Sarajevo

Dr. Ahmet GÜVEN – Gaziosmanpaşa University

Dr. Alper BİLGİLİ – Çanakkale 18 Mart University

Dr. Atila KARKACIER – Gaziosmanpaşa University

Dr. Ayşe Elif YAZGAN – Necmettin Erbakan University

Dr. Barış KANDEĞER – Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Çetin KAPLAN – Gaziosmanpaşa University

Dr. Dilşad GÜZEL – Atatürk University

Dr. Doğan BOZDOĞAN – Gaziosmanpaşa University

Dr. Emre ASLAN – Gaziosmanpaşa University

Dr. Erkan AVŞAR – Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Fikret BİRDİŞLİ – Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Furkan BEŞEL – Sakarya University

Dr. Gül ŞİMŞEK – Atatürk University

Dr. Halil İbrahim KAYA – Cumhuriyet University

Dr. Halim Emre ZEREN – Adnan Menderes University

Dr. Hasan ÖZER – Bülent Ecevit University

Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ – Bozok University

Dr. Hümeyra SADAKLIOĞLU – Erzincan University

Dr. Hüseyin TEMİZ – Bozok University

Dr. İlkut Elif KANDİL GÖKER-Kırıkkale University

Dr. Mete DİBO – Hitit University

Dr. Murat ÖZDEMİR – Giresun University

Dr. Mustafa KAYA – Gaziosmanpaşa University

Dr. Mustafa ÖZKAN – Giresun University

Dr. Nasiru Liman ZURU – University of Utara Malaysia

Dr. Orhan Veli ALICI – Public Internal Auditor

Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ – Kırklareli University

Dr. Özüm EĞİLMEZ– Bilecik Şeyh Edebali University

Dr. Sara BENMAHAMMED – University of Mentori BrothersConstantine

Dr. Savaş BAŞÇI-Hitit University

Dr. Serghinia Hammoud ep. CHOBERT—France Ministry of Justice

Dr. Sertan TALAS – Gaziosmanpaşa University

Dr. Turan SULEYMANOV – Azerbaijan State Economics University

Dr. Türker ŞİMŞEK – Gaziosmanpaşa University

Dr. Uğur KESKİN– Anadolu University

Dr. Veysel YILMAZ – Gaziosmanpaşa University

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Year/Yıl: 2018 Volume/Cilt: 6 Issue/Sayı: 1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Page / Sayfa

- 1. ÖRGÜTLER GERÇEKLİĞİ FARKLI YANSITILABİLİR Mİ? DİL FAKTÖRÜNÜN GERÇEKLİĞİN İNŞASI VE YANSITILMASINDAKİ ROLÜ ÜZERİNDEN KURUMSALCI BİR AÇIKLAMA** 1-16
Öğr. Gör. Salih ARSLAN ve Prof. Dr. Recai COŞKUN
- 2. PLANLAMA ALANINDAKİ GÜNCEL GEREKSİNİMLERE UYGUN BİR DENETİM BİÇİMİ ÜZERİNDEN BİREY, PLANCI VE EĞİTİMİN NİTELİĞİNE DAİR BİR TARTIŞMA** 17-28
Dr. Gül ŞİMŞEK
- 3. MODERN DEVLETİN ONTOLOJİK ÇIKTISI: PASSOLİG UYGULAMASI** 29-41
Arş. Gör. Muhammet Nurullah ÇAKMAK
- 4. VERGİ USUL KANUNU'NDA YER ALAN "İZAHA DAVET" KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER** 42-56
Dr. Doğan BOZDOĞAN ve Doç. Dr. Cuma ÇATALOLUK
- 5. TÜRKİYE'DEKİ YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN CAMELS ANALİZİ İLE PERFORMANSLARININ ÖLÇÜLMESİ** 57-65
Öğr. Gör. Necati ALTEMUR
Doç. Dr. Süleyman Serdar KARACA
Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ
- 6. TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK, POLİTİK VE YASAL ÇERÇEVE-DE DEĞERLENDİRİLMESİ** 66-74
Öğr. Gör. Fuat ÇAMLİBEL
Prof. Dr. İlyas AKHİSAR
Doç. Dr. Kaşif Batu TUNAY

ÖRGÜTSEL GERÇEKLiĞİN İNŞASI VE YANSITILMASINDA DİL FAKTÖRÜNÜN ROLÜ ÜZERİNE KURUMSALCI BİR DEĞERLENDİRME¹

**Salih ARSLAN²
Recai COŞKUN³**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı örgütlerin, kurumsal çevresine dil aracılığıyla farklı bir gerçeklik görüntüsü yansıtabilme imkânını kurumsal kuram bakış açısıyla açıklayabilmektir. Bu amaç doğrultusunda “örgütler dil aracılığı ile gerçekliği farklılaştırarak sunabilir mi ve bu iddia kurumsal kuramla çelişir mi?” temel soruları yöneltmiştir. Dilin, kurumların inşası ve gerçekliklerin yansıtılmasındaki yetenekleri üzerinden cevaplar aranmaya çalışılmıştır. Çalışma, literatür incelemesi üzerinden kuramsal tartışma yöntemiyle yürütülmüştür. Bu makale kapsamında yürütülen çalışma sonucunda, dil ve kurumların etkileşimsel sürecin doğası gereği birbirlerini yansıtması gerektiği, dilin kurumsal özelliğinin sosyal gerçekliği farklılaştırarak sunabilmesine imkân tanıdığı ve bu iddianın kurumsal kuramla çelişki oluşturmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kuram, Kurumsallaşma, Örgütsel Dil, Örgütsel Gerçeklik

Jel Kodu: M10, M14, M19

AN INSTITUTIONAL EVALUATION OVER THE ROLE OF LANGUAGE FACTOR IN THE CONSTRUCTION AND REFLECTION OF ORGANIZATIONAL REALITY

ABSTRACT

The purpose of this study is to be able to explain the possibility of reflecting the different reality image through the language to the institutional environment in terms of institutional theories. In this aim direction, the main questions were asked "can organizations present differentiated reality through language and that this claim is contradictory to institutional theory?" The answers have been sought through the ability of the language institutions to build and reflect their reality. The study was conducted through a theoretical discussion method through literature review. As a result of the study carried out within the scope of this article, it has been achieved that the language and institutions should reflect each other in the nature of the interactive process, allow the language's institutional characteristic to present differentiated social reality, and that this claim can not constitute a contradiction with institutional theory.

Keywords: Institutional Theory, Institutionalization, Organizational Language, Organizational Reality

Jel Codes: M10, M14, M19

¹ Bu çalışma Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Recai Coşkun danışmanlığında Salih Arslan tarafından “Örgütsel Meşruiyet İle Örgütsel Dil Arasındaki İlişkinin Kurumsal Kuram Açısından İncelenmesi” ismiyle yazılan doktora tezinden türetilmiştir.

² Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, salih.arslan1@ogr.sakarya.edu.tr.

³ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, coskun@sakarya.edu.tr.

GİRİŞ

Kurumsalcı görüş içerisinde ortaya çıkan “yeni kurumsal kuram” yaklaşımı, örgütlerin hayatta kalabilmesi için kurumsal çevrelerinde meşru görülmeleri, bunun için de çevreleriyle uyumlu olmaları gerektiğini öne sürmektedir. Kurumsalcı teorisyenlerin çoğu tarafından çevresel beklentiler ile örgütsel çıkarların genelde çeliştiği ve bundan dolayı örgütlerin bu uyumu törensel ve mitsel uygulamalar şeklinde gerçekleştirdiği iddia edilmektedir (Meyer ve Rowan, 1977: 341; Zucker, 1977: 727; DiMaggio ve Powell, 1983: 151; Scott, 1987: 507). Bu teorisyenlere göre törensel ve mitsel uygulamalar, örgütün kurumsal çevreye gerçekte öyle olmasa bile uyduğunu göstererek (kurumsal çevreye uyuyormuş gibi göstermek suretiyle) meşruiyet kazanmasını sağlamaktadır. Bazı kurumsalcı araştırmacılar ise törensel ve mitsel uygulamaların yanında örgütsel dilin de bu süreçteki rolü üzerinde durulmasını önermektedirler (Bitektine ve Haack, 2015: 50; Cornelissen vd., 2015: 14; Harmon vd., 2015: 77; Haack vd., 2014: 636; Tost, 2011: 694; Green ve Li, 2011: 1670). Bu makalede örgütlerin inşa ettiği örgütsel dilin, örgütlerin kurumsal çevreye uyuyormuş gibi görünmesindeki rolü araştırılmıştır. Bu çerçevede, öncelikle dilin kurumların oluşumundaki rolü açıklanmış, daha sonra dilin örgütsel gerçekliği farklı yansıtılma imkânı değerlendirilmiştir.

1.ÇALIŞMANIN PROBLEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın amacı, örgütsel dilin gerçekliği farklı yansıtılma imkânını kurumsal kuram bakış açısıyla açıklamaktır. Gerçeklik ile dil arasındaki ilişki, gerçekliğin oluşumunda dilin etkisi ve gerçekliğin yansıtılmasında dilin rolü şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Kurumlar, toplumsal ve kültürel süreçler sonucunda oluşan “sosyal gerçeklikler” olarak tanımlanmıştır. Dil kendisinin ötesinde bir şeyi işaret, temsil ya da sembolize eden simgesel araç olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle dilin kurumsal olguların kurucusu olduğu varsayılmıştır (Searle, 2005: 84-85). Bu varsayıma göre dil, sembolik yapısı sayesinde kurumların biçimini ve nasıl anlaşılması gerektiğini toplumun diğer unsurlarına aktarma işlevine sahiptir. Bu süreçte kurum ve dil etkileşmekte ve birbirlerinin kimliklerini yansıtmaya başlamaktadırlar. Dolayısıyla dil, kurumsal çevrenin kültür ve anlamıyla biçimlenmekte ve kurumsal bir form halini almaktadır. Gerçeklik ve dil arasındaki diğer önemli ilişki ise örgütlerin çevresine dil aracılığıyla farklı bir gerçekliği yansıtırken dil ve gerçeklik arasında oluşan kurumsal bağlantı noktasında aranmıştır (Habermas, 2001: 42). Örgütlerin, var olan örgütsel gerçekliğin kurumsal taleplerle örtüşmediği durumlarda, gerçekliğin görünümünü değiştirerek sunmak isteyebileceği varsayılmıştır. Bu varsayıma göre örgütler, gerçeklikle ilişkili niyet, amaç, süreç, sonuç gibi bütün parçaları söylem ile farklılaştırılabilmektedir. Niyetini gizleyebilmekte, başka amaçları öne çıkarabilmekte, süreci göz ardı edebilmekte, sonuçları farklı tanımlayabilmektedir. Bu makale, söz konusu iki varsayımdan yola çıkarak iki önermede bulunmaktadır.

Birinci Önerme: Dil, kurumları inşa ederken girdiği etkileşim sonucu, giderek kurumlara benzemekte ve kurumları yansıtmaya başlamaktadır.

İkinci Önerme: Örgütler, kurumsal beklenti içerisindeki çevresel unsurlara, dil aracılığıyla farklı bir gerçeklik yansıtarak somut gerçekliğin görülmesini engellemektedir.

Bu iki önermeye göre örgütsel dil, örgütsel gerçekliğin etrafını saran ayna işlevi görmekte ve örgütün içini (somut örgütsel gerçekliği) değil, örgütün çevresini (kurumsal inançlar, normlar, değerler vb.) yansıtmaktadır. Örgütler, dil ve gerçeklik arasındaki bu ilişkiyi kendi lehine kullanmak istemekte ve toplumda olumlu bir imaj oluşturabilecek gerçeklik görüntüsü tasarlamaktadırlar. Mesela çok hayırsever, çevreye duyarlı, toplumsal konulara karşı hassas bir imaj oluşturabilmek için dili, bu türden mesajlar verecek kelimeler ve içerikler üzerinden kurgulamaktadır. Böylelikle örgütün değerlendirici çevresel aktörler tarafından, kurumsal kurallarla uyumlu ve beklentileri karşılayan bir aktör olarak algılanmasını sağlamaktadır. Ancak bu kurgu, sınırsız hayal gücünün sonsuz imkânlarına sahip bulunmamaktadır. Örgütler bu faaliyetlerinde hem zihnin kısıtları hem de dilin kısıtları sebebiyle, kurumsal ve kültürel anlamda sınırlandırılmıştır. Bu makale, yukarıda sıralanan iki önerme üzerinden aşağıdaki soruların cevaplarını vermeye çalışmaktadır.

Araştırma Sorusu 1: Örgütler, kurumsal çevreye gerçekte uyum göstermeyebilir mi?

Araştırma Sorusu 2: Örgütler, örgütsel dil aracılığıyla kurumsal çevreye farklı bir gerçekliği yansıtılabilir mi?

Araştırma Sorusu 3: Örgüt ve örgütsel dil temelli bir yaklaşım, kurumsal kuramın temel varsayımlarıyla çelişir mi?

Yukarıda birinci ve ikinci önermelerdeki varsayımların işleyişi ortaya konulabildiği ölçüde, araştırma soruları cevaplarını bulabilecektir. Metot olarak, literatür incelemesi üzerinden kuramsal tartışma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle bireysel zihin, düşünce ve eylemin kolektif zihin, düşünce ve eyleme nasıl dönüştüğü ve bu sürecin kurumları nasıl inşa ettiği, dil faktörü üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Dilin, gerçekliğin görünümünü değiştirerek toplumda örgütün istediği algıyı oluşturabilmesi ise bilişsel şema, yorum, anlam ve dil arasında ilişki kurularak gösterilmeye çalışılmıştır.

2-TEORİK ARKAPLAN

Kurumsal kuramın kurumsallaşma süreçlerine yaklaşımında iki ana akım bulunmaktadır. Bunlardan ilki Meyer ve Rowan'ın (1977; 1991) temsil ettiği, kurumları verili kabul eden anlayıştır (Jepperson, 1991: 146; Meyer ve Jepperson, 2000: 106; Meyer, 2008: 792; Meyer, 2010: 5; Jepperson ve Meyer, 2011: 68). Bu anlayışa göre, yapısal seviyede ilişkileri ve bu ilişkilerin nedensel argümanlarının doğasını araştırmak, kurumsal kuramın ruhuna daha uygundur. İkincisi ise Zucker'in (1977; 1987; 1991) temsil ettiği, kurumların oluşum süreçlerini analize dâhil eden anlayıştır (DiMaggio ve Powell, 1991: 22; Di Maggio, 1997: 268; Powell ve Colyvas, 2008: 297). Bu anlayışa göre ise kurumların kendilerini yeniden ürettiği varsayımı yerine, kurumların oluşması ve korunmasına yol açan çabaya ve bu süreçleri etkileyen faktörlere odaklanması gerekmektedir.

Her iki akımın temsilcileri de genellikle Berger ve Luckman'ın (1967) kurumsallaşma sürecine ilişkin açıklamasından yararlanmışlardır. Berger ve Luckman'a (1967: 149) göre bireylerin inanç, değer ve normları özneler arası aktarım yoluyla dışsallık kazanmakta, bireysellikten çıkıp nesnelleşerek kalıcı hale gelmekte ve kurumsallaşmaktadır. Meyer ve Rowan (1977: 341) çizgisi kurumsallaşmanın bu tanımındaki “kategorik inançlar” kavramından faydalanmıştır. Fakat bireysel ve örgütsel aktörlerin hiçbir zaman rasyonel olamayacağını varsaydığı için kurumsallaşma süreçlerinin mikro boyutunun açıklanamayacağını öne sürmektedirler (Meyer ve Jepperson, 2000: 101; Meyer, 2008: 796; Meyer, 2010: 6-7). Zucker (1991: 87) çizgisi ise kurumsallaşma sürecine ve kavramsallaştırmaya çok az dikkat edilmesini, kurumsal kuram için zayıflık olarak görmektedir. Bundan dolayı bireysel ve örgütsel aktörler arasında anlamı aktarmak için kurulan iletişime ve etkileşime odaklanmışlardır (Tolbert ve Zucker, 1996: 175).

Zucker (1987: 459; 1991: 104) kurumsallaşma süreçlerinin kurumsalcı teoride “kara kutu” olarak kaldığını belirtmekte ve onun çizgisini takip eden araştırmacılarla birlikte mikro süreçlerin kurumsallaşma sürecine nasıl etki ettiğini açıklamaya çalışmaktadır (DiMaggio ve Powell, 1991: 22; Scott, 2008: 431). Sosyal teorinin en önemli konularından biri olan, bireyin günlük etkileşimlerle sosyal sistemi ve kurumları nasıl şekillendirdiği problemini (Coleman, 1986: 1310), Zucker (1991: 104) bilişsel süreçlerin işleyişini ortaya çıkararak çözmeyi amaçlamaktadır (Hirsch ve Lounsbury, 1997: 412). Ancak Collins'e (1981: 985) göre, bireyin günlük hayattaki mikro davranışları rasyonel karar verme ve bilişsel modelleri takip etmemekte, sosyolojik çözümlerle açıklanamayacak örtük anlam ve uzlaşılarla bağlı bulunmaktadır. Bundan dolayı kurumları verili kabul eden anlayış, makro - mikro problemini açıklamada daha kapsayıcı olduğu ve seviyeler arası karşılaştırma yapmaya daha fazla izin verdiği için (Wiley, 1988: 260), bireysel pratikler ile kurumlar arasındaki ilişkiden çok, kurumları etkileyen makro yapılar üzerinde durulmasını önermektedir (Jepperson ve Meyer, 2011: 55)

Bu makalede, kurumların oluşum süreçlerinin açıklanması amaçlanarak, Zucker (1977; 1987: 1991) çizgisi; kurumları oluşturan kurumsal olgular olarak tanımlanan dilin, kurumlar üzerindeki etkisinin gösterilmesi amaçlanarak, Meyer (Meyer ve Jepperson, 2000; Meyer, 2008; Meyer, 2010; Jepperson ve Meyer, 2011) çizgisi takip edilmiştir.

3. KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDE DİLİN ROLÜ

Zucker (1977; 1987; 1991) kurumsallaşma sürecinde özneler arası aktarım konusuna odaklanmış ve tek bir kuşak ya da kuşaklar arasında birbirlerine anlamı aktaran aktörler zincirinin kurumların ortaya çıkışındaki önemine dikkati çekmiştir. Onun ardından DiMaggio ve Powell (1983; 1991), Friedland ve Alford (1991) gibi kurumsalcılar, kurumsal argümanların kapsamını ve

çeşitliliğini genişletmek için çaba göstermişler ve kurumsallaşmayı bireysel çıkar ve güçle telkin edilmiş politik bir süreç olarak tanımlamışlardır (Scott, 1987: 493; Jepperson, 1991:158; Zilber, 2002: 236). Yeni kurumsal kuramın güç ve çıkar olgularına doğru genişletilebilmesinde teorik alt yapıyı oluşturması amacıyla, eski kurumsalcı sosyolojinin bazı varsayımları yeni kurumsal kurama entegre edilmeye çalışılmıştır (Greenwood ve Hinings, 1996: 1031-1032). Fakat bu entegrasyonun avantaj ve dezavantajları ve nasıl gerçekleştirileceğine dair bir yöntem gösterilmemiştir (Hirsch ve Lounsbury, 1997: 408-409).

Eski ve yeni kurumsalcılığı birleştirme çabalarının dışında, kurumsallaşmayı yeni kurumsalcılığın sınırları içinde kalarak açıklamaya çalışan araştırmalar da olmuştur. Hirsch ve Lounsbury (1997: 409) yeni kurumsalcılık tarafından temsil edilen daha yapısalcı örgüt teorisini geliştirmeye eğilimli olduklarını belirtmiştir. Barley ve Tolbert (1997: 95) ise kurumların açık bir biçimde ikilem sergilediğini, hem sosyal eylemi zorlarken hem de ondan meydana geldiğini vurgulayarak, eylem ve kurum arasındaki ilişkiyi Giddens'in (1984) yapı teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Hirsch ve Lounsbury de (1997: 412) eski ve yeni kurumsalcılık arasındaki felsefi bağlantıyı kurmada Giddens'in (1984) yaklaşımının sosyal teori açısından önemli bir yol gösterici olacağını düşünmektedir.

Bu makalede; kurumların ortaya çıkış süreci, bireysel düşünce ve eylemin, kolektif düşünce ve eyleme dönüşümü üzerinden açıklanmıştır. Kurumlar zihinde, düşüncede ve eylemde var olan olgular olarak ele alınmıştır. Bireysel düşünce ve eylemden kolektif düşünce ve eyleme geçiş süreci ve aralarındaki ilişki açıklanırken Giddens'in (1984) yapı teorisi, Di Maggio'nun (1997) kültür ve biliş açıklamaları, Goffman'ın (1983) etkileşimsel düzen, Sewell'in (1992) yorumlayıcı şema, Friedland ve Alford'un (1991) kurumsal mantık tanımlamalarından yararlanılmıştır. Örgütlerin gerçekliği farklı yansıtabilme imkânı açıklanırken Weick'in (1993) bağlamsal rasyonalite, Swidler'in (1986) kültürün araçsal kullanımı, Fligstein'in (1997: 398) sosyal aktör kavramları kullanılmıştır.

3.1. Bireysel Düşüncenin Kolektif Düşünceye Dönüşümü

Bireyler, toplumun diğer bireyleriyle girdiği etkileşimsel sosyal süreçlerle hem kendi zihinlerini biçimlendirmekte hem de toplumsal kültürün oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Di Maggio, 1997: 273-274). Birey sosyal süreçlerle biçimlenen zihni yardımıyla kendisine yönelen veriyi bilgiye ve düşünceye dönüştürmektedir. Böylelikle günlük faaliyetinde ne yaptığını bilme imkânı elde etmektedir. Buna pratik bilinç denir (Giddens, 1984: 26). Fakat bireyin zihninin oluşumu bir noktada durmamakta, etkileşimsel sosyal süreçler, bireylerin zihninin önünde gerçekleştiği için eylemle birlikte bireyin zihni de inşa edilmeye devam etmektedir (Powell ve Colyvas, 2008: 285). Veriyi bilgiye dönüştüren zihinsel şemalar sayesinde birey nesnelerin görüntüsü ve sözcüklerin anlamları arasında ilişki kurabilmektedir. Toplumun bütün üyelerinin benzer yaşantılarla edindikleri ortak tecrübelerin sonucunda toplumda benzer bilgi, kelime haznesi ve sembol birikimleri meydana gelmektedir. Buna kolektif hafıza denir. Kolektif hafızanın oluşumu, sosyal gerçekliğin de oluştuğunu göstermektedir. Bütün sosyal gerçeklikler toplumun her bir bireyinin zihninin bir köşesinde yer alarak toplumun kolektif hafızasındaki varlığını korumaktadır (Weick, 1993: 640). Birey bu kolektif hafıza sayesinde geçmişi anlayabilmekte ve sembolleri anlamlandırabilmektedir (Di Maggio, 1997: 275). Fakat bireyin her eylemi amaç ve anlam taşıyan bir bilinçle oluşmamaktadır. Bu şekildeki çoğu eylem içselleşmiş bir bilinci içinde saklamakta (Barley ve Tolbert, 1997: 102) ve bu bilinç günlük pratiklerin içinde gömülü halde bulunmaktadır (Giddens, 1984: 4).

Kolektif zihnin oluşumu ile birlikte kolektif düşünce de oluşmaktadır. Bu aşamada sosyal gerçeklik olarak var olmaya başlayan kurumlar, bireylerin pratik bilgi haznesinde kodlanmaktadır. Bu durumu Goffman (1983: 2) “sosyal mantığın kodlanmış senaryosu” olarak nitelemektedir. Giddens (1984: 2) bu kodlanmış formları “düşünce yapıları” olarak, Di Maggio (1997: 274) ise “kültürel formlar” olarak tanımlamaktadır. Barley ve Tolbert'e (1997: 100) göre kurumsal prensiplerin kodlandığı bu senaryoların oluşumu “kurumsallaşmanın birinci aşamasını” oluşturmaktadır ve bu prensipler toplumun bütün üyeleri tarafından senaryoya özgü durumlarda takip edilmektedir. Bireylerin eyleminde diğerleriyle aynı kuralları takip etmesi, eylemini onların eylemine benzer hale getirmekte ve böylelikle kolektif eylem oluşmaya başlamaktadır.

3.2. Kolektif Söylem ve Eylemin Oluşumu

Daha önce de değinildiği gibi her eylem birey tarafından bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmemektedir. Fakat buradaki bilinçsizlik, Giddens'ın bahsettiği, bilinçsizlik ile sözel bilinç arasındaki pratik bilince referans etmektedir ve bunlar bilişsel ve güdüsel formlara sahiptirler (Giddens, 1984: 4-7). Bu tipteki her eylemin kendine özgü bir mantığı ve nedeni bulunmaktadır. Bu açıdan eylem mantıklı, bilinçli ve tekrar edilmiş alışkanlıkların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Birey alışkanlık gibi bazı durumlar üzerine kurulu değişmeyen bilişsel örgülerin içinde kültürü aktif olarak birleştirmekte, nesne, aktör, olay ve eylemler arasında benzerlik kurarak tematize etmekte ve kanıksamaktadır (Di Maggio, 1997: 281). Herhangi bir nesne, aktör ve olay karşısında zihinsel şema yardımıyla temaya uygun eylemi durumla ilişkilendirerek sergilemektedir (Giddens, 1984: 3; Sewell, 1992: 4). Kurumsal prensiplerin kodlandığı senaryoyu bireyin sahnelemesi şeklinde gerçekleşen bu durum, Barley ve Tolbert'e (1997: 102) göre "kurumsallaşmanın ikinci aşamasını" ifade etmektedir. Bu aşamada her bir birey senaryoya uygun davranışı sergilemekte ve benzer durumlarda benzer davranışların gösterilmesiyle kolektif eylem meydana gelmiş olmaktadır.

Bu durumda kolektif eylemin nedeni eski kurumsalcıların ifade ettiği gibi aynı sosyal yapı unsurlarının dayattığı zorunluluklar ve gereklilikler değil benzer bilişsel şemalara sahip olunmasıdır. Kolektif eylem, bireylerin bilişsel şemalarına kodlanmış ortak senaryonun bireyler tarafından sahnelenmesi ile oluşmaktadır. Bu sahneleme, bireyin toplumun diğer üyelerinden bağımsız ve ilgisiz bir şekilde sadece bilişsel şemasına uygun hareket ettiği anlamına gelmemektedir. Birey bunu sergilerken diğerlerini de gözlemlemekte ve onlarla koordineli davranmaya özen göstermektedir. Weick (1993: 635) bireyin düzeni nasıl sahnelediğini ve eylemi nasıl koordine ettiğini göstermek için sezgisellik üzerine odaklanmaktadır. Ona göre bireyler, kimlerin çevreyi nasıl anladığını karşılıklı yorumlayarak eylemin içindeki şartları dönüştürmektedir (Powell ve Colyvas, 2008: 284). Giddens da (1984: 2) bireyler tarafından sergilenen bu eylemlerin daha sonraki muhtemel eylemlerin şartlarını ürettiğini öne sürmektedir.

Görülmektedir ki kolektif eylemde ağırlıklı biçimde etkin olan dışsal nedenler değil, yorum ve anlam gibi içsel nedenlerdir. Sembol, yorum ve anlam aracılığıyla eylemin şartları bireyler tarafından değiştirilirken, dışsal olarak eylemi belirlediği düşünülen kurumsal yapı da kısa sürede genel bir bakışla sezilemeyecek şekilde yine bunlar aracılığıyla değiştirilmektedir. Toplumun üyesi olan birey, eylemi kendine ve diğerlerine rasyonel biçimde sunarak ve açıklayarak gerçekleştirmektedir (Weick, 1993: 635). Eylemin rasyonelleştirilmesi kurumsallaşmadaki içselleşme sürecine referans etmektedir (Giddens, 1984: 3-4). İçselleştirme ile birey hem şematik bilişsel yapısının tutarlılığını korumakta hem de sosyal etkileşimsel düzene uyduğunu göstermektedir. Böylelikle hem tutarsızlığın neden olacağı çelişki içindeki iç kaynaklı rahatsızlıklardan hem de sosyal tepkinin neden olacağı dış kaynaklı endişelerden kendini uzaklaştırabilmektedir.

Birey bir senaryoyu takip ettiğinin farkında olursa, bu durumda standart rasyonel bir eylem sunmaktadır (Barley ve Tolbert, 1997, 102). Senaryoyu takip ettiğinin farkında olmayarak sergilenen kolektif davranış, uzun süre göz önünde bulundurulduğunda irrasyonel (Granovetter, 1985: 490), senaryoyu takip ettiğinin farkında olarak sergilenen davranış, bireysel bir seçim gibi (Barley ve Tolbert, 1997: 97) algılandığı için rasyonel olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin sebebi, normatif rasyonalite modelinin sosyalleşmemiş ekonomik insan varsayımı üzerine kurulu olmasıdır (Weick, 1993: 634). Hâlbuki normatif ya da bilimsel rasyonalite modellerinin, günlük hayatın pratik eylemini açıklamada yetersiz olduğu ileri sürülmektedir (Garfinkel, 1967: 283). Bireysel eylemde kolektif unsurları, kolektif eylemde bireysel unsurları bulmak mümkündür. Bu durumu açıklamada sınırlı rasyonalite ya da bağlamsal rasyonalite kavramları daha uygun görünmektedir.

İrrasyonel olarak değerlendirilen kolektif davranış, genelde bireyin durumu anlamaya ve doğru kararı vermeye yetecek bilgisi olmadığında sergilenen bir davranış olarak düşünülmektedir. Çoğulcu bilgisizlik düşüncesi olarak tanımlanan bu durumda bireyin, kolektif tercihlerin paylaşıldığı temsile referansla davrandığı varsayılmaktadır (Di Maggio, 1997: 272). Bu yaklaşıma göre eyleme dair bilgisizlik arttıkça topluluk üyelerinin kolektif davranış sergileme ihtimalleri artmaktadır. Fakat bilgi arttıkça bireylerin sosyal yapının temel konuları üzerindeki bilgi ve düşünceleri farklılaşabilir ve kolektif eylem azalabilir. Weick (1993: 641) ise yeni bilgi alanları ortaya çıktıkça bilgi ve bilgisizliğin

birlikte arttığını belirtmektedir. Bu durumda bireysel ya da kolektif eylemden hangisinin artacağı hangisinin azalacağı belirsizleşmektedir. Bağlamsal rasyonalite kavramından hareketle, bireyin şartlara göre bireysel ya da kolektif eylemi sergileyeceği öne sürülebilir.

Bilişsel şemalar, pratik günlük etkileşimde sağladığı kolaylıklar nedeniyle bireyde düşünce ve eylem alışkanlığı meydana getirmektedir. Barley ve Tolbert'e (1997: 102) göre eylem bilgisinin olduğu senaryoda hangi davranışların tekrar ve taklit nedeniyle alışkanlık haline geldiğinin belirlendiği aşama "kurumsallaşmanın üçüncü aşamasını" oluşturmaktadır. Bu aşamadan sonra belirli bir konuda düşünme ve davranma eylemi sıradanlaşmakta ve olağanın dışına çıkmak zorlaşmaktadır. Simon (1976: 88-89) alışkanlık eyleminin pasifliği yansıtmadığını ifade etmektedir. Ona göre alışkanlık, doğrudan dikkatin yetenekleştirilmiş anlamıdır. Bireysel alışkanlığın da günlük etkileşimsel hayatta pratik gerekçeleri vardır. Garfinkel de (1967: 263-264) mantıklı davranışlarda bireylere güven veren esnek ve tepkisel müzakere edilmiş kural ve prosedürlerin bireyler açısından günlük sebepleri gerektirdiğinin altını çizmektedir. Ona göre birey hangi kurallara uyulacağına yönelik uzlaşma ve anlaşmada bu sebepleri dikkate almaktadır. Giddens da (1984: 6-7) bireyler arasında günlük hayat içerisinde gerçekleştirilen bu tip sosyal etkileşimlerin sürdürülmesinin insan için temel güvenlik meselesi olduğuna vurgu yapmakta, sosyal etkileşimin insani kaygının kontrolünde en genel ve etkili motivasyon kaynağı olduğunu belirtmektedir (Powell ve Colyvas, 2008: 280). Bu nedenle alışkanlığı kurumlar karşısında pasif bir uyum olarak değil, günlük sosyal etkileşim süreçlerinin sonunda oluşan ve günlük yaşama dair gerekçelere sahip olan bir tutum olarak değerlendirmek gerekmektedir. Günlük etkileşimsel sosyal hayatın içerisinde bireyin zihni, düşüncesi ve eylemi ile birlikte toplumun kolektif zihni, düşüncesi ve eyleminin de nasıl oluştuğu gösterilmiş oldu. Sosyal inşa olarak adlandırılan bu süreçlerin içerisinde hem bu süreçlerin oluşumunu etkilediği hem de bu süreçlerin kendisinden etkilendiği kurumların nasıl inşa edildiği de bu aşamada açıklanmaya çalışılacaktır.

3.3. Kurumların Oluşması ve Sosyal İnşa

Toplumdaki sosyal ilişkilerin kurum ve davranışları nasıl etkilediği sosyal teorinin klasik sorularından biridir (Granovetter, 1985: 481). Kurumsal yapıların sosyal alan üyelerinin arasındaki ilişkinin özeti olduğu ve konuşmadaki dil kuralları gibi sosyal eylemdeki kuralları temsil ettiği düşünülmektedir (Giddens, 1984: 21; Barley ve Tolbert, 1997: 96; Sewell, 1992: 6). Bireyin eylemini gerçekleştirirken bu kurallara uyduğu kabul edilmektedir. Burada eylemin devamlılığı aktif bir aracıya bağımlı değildir, çünkü pratikler yapı ve ilişkiler ağına gömülü bulunmaktadır (Powell, 1991: 191). Eylemin düzenli ve devamlı olmasını sağlayan şey bu yapı ve kişiler arası ilişkiler ağıdır. Granovetter'a (1985: 504) göre davranışın kişiler arası ilişkiler ağına gömülü olduğuna yönelik bu argüman, bireysel eylemi aşırı sosyalleşmiş ya da yetersiz sosyalleşme uçlarından uzak tutarak tamamen özgür ya da tutsak birey tanımlamasından araştırmacıları kurtarmaktadır.

Birey bilincinde olmadan kurumsal yapıdan etkilenecek davranışını sergilerken, aynı zamanda sosyal etkileşimde bulunarak yine bilincinde olmadan kurumsal yapının oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Giddens, 1984: 2). Barley ve Tolbert'e (1997: 102) göre süreç boyunca bireyler arasında üretilen etkileşimler ve davranış ilişkilerinin dışsallaşması ve nesnelleşmesiyle "kurumsallaşmanın dördüncü aşaması" gerçekleşmiş olmaktadır. Ancak oluşan kurumlar, bireysel anlamda sınırsız eylem alanının temel esaslarını ve kavramlarını içerdiği için kurumsallaşma, eylem alanı ya da sosyal alanın sınırlamasıyla durmamaktadır (Hasselbladh ve Kallinikos, 2000: 700). Bireyler paylaşılan tiplendirmeler ve davranışın yorumlanmasına yol açan tartışma süreçleriyle kurumları var etmeye devam etmektedirler (Barley ve Tolbert, 1997: 94). Bu süreçte yapılan tiplendirmeler algıyı, yorumu, tasarımı ve eylemi etkilemekte, kurumsallaşmış yapı ve davranışlar, şematik ve kanıksanmış durumlar olarak günlük eylemde yeniden üretilmektedir (Di Maggio, 1997: 270). Ancak günlük eylemle gerçekleşen kurumsal değişim yavaş bir şekilde ve uzun bir süreçte ortaya çıkabilmektedir (Hirsch, 1997: 1715). Bu süreç içerisinde birey zihinsel şematik yapısını ve davranış biçimini göreceli olarak uzun süre korumaktadır. Bu alanlardaki değişim kurumsal yapıdaki değişime paralel bir durum arz etmekte, nasıl birey kendi zihinsel değişiminin süreç içerisinde farkına varamıyorsa toplum da kurumsal değişiminin bu şekilde farkına varamamaktadır.

Kurumsal değişim sürecinde oluşan alternatif senaryo ve çözümler ise kültür tarafından meşrulaştırılmak zorundadır (Hirsch, 1997: 1716; Meyer ve Jepperson, 2000: 101). Yeni senaryoların

meşruiyetini sağlayacak olan etkenlerin arasında günlük ritüeller, hikâyeler, dil gibi kültürel pratiklerin yanında seremoniler, sanat formları, inançlar ve anlam taşıyan semboller de sayılabilir (Swidler, 1986: 273; Di Maggio, 1997: 265; Zilber, 2002: 236). Yeni kurumsalcılığın teorik dayanaklarından biri olan Berger ve Luckman (1967: 66-67) kültürü otonom bir saha olarak görmemektedir (Hirsch ve Lounsbury, 1997: 411). Bu nedenle kültür de zihin, düşünce ve eylemle birlikte inşa edilmeyi sürdüren ve süreç içerisinde fark edilmese bile değişime uğrayan dinamik yapıları içinde barındırmaktadır. Bundan dolayı kurumların ortaya çıkışı ve anlaşılmasında bilişsel süreçlerin açıklayıcılığı daha çok öne çıkmaktadır. Çünkü normatif ve düzenleyici süreçler daha somut ve yapısal bir özelliğe sahipken, bilişsel yaklaşım daha düşünsel ve kültürel unsurlara vurgu yapmaktadır (Hirsch, 1997: 1717). Fakat düzenleyici, normatif ve bilişsel süreçler birbirinden tamamen kopuk etkenler olarak tanımlanmamalıdır. Normatif ve düzenleyici süreçlerin aktörleri de belirli bir şematik zihne ve kültüre sahiptir. Bu nedenle norm, kural ve düzenlemeleri oluştururken bilişsel ve kültürel yapılarının etkilerinden soyutlanamazlar. Aktörlerin şematik bilinçleri bilişsel etki yoluyla, şartlarla içsel olarak uyumlu sosyal bir ağ olarak tanımlanan kültür ise sosyal etki yoluyla normatif ve düzenleyici süreçleri etkilemektedir (Di Maggio, 1997: 264). Bu açıdan normatif, düzenleyici ve bilişsel süreçler arasında keskin bir ayırım yapmak zorlaşmaktadır. Özellikle kültürel bir olgu olan dilin, bireyler arası iletişim ve anlaşmayı sağlamada, bireyin nesne ve olayları toplumsal yargıya uygun bir şekilde değerlendirmesinde ve yeni oluşmakta olan kurumların içselleşmesi ve meşru olarak görülmesinde oynadığı etkin rol ihmal edilmemelidir.

3.4. Sosyal İnşada Dilin Rolü

Sosyal inşa kavramı genelde, sosyoloji alanındaki yapısalcı görüşün açıklama biçimi olarak değerlendirilmektedir. Yapı teorisine göre sosyal bilimlerin çalışma alanı, bireysel aktör ya da sosyal toplum deneyimleri değil, sosyal pratiklerin düzenidir. Bu pratikler doğada kendiliğinden üretilmekte ve anlamlar aracılığıyla bu üretim sürekli olarak yeniden tekrarlanmaktadır. Bu pratiklerin içinde ve bunlar aracılığıyla sonraki muhtemel eylemin şartları da oluşturulmaktadır. Bu şartların oluşumunda kodlanmış program formlarının doğasındaki insani anlayış rol oynamaktadır (Giddens, 1984: 2; Barley ve Tolbert, 1997: 99). Teoride insani pratikler, anlam ve insani anlayış kavramları arasındaki ilişki öne çıkmaktadır. İnsani anlayış ile zihin, anlam ile semboller, insani pratiklerle etkileşimsel düzen ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda her üçüyle de dilin ilgisi kurulabilir. Böylelikle dilin hem zihnin oluşumunda hem anlamın üretiminde hem de sosyal düzendeki etkileşimde oynadığı rol gösterilebilir (Ashcraft, Kuhn ve Cooren, 2009: 18). Her ne kadar kurumsalcı teorisyenler kurumsallaşma sürecinde dilin rolünü görmezden gelmiş olsalar da (Phillips, Lawrence ve Hardy, 2004: 638) çalışmalarda giderek dilsel etkileşimlere daha fazla yer verilmesi (Powell ve Colyvas, 2008: 279) ve dilin bağdaştırıcı rolüne dikkat edilmesi (Hirsch, 1997: 1719) yönünde öneriler yaygınlaşmaktadır. Bu makalede zihin, yorum ve anlam ile dil arasında ilişki kurularak kurumların inşasında dilin etkisi gösterilmeye çalışılmıştır.

Goffman'a (1983: 13) göre bütün sosyal yapılar, içinde etkileşimsel düzen taşımaktadır. Sosyal yapı içinde herkes çoğu zaman sosyal ilişki içinde görülmektedir. Sosyal ilişki ve sosyal ilişkilerin dönüşüm kuralları, yapısalcı teoride yapı kavramının iki boyutunu oluşturmaktadır. Sosyal ilişkileri üreten ve dönüştüren özelliklere Giddens (1984: 17) "yapısal kurallar" adını vermektedir (Barley ve Tolbert, 1997: 97-98). Yapı teorisi bu kurallarla, kurumsalcı analizin yapı ile eylemi birleştirmede yaşadığı zorluğu aşmaya çalışmaktadır. Giddens (1984: 17) burada, kurumların sadece günlük eylemde somutlaştığı kadarıyla var olduğunu, eylemle yapının bir noktada birleştiğini öne sürmektedir (Barley ve Tolbert, 1997: 99; Scott, 2008: 438). Böylelikle yapı teorisi, kurumsalcı yaklaşım gibi yapının kendi kendini ürettiğini değil, sosyal etkileşim düzeni içinde oluşan yapısal kuralların bireye sunduğu imkân, tercih ve kısıtlarla yeni yapı ya da kurumların oluştuğunu iddia etmektedir. Teoriye göre, sosyal pratikleri sergileyen bireylerin kendi aralarındaki etkileşimde, sosyal sistemin yapısal özellikleri olan kaynaklar da yeniden üretilmektedir (Giddens, 1984: 15; Sewell, 1992: 4; Hirsch ve Lounsbury, 1997: 406).

Kurallar yapının tekrar hangi ilkeler çerçevesinde üretileceğini belirlerken, kaynaklar yapının tekrar üretilme imkân ve kapasitesini temsil etmektedirler. Kurallar ve kaynakların üretimi, sosyal hayatın daimi özellikleri olarak tanımlanan kurumların içinde sürekli olarak tekrarlanmaktadır (Giddens, 1984: 24). Bu bakış açısında aktör ve yapı birbirinin karşıtı değil, biri diğerinin varlıksal

önkoşuludur (Sewell, 1992: 4). Bireysel aktörün etkileşimsel düzende maruz kaldığı bu kural ve kaynaklar, Goffman'ın (1983: 3) “sosyal hayat formlarına” benzemektedir. Örgütsel dil formları, sosyal hayat formlarının örgütsel alandaki türlerinden biri olarak tanımlanabilir. Bu formlar kurumları oluşturduğu belirtilen düzenleyici, normatif ve bilişsel süreçlerin somut çıktısıdır. Haveman ve Rao (1997: 1613-1614) bu süreçleri “özel kurumlar” olarak nitelendirmektedir. Ona göre bu formlar; toplumsal normlar, değerler, güven, adalet, eşitlik gibi toplumun üst ilkelerinden ve inanç sistemlerinden oluşan genel kurumlarla uyumlu olduğu zaman meşrulaşmaktadır. Bu durum daha önce yeni kurumların yaygın kültür tarafından meşrulaştırılması gerektiğinin altı çizilerek belirtilmiştir (Hirsch, 1997: 1716; Meyer ve Jepperson, 2000: 101). Örgütler dil formlarını oluştururken bu duruma dikkat etmekte, dil formlarını oluşturan kelime, sembol ve işaretlerin yukarıda bahsedilen genel kurumların formlarına uygun olması için çaba göstermektedirler.

Kurumsalcıların, inşacı sosyal analizdeki köklü konuları ele almadığı, kurumların nasıl çeşitli formlar olduğunu açıklamadığı ve örgütsel dil formları gibi formların kısıtlanmasına neden olan diğer formları vurgulamayı ihmal ettiği düşünülmektedir (Powell, 1991: 194; Hasselbladh ve Kallinikos, 2000: 704). Haveman ve Rao (1997: 1613) örgütsel formları özel formlar, kurumsal formları genel formlar olarak tanımlayarak, bu ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Ona göre, örgütsel form ve kurum ikiliği tekrarlanan ilişkiye mahkûmdur. Çünkü örgütler kurumsal malzemeleri ifade etmekte, bu nedenle örgütsel formların kaderi kurumların kaderini, kurumların kaderi de örgütsel formların kaderini belirlemektedir. Örgütsel formların değerlendirilme ve sürekliliği de kurumların değerlendirilme ve sürekliliğini aynı zamanda mümkün kılmaktadır. Örgütsel dil de bir form olarak hem kurumların değerlendirilmesi ve sürekliliğinde hem de kurumların kaderinde rol oynamaktadır. Bu yaklaşım, yapı teorisindeki “yapının ikiliği” tanımlamasına da uygundur. Bu tanımlamaya göre sosyal sistemin yapısal özellikleri hem tekrarlanan eylemin oluşturucusu hem de onun çıktısıdır (Giddens, 1984: 25).

Örgütsel dil formları, sosyal hayat formlarının örgütsel alandaki karşılıklarından biri olarak tanımlandığına göre, bu formlar aynı zamanda örgütsel alandaki kurallar ve kaynaklar olarak da değerlendirilebilir. Çünkü kurallar Sewell'a (1992: 8) göre formel olarak belirlenmiş yönergeleri çağrıştırmaktadır. Bundan dolayı Sewell bu kuralları “şema” olarak nitelendirmektedir. Dil formları da örgütsel dilin nasıl oluşacağını belirleyen şemaları temsil ettiğine göre, kurallar ve formlar arasında benzerlik kurmak mümkün hale gelmektedir. Ayrıca yapı teorisine göre kaynak kavramı, sosyal etkileşimin rutininde dönüştürme yetenek ve kapasitesine sahip olan güç olarak tanımlanmaktadır (Sewell, 1992: 9). Bu nedenle örgütsel dil formlarının, örgütler arası etkileşimde örgütleri ve örgütsel alanı dönüştürme özelliğine ve gücüne sahip olabileceği öne sürülebilir. Böylelikle bu formlar hem kural hem de kaynak olarak nitelenebilir. Getirilen bu bakış açısıyla dil formları, etkileşimsel iletişim pratikleri ile oluşurken aynı zamanda onun da belirleyicisi olmaktadır. Örgütsel dil formlarının sonuç ve yapılarının meşrulaşması onların sürekliliğini sağlamaktadır. Meşruiyet ise örgütsel form ile toplumdaki normatif, bilişsel ve düzenleyici özelliklerin bir arada bulunduğu kurumlar arasında bir mutabakatı gerektirmektedir (Haveman ve Rao, 1997: 1613). Bu durum özel form ve genel form uyumu olarak da açıklanabilir.

Örgütsel dil formları, kurumlara bağlı olarak değişmektedir (Haveman ve Rao, 1997: 1613). Yapısalcı teori, eylemin ve değişimin şartlarının birlikte oluşarak hem eyleme hem de değişime yön verdiğini öne sürmektedir (Giddens, 1984: 3; Barley ve Tolbert, 1997: 96). Örgütsel formlar değişim şartlarını içinde taşıyarak, özel kurumları (düzenleyici, normatif ve bilişsel süreçler) etkilemektedir. Özel kurumlar, örgütsel formlarla birlikte değişimi yaşamakta (Haveman ve Rao, 1997: 1614) ve bu değişim birlikteliği, kurumların oluşumundaki bireysel ya da örgütsel dilin rolünün görülmesi sağlamaktadır. Çünkü örgütsel dil formlarının, Haveman ve Rao'nun genel kurumlar adını verdiği toplumun üst ilkeleri ve inanç sistemlerinin değişimine etkisini, bu kurumların tarihsel oluşum süreçlerinin derinliği göz önünde bulundurulduğunda göstermek zor olabilir. Fakat özel kurumlar adı verilen örgütsel alandaki düzenleyici, normatif ve bilişsel süreçlere etkisini göstermek biraz daha mümkün görünmektedir.

Zihinde yerleşmeyen bir sosyal inşa mümkün olamayacağı için dilsel formların bireysel ya da örgütsel aktörün zihninde oluştuğu söylenebilir. Bundan dolayı bu formların yapısı ve içeriğinin onları kullanan örgütlerin anlayış ya da zihin yapısını yansıttığı öne sürülebilir. Bu varsayım doğru kabul

edildiğinde, örgütlerin dilsel formları üzerinden örgütlerin anlayış ve zihin yapılarını anlamının mümkün olabileceği sonucu çıkarılabilir. Çıkarım yoluyla elde edilen bu sonucun genelleştirilebilmesi ise örgütsel anlayışın döngüsel özelliği ile ilgilidir. Bu döngüsellik sosyal pratiklerin düzenli olarak tekrarlanması ve bu tekrarın eylemsel bir döngü haline alması nedeniyledir. Fakat bu döngüsellik bilinçsizliği yansıtmadığını, sadece sosyal hayatın akışı içinde böyle bir özelliği takip ettiğinin belirtilmesi gerekir. Bu özellik örgütlere, hem amaçları için sebep oluşturmada hem de bu sebepleri açıklama fırsatı sunmaktadır (Giddens, 1984: 3). Garfinkel de (1967: 263-264) örgütsel hayatı anlamak için meşru sosyal düzende hesap vermenin rolüne ve pratik sebeplere odaklanmaktadır. Örgütsel dil formları, örgütün amaçları açısından hem sebep oluşturmada hem de bu sebepleri açıklamada oldukça kullanışlıdır. Çünkü örgütsel alan sembolik unsurlar ve bilişsel ilişkilerden oluşan sosyal ağlar olarak tanımlanmaktadır. Bu ağın içerisinde örgütlerin şematik yapıları ve sosyal ilişkileri de eş zamanlı olarak oluşmaktadır (Di Maggio, 1997: 282-283). Bu dilsel formlar analiz edildiğinde hem örgütlerin şematik yapıları ve anlayışları çözümlenebilmekte hem de kurumsal çevreleriyle kurdukları sosyal ilişki düzeninin sembolik içeriği anlaşılabilir.

Şimdiye kadar kurumların sosyal inşası açıklanmaya çalışıldı. Bu süreçte yapı teorisinin bazı temel argümanları kullanıldı. Sosyal pratik düzen, sosyal ilişki, yapısal kurallar, kurallar ve kaynaklar, sözel ve pratik bilinç, sosyal geleneğin bilgisi, yapının ikiliği gibi yapısalci yaklaşımın kavramları, kurumsallaşma sürecinin daha açık bir biçimde anlaşılmasına yardımcı oldular. Giddens'in yapı teorisi, kurumların normatif gücüne ve bunların davranış üzerindeki etkisine çok az yer vermesine rağmen (Barley ve Tolbert, 1997: 96) aktörün yorumlama, niyet ve iletişimsel eylemini analize dâhil etmesi ve anlamın etkileşimsel süreçteki kurallara bağlı olarak üretildiğini vurgulaması ile örgütsel analize önemli katkılar yapmıştır. Ancak yapısalci yaklaşımda birey, Powell ve Colyvas'ın de (2008: 279) belirttiği gibi sadece davranmakta, eylemin gerçekleştirildiği şartları seçmemektedir. Ayrıca Sewell'ın (1992: 2) değindiği üzere, insani eylemin etkinliği yapının dilinde kaybolmaya eğilimli bir izlenim vermektedir. Bu durum onu kurumsalcılığın, kurumların ve anlamın kendiliğinden oluşumu görüşüne yaklaştırmaktadır. Anlamın Zilber'e (2002: 236) göre sadece eylem ve yapının niteliği olarak analiz edilmesi bir eksikliklerdir. Aynı zamanda eylem ve yapının yorumlanabilen bilişsel süreçler olarak da analiz edilmesi gerekmektedir.

Buraya kadar kurumların sosyal inşasında dilin rolü ve dilin bu süreçte nasıl kurumsal bir form kazandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımda örgütlerin çevrelerine örgütsel gerçeklikleri bu kurumsal dil formları aracılığı ile nasıl farklılaştırarak yansıttıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

4. ÖRGÜTSEL GERÇEKLİĞİN FARKLI YANSITILMASINDA DİLİN ROLÜ

Powell ve Colyvas'e (2008: 300) göre anlam ve eylem arasında süregiden ilişki, örgütsel araştırmalar için kilit bir konudur. Sosyal hayatın bu temel özelliklerinden biri diğerinin yerini dolduramamaktadır. Bu kavramlar araştırma için kurumsal unsurları ayırt edici bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle bireylerin ve örgütlerin neye dikkat ettikleri, yaptıklarıyla ne anlattıkları kurumsal analizdeki mikro süreçlerin merkezi konusu olmalıdır. Bundan sonraki aşamada örgütlerin dil aracılığıyla kurumsal çevreye ne mesaj verdikleri ve gerçekliğin üzerini örtterek onu nasıl farklılaştırdıkları açıklanacaktır.

4.1. Örgütsel Dil, Bilişsel Şema ve Anlam

Sosyal eylem hem onu gerçekleştiren hem de diğer sosyal aktörler tarafından onun sosyal yapı kurumlarına uygunluğu açısından yorumlanmaktadır (Barley ve Tolbert, 1997: 97; Zilber, 2002: 236). Yorumlama, eylemin gerçekleştirildiği bağlama ve yorumlamayı yapan aktörün bilişsel şematik yapısına göre biçimlenmektedir. Örgütlerin bilişsel şematik yapısı, yorumlayıcı şema olarak örgütlerin arketiplerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Yorumlayıcı şema ise sosyal ortamda dil aracılığıyla içselleştirilmektedir (Berger ve Luckman, 1967: 155). Fakat dil formları sabit kalsa bile anlam sabit kalmamakta, sosyal uyum beklentilerine göre şekillenmeyebilmektedir. Sonuç olarak sosyal düzenin içinde anlam değişkenlik göstermekte ve yeni anlamlar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum aktörlerin çoklu amaç, niyet ve mantıklara sahip olmasından kaynaklanabilmektedir (Friedland ve Alford, 1991: 232; Weick, 1993: 645; Zilber, 2002: 236; Scott, 2008: 429; Powell ve Colyvas, 2008: 277; Thornton ve Ocasio, 2008: 103).

Etkileşimsel süreçte aktör, eylem ve anlam karşılıklı ilişki içindedir. Sosyal düzen içerisinde aynı pratikler farklı anlamları ifade edebilmekte, bu nedenle farklı kurumları koruyup yansıtmakta ya da kurumlara alternatif olabilecek yeni anlamlar geliştirebilmektedir. Bu süreçte anlam pratikleri şekillendirdiği kadar pratikler de anlamı şekillendirmektedir (Powell ve Colyvas, 2008: 300). Bu süreçteki dil pratiklerinin işlevi ise nesnelleşmiş sosyal dünyadaki mantığın köklü bir şekilde yerleşmesini sağlamaktır (Berger ve Luckman, 1967: 85). Sonuç olarak dil, bilişsel şemanın içselleşmesini, bilişsel şema yorumlamayı, yorumlama anlamı, anlam kurumları ve kurumlar da kural ve pratikleri etkilemektedir. Burada dil formlarıyla daha çok bilişsel şemalar arasında ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Çünkü dili oluşturan kavramlar anlam içermekte, anlam ise bilişsel şemaların kategorilerinde oluşmaktadır. Bu kategoriler ise dil sayesinde var olmaktadır. Dil ve bilişsel şema, gerçek dünyadan bağımsız soyut ve sembolik düzeyde inşa edilmektedir. Bundan dolayı örgütsel söylemi, gerçekliğin basit bir yansıması olarak değerlendirmek mümkün olamamaktadır. Çalışmalar, modern örgütlerde bilişin sınırlarına vurgu yapmakta ve örgütsel dili hem bilişsel hem de sosyal ürünler olarak tanımlamaktadır (Powell ve Colyvas, 2008: 284).

Yapı teorisinde de yer aldığı gibi, yapıyı oluşturan kural ve pratiklerle anlam arasında güçlü bir ilişki olduğu ve bunların birbirlerini etkilediği görüşü oldukça önemlidir (Giddens 1984: 2-21; Weick, 1993: 645). Yalnız yapı teorisi bu ilişkinin tam olarak nasıl oluştuğunu açıklayamamaktadır. Sewell (1992: 4) yapı teorisindeki bilgili ve yetenekli aktör tanımının, yaratıcı ve yenilikçi yollarla yapısal olarak kapasitesini oluşturan aktörü ima ettiğini fakat bu durumun yeterince açık olmadığını belirtmektedir. Fligstein (1997: 397) bu ilişkinin, ortak anlam ve kimlikle diğerlerini işbirliğine motive eden “kurumsal girişimci” tarafından gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Ona göre ortak anlamın üretilmesinde başat aktör kurumsal girişimcidir. Weick (1993: 642) örgütün bütün üyelerinin, ortak anlam ve kimliğin üretiminde önemli rol oynadığını düşünmektedir. Zilber (2002: 236) ise anlamı, eylem ile aktör arasındaki bağlantıda görmektedir. Ona göre aktör, örgütsel bağlam tarafından kendine dayatılan anlamın pasif bir taşıyıcısı değildir. Onu yorumlayarak değiştirmekte ya da dönüştürmektedir. Bu nedenle kurumsal anlamı örgütsel yapı ve pratiklerde değil bireylerin zihninde aramak gerekmektedir. Fakat kurumsal anlam, bireylerin zihninde bulunmasına rağmen bireysel olarak icat edilememekte ya da var edilememektedir. Onun kaynağı sosyo-kültürel unsurlardır ancak bireyler onu yapılar ve pratikler yoluyla algılamaktadır. Sonunda anlamla eylem birleştiğinde aktör aktif hale gelmektedir.

Örgüt, bilişsel altyapısı aracılığıyla eylemin kurumsal anlamını kavramakta, böylelikle aktif hale gelmekte ve harekete geçmektedir. Ancak örgütsel alanda her somut unsurun yansıttığı bir anlam ya da verdiği bir mesaj bulunmakta ve bunlar her bir aktör tarafından benzer ya da farklı şekillerde anlaşılabilir. Benzer anlaşılma ne kadar yüksekse ortak kurumsal anlam o kadar yaklaşılmış demektir. Bu daha önce bahsedilen kolektif zihnin oluşma derecesi ile ilgilidir. Örgütsel alanda çevrenin, eylemin kurumsal anlamını kendiliğinden ve doğrudan kavraması mümkün değildir. Örgütsel dil formları biçim ve içeriklerindeki sabit unsurlar aracılığıyla hem farklı anlaşılmanın önüne geçebilmekte hem örgütler açısından istenilen anlamı çevrede oluşturabilmekte hem de örgütsel alanın inanç, değer ve normlarının yayılmasını sağlamaktadır.

4.2. Örgütsel Dil Formları ve Semboller

Örgütsel dil formları nasıl oluşur? Örgütsel dil formlarını etkileyen diğer unsurlar nelerdir? Örgütsel alanda sembol ve dil formlarının değişimi nasıl gerçekleşir? Bu değişim örgüt üyelerince ve çevre tarafından nasıl kanıksanır? Bazı sosyologlarca kültürün dil ve günlük pratiklere gömülü olduğuna inanılmaktadır. Dil sembolleri, günlük pratikler ise somut eylemi ifade etmektedir. Kültürün, insanların var olan düzenlemelere alternatif görünüm getirebilme kapasitesini zorladığı kabul edilmektedir. Bu yönde düşünen sosyologlara göre, dilin aktörler tarafından değiştirilmesi ya da alternatif yeni bir dil oluşturulması oldukça zordur (Di Maggio, 1997: 268). Ancak örgütsel dil, kurum değil bir formdur. Kurum ise örgütün üyeleri ve çevresindekiler tarafından algılanan ve paylaşılan anlamlarının bir birleşimidir (Hirsch, 1997: 1718; Zilber, 2002: 234; Giddens, 1984: 24-28). Dilsel formların işlevi kurumların anlamlarını yansıtmaya ya da taşımasıdır.

Örgütler, ortak anlamı yakalamak ve kastettiği anlamın diğer aktörler tarafından anlaşılmasını sağlamak için sembol ve kelimelerden oluşan örgütsel dilleri meydana getirmişlerdir. Oluşturulan bu

diller aracılığıyla bireysel ve kolektif çevre aktörleriyle iletişim kurmakta ve onlarla anlaşmaya çalışmaktadır (Berger ve Luckman, 1967: 51). Dili oluştururken içerisinde bulunduğu kültürden etkilenmekte ve kültürel kurallardan yararlanmaktadır (Meyer ve Jepperson 2000: 100). Fakat Di Maggio (1997: 268) bilişsel araştırmaların, kültürün zorlayıcı etkisinin yanında imkân sağlayıcı özelliğini de ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bu nedenle kültürün örgütsel dilin sabit unsurları üzerinden ortak anlamın oluşmasına katkı sunarken, aynı zamanda örgütlerin örgütsel gerçekliği farklılaştırarak çevresine yansıtabilmesine de imkân sağladığı öne sürülebilir.

Daha önce etkileşimsel düzende aktörün faaliyetlerinin sonuçları konusunda çevresine güvence vermek için açıklama yapma durumundan bahsedilmişti (Garfinkel, 1967: 263-264; Goffman, 1983: 2-5; Weick, 1993: 635; Powell ve Colyvas, 2008: 281). Örgütler de çevresine güvence vermek ya da ortak anlamı oluşturmak için açıklamalar yapmaktadırlar. Fakat istenilen ortak anlamın başarılması, dil ve kelimelerin “kullanılma protokolüne” bağımlıdır. Dilin boyutları, performans ve başarının formel ölçümünde kodlanmıştır. Bu inşa edilmiş tanımlar, aktörün bir başkasını değerlendirmesiyle ölçülmüş hale gelmektedir. Sosyal ilişkiler söylem üzerinden gerçekleştiği için değerlendirmenin yansımaları da yine söylem ile gerçekleşmektedir. Dil, değerlendirmelerin diğerlerine ulaştırılmasında önemli rol oynamaktadır. Aktör performans ve faaliyetinin hesabını vermek için onları somutlaştırmakta ve böylece anlam, söylemin kavramsal kategorileri aracılığıyla sabit hale getirilmektedir. Diğer aktörlerin sürece katılımı ve kendilerine uyarlamasıyla geçerliliği onaylanmaktadır. İçsel olarak bu sürecin bir parçası olmayan diğer bazı aktörler de bunlara öykünerek taklit etmektedirler. Bu sayede öznel tanımlama ve anlamlar, doğal ve genel hale gelerek ortak kurumsal anlam üretilmiş olmaktadır. Böylelikle bireysel deneyimler sosyal gerçekliğe dönüşerek kurumsallaşmakta, kurumlar kanıksanmakta ve bir kez kanıksandıktan sonra yansıttıkları ortak anlamlar aracılığıyla süreklilik kazanmaktadırlar (Powell ve Colyvas, 2008: 297; Zilber, 2002: 235; Berger ve Luckman, 1967: 82; Sewell, 1992: 8).

Örgütler, kurumsal çevrede oluşan bu anlamı, kurumsal yapının izin verdiği ölçüde kendi lehine kullanmak istemektedirler. Weick (1993: 635) örgütlerin çevrelerine anlam ve düzen sağlayan özelliklere sahip olduklarını ileri sürmektedir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi anlam değişikliği ve örgütler anlamın bu değişken özelliğine karşın, yapısı ve faaliyetlerine ilişkin arzu ettiği anlamı sürdürmek ve korumak niyeti taşıyabilmektedir. Böylelikle sadece yapı ve pratiklerinin kurumsallaşmasını değil onların nasıl yorumlanacağını ve anlaşılacağını da belirlemek istemektedirler. Bu isteğini faaliyetleri metinleştirme ve ilkeleri kurallaştırma gibi örgütsel dil formları yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Hasselbladh ve Kallinikos, 2000: 701; Zilber, 2002: 236-237; Powell ve Colyvas, 2008: 292). Bu amaçla, kurumsal alanın normlarından, sosyal çevrenin kültüründen ve örgütün tarihsel birikiminden faydalanmaktadırlar.

Toplumsal kültürün örgütlere sunduğu bu imkânı (Di Maggio, 1997: 268) değerlendirebilmek için Weick'e (1993: 635) göre odağı, karar verme süreçlerindeki rasyonellikten, sezgiselliğe doğru çevirmek gerekmektedir. Çünkü ona göre örgütlerde oluşturulan gelenek ve hikâyeler, sezgiselliğin tarihsel boyutu içinde örgütsel üyelere bir çizgi sunmaktadır. Bu gelenek ve hikâyeler, örgüt üyelerinin hem söylemden ne anladıklarını hem de neyi nasıl anlatacaklarını etkilemektedir. Gelenek önceki kelimeleri çağrıştırmakta, inanılan ve yeniden üretilen eylem ilişkilerini güçlendirmektedir. Geleneğin kalıcı ve dönüşebilir olması için sembolik özellikte olması zorunludur. Hikâyeler ise deneyim ve sonuçları tanımlayan kelimelere yardım etmekte (Powell ve Colyvas, 2008: 300) ve bu kelimeler örgütlerin sosyal sistem içerisindeki statüsünü desteklemektedir (Hasselbladh ve Kallinikos, 2000: 703). Bu özellikleri nedeniyle kelimelerin söylem, mantık, biliş, kategori ve kültürün inşasında ve korunmasında merkezi bir rolde oldukları söylenebilir (Loewenstein, Ocasio ve Jones, 2012: 75).

Gelenek, hikaye, ritüel gibi kültürel unsurların örgütler tarafından nasıl kullanıldığını anlayabilmek için (Swidler, 1986: 273), Weick'in (1993: 635) tarihsel bir bakış açısı sunan “sezgisellik” kavramı üzerinden bakmak gerekmektedir. Ona göre örgütler, sonuç ve deneyimlerinin hesabını vermek için hikâyeler kullanmakta ve prosedürlerin dilinden faydalandığı bir geleneği inşa etmektedirler. Bu süreçte örgütsel dil, örgüte ilişkin açıklamalarda sınırları belirlemede ve kurumsal çevreye nelerin yansıtılacağını belirleyen bir süzgeç görevi görmektedir (Powell ve Colyvas, 2008: 299). Örgütlerin gerçekliği süzerek ya da farklılaştırarak yansıtmak istemelerinden dolayı, örgütsel dil formları da rastgele seçilen sembol ve kelimelerle değil, arzulanılan anlamı yansıtabilecek kelime ve

sembollerle kurgulanmaktadır (Loewenstein, Ocasio ve Jones, 2012: 45). Bu kelimeler, anlamın içinde devam eden dönüşümde örgütsel söylem alanının kaynağını teşkil etmekte (Powell ve Colyvas, 2008: 298) ve böylelikle hem anlamı gerçekliği yansıtan kavram olarak hem de gerçekliği oluşturan kaynak olarak işlev görmektedir (Weick, 1993: 649-650). Kelimelerin kaynak olarak tanımlanması, yapı teorisindeki yapının tekrar üretimini sağlayan “kurallar ve kaynaklar” (Giddens, 1984: 15) açıklamasıyla örtüşmektedir. Daha önce örgütsel dil formları kaynak olarak tanımlanmış, kurumların oluşumundaki etkileri gösterilmişti (Haveman ve Rao, 1997: 1613-1614; Sewell, 1992: 9). Bundan dolayı kelimelerden oluşan örgütsel dilin, örgütsel gerçeklik olarak tanımlanan kurumların oluşumunda etkin bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Bunun yanında ayrıca örgütsel dilin, örgütsel gerçekliğin kurumsal çevreye yansıtılmasındaki rolünü de göstermek gerekmektedir.

4.3. Örgütsel Alanın Görünümleri ve Örgütsel Dil

Örgütsel hayata bakıldığında değişen ve sabit kalan unsurlar görülmektedir. Aktör, eylem ve anlam bir yandan değişirken bir yandan kalıcıymış gibi algılanmaktadır. Bunun sebeplerinden biri bu değişimin çok yavaş ve kısa adımlarla gerçekleşiyor olması iken diğer bir sebebi ise bunların algılanmasını sağlayan araçların sabit görünümün sunmalarıdır. Oysaki etkileşimsel hayat öznelarası ilişkiler üzerine kurulu bulunmakta ve iletişim kuran bireyler arasında gerçekleşen anlam sentezi sayesinde varlığını devam ettirmektedir. Bu etkileşim boyunca anlamın kendini ve özneyi dönüştürmesinden dolayı örgütsel eylemin gerçekleştirileceği şartların tam olarak bilinebilme ihtimali azalmaktadır. Örgütler bilinmeyen şartlar içerisinde eylemini güdülemekte, rasyonelleştirmekte ve tekrarlamaktadır. Fakat eylem istenmeyen ya da beklenmeyen birçok sonuçla neticelenmektedir (Giddens, 1984: 5). Bundan dolayı örgütsel alanın bazı özelliklerinin belirsiz olduğu (Weick, 1993: 642) ve bu alanın içinde örgütlerin diğer aktörlerle ilişkilerinin tam olarak bilinmeyeceği ve örgütlerin sergilediği eylemin gelecekteki sonuçlarının tam olarak tahmin edilemeyeceği söylenebilir (Powell ve Colyvas, 2008: 285). Örgütler bu belirsizliği ortadan kaldırmak ya da dikkati farklı yöne çekebilmek için metaforlar, analogiler gibi dilsel araçları kullanmaktadırlar.

Metaforlar, kurulu düzende belirsizlik ve muğlaklığın azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Fakat bu tür dilsel manipülasyonlar, olgusal ve algısal gerçeklik arasındaki çelişkinin tamamen ortadan kaldırılabilmesini sağlayamamaktadır. Mesela örgütler bir taraftan üniversiteleri hor görürken eş zamanlı olarak diğer taraftan da bilim ve teknolojiyi metheden bir örgütsel dil inşa edebilmektedir (Powell ve Colyvas, 2008: 300). Çünkü bilimsel bakış açısı, rasyonel ve ilerici toplumda yüksek modernitenin bir gereği olarak kabul edilmiştir edilmiştir (Meyer ve Jepperson, 2000: 103). Örgütler bu düşüncüyü içselleştirmemiş olsa bile kendini bu yargıya uygun bir dil inşa etmek zorunda hissetmektedir. İçselleştirilemeyen bu anlayışla bir yandan bilime övgüler sıralanırken, diğer yandan bilim üretmekle görevli üniversiteler ve bilim insanları çelişkili bir şekilde küçümsenmektedir. Bu çelişki sosyal hayatın anlam bütünlüğü sağlanamayan her aşamasında görülebilmektedir.

Örgütlerin çelişkili bir görünüm arz eden bu tutumunu, tamamen çıkarıcı aktör tanımıyla açıklamaya çalışmak, tartışmayı stratejik yaklaşıma yakınlaştıracığı için kurumsalcı yaklaşım içerisinde mümkün değildir. Burada Fligstein’in “sosyal aktör” kavramı kullanılabilir. Stratejik aktörün verili bir çıkara sahip olduğu varsayımının aksine sosyal aktör, diğer aktörlerin örgütsel alanda var olma ve varlığını devam ettirme çıkarını da içinde barındırmaktadır (Fligstein, 1997: 398). Diğer aktörlerin varlık hakkına saygı gösteren bu sosyal aktör tanımı, hem Weick’in (1993: 642) bahsettiği “saygılı etkileşim” kavramıyla hem de Garfinkel (1967: 263-264), Goffman (1983: 2-5), Powell ve Colyvas (2008: 281) gibi teorisyenlerin tanımladığı, çevresine güvence vermek için açıklama yapan aktör kavramıyla uyumludur. Fligstein’a (1997: 398) göre çıkar ve çıkarın elde edilme imkânları sosyal yapı tarafından belirlenmektedir. Weick (1993: 646) sosyal yapıda anlamın azalması durumunda sosyal bağların ve yapının öne çıktığını ifade etmektedir. Swidler’e (1986: 281) göre bu şartlarda sosyal yapı ve kültür kaynaşmakta, aktörlerin eylem ve söylemleri arasında büyük boşluklar meydana gelmektedir. Örgütler bu tip durumlarda yapıyı öne çıkararak örgütsel gerçekliğin üstünü örtme ya da gerçekliği farklılaştırarak yansıtma yolunu tercih etmektedirler.

Eğer sosyal ve kurumsal alanda anlamdaki değişimden çok yapıda değişim söz konusu olursa, diğer kontrol formları yükselmekte ve eylemdeki mantıksızlığa karşı anlam değil davranış sorumlu tutulmaktadır. Yapının az ve belirsiz, anlamın fazla ve belirgin olduğu bu tip durumlarda davranış

yapıyla ilişkilendirilmekte ve anlam sabit olduğu için değerlendiriciler doğrudan eyleme odaklanmaktadır (Weick, 1993: 646). Bu durumda örgütsel alanın yapısı belirsizleşmekte ve Fligstein'e (1997: 401) göre kurumsal çerçevede stratejik eylem mümkün hale gelmektedir. Çünkü örgütün, örgütsel dil aracılığı ile anlamı kontrol etme ve manipüle etme imkânı oluşmaktadır. Swidler (1986: 281-284) bu tip durumlarda örgütün, ideolojik ritüelleri ve sembolleri kullanma imkânının arttığını söylemektedir.

Bu makalede şimdiye kadar örgütsel dilin, örgütsel alandaki sosyal gerçekliklerin oluşumunda ve örgütsel gerçekliklerin kurumsal alan yansıtılmasındaki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın yaklaşımına göre örgütsel dil, örgütsel alandaki aktörlerin zihinsel şemalarını etkilemekte, bu şemalar sosyal çevre aktörlerinin yorumlama ve anlama biçimlerini şekillendirmektedir. Bu yorum ve anlam kurumları, kurumlar da kural ve pratikleri oluşturmaktadır. Bu açıklama oldukça mantıklı görünmektedir. O zaman kurumlardaki değişimi de sürecin başlatıcısı olan örgütsel dil ile ilişkilendirmek gerekmektedir (Searle, 2005: 84). Fakat örgütsel dilin herhangi bir sebebe bağlı olmadan değiştiğinin iddia edilmesi zordur ve çok mantıklı görünmemektedir. Mantıklı görünen, dilin inşasının ya da dönüşümünün anlam ve şema ile ilişkilendirilmesidir. Berger ve Luckman'a (1967: 55) göre dilin inşası anlamın alanındadır ve dil farklı nesnelere sınıflandıran şemaya göre inşa edilmektedir. Sembol ve görüntüler şema aracılığıyla anlama dönüşmektedir. O zaman anlam da şema aracılığıyla sembol ve görünümle ilişkilendirilebilir. Öyleyse merkezi konumda olan şemayı dönüştüren etken nedir? Bu sorunun cevabını verebilmek oldukça zordur. Fakat kurumsal yapının çoklu şemalara sahip olduğu ve bu çoklu şemaların sembolik olarak bireysel ve örgütsel aktörde gömülü bulunduğu (Friedland ve Alford, 1991: 243; Di Maggio, 1997: 277) varsayımı kabul edilirse kurumsal değişim süreci ve örgütsel dilin bu süreçteki rolü daha rahat açıklanabilir.

Bu yaklaşımdan hareketle sosyal bağlama ve şartlara göre çoklu şemalardan biri diğerlerine baskın gelmektedir. Sewell (1992: 8) şemaların, özneye bağlı olsa da şemalardan birinin farklı şartlarda kullanışlı şema olarak öne çıkma özelliğinden bahsetmektedir. Bu varsayım Weick'in (1993: 634) tanımladığı "bağlamsal rasyonalite" kavramıyla da uyumludur. Bu şema daha önce sergilenen pratik ve uygulamaları farklı yorumlamakta ve anlamlandırmaktadır. Anlamın değişmesi üzerine var olan örgütsel dil onu yeterince temsil edememektedir. Bu nedenle yeni anlamı tam olarak karşılayacak bir örgütsel dil oluşturulmakta ya da var olan dil de bazı değişiklikler yapılmaktadır. Eskisinden az ya da çok farklı olan bu örgütsel dil aracılığıyla yeni anlam yayılarak kurumlar değişmekte ya da dönüşmektedir. Sosyal hayatın nesnel gerçeklikleri olan bu yeni ya da değişmiş kurumlar, örgütsel dil aracılığıyla korunmakta ve kurumsal yapı istikrarlı hale gelmektedir (Berger ve Luckman, 1967: 51; Hasselbladh ve Kallinikos, 2000: 708).

Çalışmada ortaya konulan bu yaklaşım daha önce değinilen ve açıklanan; Di Maggio'nun (1997: 273-275) evrensel ve bireye özgü bilişsel şemalar tanımlaması ile bireysel ve kolektif kimliğin bir arada inşası görüşüne uygundur. Ayrıca yine Di Maggio'nun (1997: 269-272) otomatik ve bilinçli biliş tanımlamaları ile Giddens'in (1984: 2-4-17-25) sözel ve pratik bilinç ayırımına ve eylemin daha sonraki eylemin şartlarını kurallar ve kaynakları üretmekle oluşturduğu iddiasıyla uyumludur. Diğer taraftan Weick'in (1993: 635) aktörlerin karşılıklı yorumlamayla şartları dönüştürdüğü düşüncesine, Haveman ve Rao'nun (1997: 1613) örgütsel form ile kurum ikiliği bağlamında birbirlerinin kaderine etki ettikleri değerlendirmesiyle de örtüşmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada örgütlerin, sosyal olarak tanımlanmış çıkarlarının dışında, kendine özgü çıkarlara sahip olabilecekleri, bu farklı çıkarların genelde çevreye uyum göstermek zorunda olan örgütleri çatışmaya yönelteceği, şartları ve çevreyi değiştirme gücü olmayan örgütlerin gerçekliği farklılaştırarak yansıtılabileceği dilsel yöntemlere başvurabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle dilin, kurumsallaşma sürecinde oynadığı rol tartışılmış ve açıklanmıştır. Örgütsel dilin sadece anlamı ve bilgiyi taşıyıcı bir rolü olmadığı, aynı zamanda kurumların oluşumuna da etki eden bir faktör olduğu ileri sürülmüştür. Bu etki, örgütsel dilin örgütsel şemaların oluşumundaki katkısı üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Şemalar, yorumlama, anlam, kurumlar ve eylem arasındaki ilişki açıklanarak, örgütsel dilin kurumsallaşmadaki rolünün mantığı gösterilmiştir.

Örgütsel dilin oluşumu ise hem örgütlerin zihinsel şemaları hem de örgütün içerisinde yer aldığı kurumsal kültür ile ilişkilendirilerek, bu ikisinin örgütsel dil formlarını nasıl şekillendirdiği açıklanmıştır. Örgütsel dil formlarının taşıdığı yapısal ve kurumsal özellikler sayesinde, örgütsel gerçekliği farklılaştırarak sosyal çevreye yansıtılabileceği ve böylelikle örgütle ilgili olumlu imajın oluşmasını sağlayabileceği öne sürülmüştür. Bu iddialara teorik dayanak oluşturabilmek amacıyla “eski kurumsalcılık” ve “yapısalcı teori” gibi yakın sosyolojik yaklaşımların görüşlerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın başında sorulan araştırma sorularına, varılan sonuçlardan yola çıkılarak verilen cevaplar şu şekildedir:

Araştırma Sorusu 1: Örgütler, kurumsal çevreye gerçekte uyum göstermeyebilir mi?

Çalışmada kurumsal kuramın, “örgütsel aktörlerin kurumsallaşmış bir çevrede kurumları kanıksadığı ve içselleştirdiği” görüşü kabul edilmekle birlikte, Di Maggio’nun (1997: 269-272) otomatik ve bilinçli biliş, Giddens’in (1984: 2-4-17-25) sözel ve pratik bilinç, Fligstein’in (1997: 398) sosyal aktör tanımlamaları temelinde kuramın aktöre ilişkin varsayımları genişletilmiştir. Kurumların bütün örgütsel aktörler tarafından kusursuz kanıksandığı varsayımı yerine bazı örgütsel aktörlerin bilinçli ve sözel bilince sahip olabilecekleri, aynı zamanda kurumsal yapının diğer unsurlarıyla etkileşimsel ve saygılı bir ilişki kurabilecekleri öne sürülmüştür. Bu nedenle bir yandan sosyal aktör olarak tanımlanırken diğer taraftan sosyal olarak inşa edilmiş kendi çıkar ve hedeflerini gözetebileceği iddia edilmiştir. Sonuç olarak bu tip bir örgütsel aktörün kurumsal çevreye uyum gösteriyor gibi görünse de gerçekte uyum göstermeyebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma Sorusu 2: Örgütler, örgütsel dil aracılığıyla kurumsal çevreye farklı bir gerçekliği yansıtabilir mi?

Çalışmada örgütlerin faaliyetleri konusunda çevresindekilere açıklama yapma gerekliliği (Garfinkel, 1967: 263-264; Goffman, 1983: 2-5; Weick, 1993: 635; Powell ve Colyvas, 2008: 281) görüşünden hareket edilmiştir. Bu açıklamanın kültürel unsurların etkisiyle oluşturulan dil aracılığıyla yapıldığı belirtilmiştir (Swidler, 1986: 273; Meyer ve Jepperson, 2000: 100). Dil, şema, yorum ve anlam arasında ilişki kurulmuştur. Kültürel unsur ve kelimelerden oluşan dil aracılığıyla örgütler bilişsel şemayı etkileyerek, anlamı dönüştürerek ya da başka bir anlamı inşa ederek farklı bir gerçekliği çevresine yansıtabilir sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşılırken Powell ve Colyvas’ın (2008: 300) “eylem ve anlam arasındaki kilit ilişki” önerisinden ve Di Maggio’nun (1997: 268) “kültürün zorlayıcı etkisinin yanında imkân sağlayıcı özelliği olduğu” görüşünden yararlanılmıştır. Bazı önemli kurumsalcılar farklı kurumsal şartlar ya da kurumsal değişim dönemlerinde çoklu şemaların örgütün çevreye uyum göstermesini kolaylaştırdığını öne sürmektedir (Friedland ve Alford, 1991: 243; Di Maggio, 1997: 277; Sewell, 1992: 8; Thornton ve Ocasio, 2008: 103). Onların bu iddiasından hareketle örgütlerin değişim dönemlerinde ya da farklı kültürel şartlarda dahi gerçeklikleri farklı bir biçimde yansıtabilecekleri değerlendirilmiştir.

Araştırma Sorusu 3: Örgüt ve örgütsel dil temelli bir yaklaşım, kurumsal kuramın temel varsayımlarıyla çelişir mi?

Çalışmada örgütsel aktör ve örgütsel dil kavramları kurumsal alana doğru genişletildiği için bu iki kavrama dayalı bir yaklaşımın, kurumsal kuramın temel varsayımlarıyla çelişmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonucun temel iddiası şudur: “Örgütsel dil, örgütsel alandaki anlamların içindeki gizli mantığın üretilmesinde ve yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu gizli mantık örgütlerin bilişsel şemalarının içinde kodlanmış halde bulunmaktadır. Örgütler, örgütsel dilin etkisiyle çoklu şemalara ulaşırken, çoklu şemalar da örgütlerin şartlara uygun örgütsel dil geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Böylelikle örgütler zamana ve duruma uygun yeni dil formları oluşturarak kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmektedirler.” Çalışmanın içerisinde bu iddianın teorik dayanakları gösterildiği için örgütsel dil ve örgütsel aktör temelli bir yaklaşımın kurumsal kuramın temel varsayımları ile çelişmeyeceği öne sürülebilir. Bu iddiayı temellendirebilmek için kullanılan sembol, anlam, yorum ve bilişsel şema kurumsal kuramın sosyolojik olarak yaslandığı ve üzerine inşa edildiği “bilişsel sosyolojinin” temel kavramlarıdır. Bu sayede kuramın temel felsefesi ve sosyolojik alanda oturduğu genel çizgi ihlal edilmemiş, sadece kuramın kapsamı genişletilmiş ve odak noktaları çeşitlendirilmiştir. Anlam, yorum, bilişsel şema ve örgütsel dil gibi kavramlarla geliştirilen yaklaşımın, kuramın analizlerindeki açıklayıcı kapasitesini artırıcı bir etki oluşturacağı ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

- Ashcraft, K. L., T. R.Kuhn ve F.Cooren. (2009). Constitutional Amendments: Materializing Organizational Communication. *Academy of Management Annals*, 3.1, 1-64.
- Barley, S. R. ve P. S.Tolbert. (1997). Institutionalization and Structuration: Studying the Links Between Action and Institution. *Organization Studies*, 18.1, 93-117.
- Berger, P.L. ve T.Luckmann. (1967). *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday.
- Bitektine, A. ve P.Haack. (2015). The “Macro” and the “Micro” of Legitimacy: Toward a Multilevel Theory of the Legitimacy Process. *Academy of Management Review*, 40.1, 49-75.
- Coleman, J.S. (1986). Social Theory, Social Research and a Theory of Action. *American Journal of Sociology*, 91.6, 1309-1335.
- Collins, R. (1981). On the Microfoundations of Macrosociology. *American Journal of Sociology*, 86.5, 984-1014.
- Cornelissen, J.P., R.Durand, P.C.Fiss, J.C.Lammers ve E.Vaara. (2015). Putting Communication Front and Center in Institutional Theory and Analysis. *Academy of Management Review*, 40.1, 10-27.
- DiMaggio, P. J. ve W.W.Powell. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48, 147-160.
- DiMaggio, P.J. ve W.W. Powell. (1991). Introduction. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (içinde). Chicago: University of Chicago Press. 1-38.
- DiMaggio, P. J. (1997). Culture and Cognition. *Annual Review of Sociology*, 23, 263-287.
- Fligstein, N. (1997). Social Skill and Institutional Theory. *American Behavioral Scientist*, 40.4, 397-405.
- Friedland, R. ve R.R.Alford. (1991). Bringing Society Back in: Symbols, Practices and Institutional Contradictions. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (içinde). Chicago: University of Chicago Press. 232-263.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall. Inc.
- Green, S.E. ve Y.Li. (2011). Rhetorical Institutionalism: Language, Agency and Structure in Institutional Theory since Alvesson 1993. *Journal of Management Studies*, 48.7, 1662-1697.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley. Los Angeles: University of California Press.
- Goffman, E. (1983). The Interaction Order: American Sociological Association, 1982 Presidential Address. *American Sociological Review*, 48.1, 1-17.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure. The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91.3, 481-510.
- Greenwood, R. ve C.R.Hinings. (1996). Understanding Radical Organizational Change: Bringing Together the Old and the New Institutionalism. *Academy of Management Review*, 21.4, 1022-1054.
- Haack, P., M.D.Pfarrer ve A.G.Scherer. (2014). Legitimacy as Feeling: How Affect Leads to Vertical Legitimacy Spillovers in Transnational Governance. *Journal of Management Studies*, 51.4, 634-666.
- Habermas, J. (2001). İletişimsel Eylem Kuramı. M.Tüzel (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1981)
- Harmon, D. J., S.E.Green ve G.T.Goodnight. (2015). A Model of Rhetorical Legitimation: The Structure of Communication and Cognition Underlying Institutional Maintenance and Change. *Academy of Management Review*, 40.1, 76-95.
- Hasselbladh, H. ve J.Kallinikos. (2000). The Project of Rationalization: A Critique and Reappraisal of Neo-Institutionalism in Organization Studies. *Organization Studies*, 21.4, 697-720.
- Haveman, H.A. ve H.Rao. (1997). Structuring a Theory Moral Sentiments: Institutional and Organizational Coevolution in the Early Thrift Industry. *American Journal of Sociology*, 102.6, 1606-1651.
- Hirsch, P.M. (1997). Sociology without Social Structure: Neo-Institutional Theory Meets Brave New World. *American Journal of Sociology*, 102.6, 1702-1723.
- Hirsch, P.M. ve M.Lounsbury. (1997). Ending the Family Quarrel: Toward a Reconciliation of Old and New Institutionalisms. *American Behavioral Scientist*, 40.4, 406-418.
- Jepperson, R.L. (1991). Institutions, Institutional Effects and Institutionalism. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (içinde). Chicago: University of Chicago Press. 143-163.
- Jepperson, R.L. ve J.W.Meyer. (2011). Multiple Levels of Analysis and the Limitations of Methodological Individualisms. *Sociological Theory*, 29.1, 54-73.

- Loewenstein, J., W.Ocasio ve C.Jones. (2012). Vocabularies and Vocabulary Structure: A New Approach Linking Categories, Practices and Institutions. *Academy of Management Annals*, 6.1, 41-86.
- Meyer, J.W. ve B. Rowan. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83.2, 340-363.
- Meyer, J.W. ve B.Rowan. (1991). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (içinde). Chicago: University of Chicago Press. 41-62.
- Meyer, J.W. ve R.L.Jepperson. (2000). The Actors of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency. *Sociological Theory*, 18.1, 101-120.
- Meyer, J.W. (2008). Reflections on Institutional Theories of Organizations. R.Greenwood, C.Oliver, K.Sahlin ve R.Suddaby (Ed). *Handbook of Organizational Institutionalism* (içinde). London: Sage. 788-809.
- Meyer, J.W. (2010). World Society, Institutional Theories and the Actor. *Annual Review of Sociology*, 36, 1-20.
- Phillips, N., T.B.Lawrence ve C.Hardy. (2004). Discourse and Institutions. *Academy of Management Review*, 29.4, 635-652.
- Powell, W.W. (1991). Expanding the Scope of Institutional Analysis. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (içinde). Chicago: University of Chicago Press. 183-203.
- Powell, W.W. ve J.A.Colyvas. (2008). Microfoundations of Institutional Theory. R.Greenwood, C.Oliver, K.Sahlin ve R.Suddaby (Eds). *Handbook of Organizational Institutionalism* (içinde), London: Sage. 276-298.
- Scott, W.R. (1987). The Adolescence of Institutional Theory. *Administrative Science Quarterly*, 32, 493-511.
- Scott, W.R. (2008). Approaching Adulthood: The Maturing of Institutional Theory. *Theory Sociology*. 37, 427-442.
- Searle, J.R. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. M.Macit ve F.Özpilavcı (Çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 1995)
- Sewell, W.H. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. *American Journal of Sociology*, 98.1, 1-29.
- Simon, H. (1976). *Administrative Behavior*. 3th ed. Newyork: The Free Press. Macmillan Publishing.
- Swidler, A. (1986). Culture in Action: Symbols and Strategies. *American Sociological Review*, 51.2, 273-286.
- Thornton, P.H. ve W.Ocasio. (2008). Institutional Logics. R.Greenwood, C.Oliver, K.Sahlin ve R.Suddaby (Ed). *Handbook of Organizational Institutionalism* (içinde). London: Sage. 99-129.
- Tolbert, P.S. ve L.G. Zucker. (1996). The Institutionalization of Institutional Theory. S.Clegg, C.Hardy ve W.Nord (Ed). *Handbook of Organization Studies* (içinde). London: Sage. 175-190.
- Tost, L.P. (2011). An Integrative Model of Legitimacy Judgments. *Academy of Management Review*, 36.4, 686-710.
- Weick, K.E. (1993). The Collapse of Sensemaking in Organizations: The Mann Gulch Disaster. *Administrative Science Quarterly*, 38.4, 628-652.
- Wiley, N. (1988). The Micro – Macro Problem in Social Theory. *Sociological Theory*, 6.2, 254-261.
- Zilber, T.B. (2002). Institutionalization as an Interplay Between Actions, Meanings and Actors: The Case of a Rape Crisis Center in Israel. *Academy of Management Journal*, 45.1, 234-254.
- Zucker, L.G. (1977). The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. *American Sociological Review*, 42.5, 726-743.
- Zucker, L.G. (1987). Institutional Theories of Organization. *Annual Review of Sociology*, 13, 443-464.
- Zucker, L.G. (1991). The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. W.W.Powell ve P.J.DiMaggio (Ed). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. University of Chicago Press. Chicago. 83-107.

PLANLAMA ALANINDAKİ GÜNCEL GEREKSİNİMLER VE EĞİTİMİN NİTELİĞİNE DAİR BİR TARTIŞMA

Gül ŞİMŞEK¹

ÖZ

Demokrasi, yönetsel yapılar, denetim biçimleri ve haklar üzerine üretilmiş hakim yazın (Bal, 2002; Barber, 1995; Benhabib, 1999; Dunshire, 1993; Etzioni, 1994; Healey, 1997; Kooiman, 1993; Kuçuradı, 1998; Martin, 1993; Sartori, 2014), üzerinden yıllar geçmesine rağmen etkinliğini korumaktadır. Kentleşme olgusuyla geç tanışmış ülkelerde bu kuramların ve pratiklerin yakalanmasında gecikmeler yaşandığı göze çarpmaktadır. Bahsedilen yazında öne çıkan olgular; katılım, yönetim, aktörün aktif rolü vb. şeklinde sıralanabilir. Bu olgular, kimi 20. yüzyılın ortalarına varan bir geçmişe sahip olmak üzere, kurumsal yapıda ve gündelik yaşamda farklı düzeylerde yansımaları bulabilmektedir. Özellikle sosyal ve ekonomik göstergeler açısından öne çıkan coğrafyalarda bu olguların görece içselleştiği söylenebilmekle birlikte, bizim ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerdeki seyirleri daha yavaş gerçekleşmektedir. Bu çalışmada, adı geçen üst çerçeveler üzerinden kent ve bölge planlama alanının gereksinimleri tartışmaya açılmaktadır. Sosyo-mekansal anlamda geleceğe dönük öngörülerde bulunan bu meslek alanı, bugün diğer pek çok meslek alanı gibi kendisini yenileme gereği ile karşı karşıyadır. Bu durum, bugün ortaya çıkmamış, özellikle 1990'larla birlikte artan biçimde kendisini hissettirmekte olan bir olgudur. Toplumların güncel eğilim ve ihtiyaçları ile geleneksel yapı ve edimler arasındaki gerilim, planlama alanında da yeni arayışları getirmektedir. Planlama süreci, planıcının tutumu ve nihayetinde eğitimi meseleleri, planlama alanındaki bu arayışın temel parçaları olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, planlama alanında ortaya çıkan güncel gereksinimlere uygun bir eğitim biçimine yönelik kuramsal bir tartışma sunmaktır. Tasarımla ilgili tüm meslek alanlarında eğitim yöntemleriyle ilgili gereksinimlerin, denetim biçimlerinde bizi katılıma yönlendiren pratiklerden ayrı tutulmadığı ortaya çıkmaktadır. Denetim biçimi, yöneti(şi)m, katılım ve planlamaya dair kuramsal tartışmalar ile planlama eğitimi arasındaki bağın irdelendiği çalışmanın, günümüz eğitim pratiklerinde üzerinde durulması gereken noktaları açığa çıkararak literatüre katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Biçimi, Demokrasi, Katılım, Kent ve Bölge Planlama, Planlama Eğitimi

Jel Kodları: I2-K1-O2-P4

A DISCUSSION ON THE CURRENT NEEDS OF PLANNING AND THE NATURE OF PLANNING EDUCATION

ABSTRACT

The dominant literature of democracy, government types, and forms of control have maintained its effectiveness despite years passing on their emergence. Countries that were late to urbanization are experiencing delays in catching these theories and practices. Featured phenomena in the literature expressed are listed as participation, governance, the active role of actor, etc. These phenomena can be reflected in the institutional structure and everyday life at different levels, some of them have a history that extends to mids of the 20th century. Although we can say that these phenomena are relatively internalized in the geographical areas that are prominent particularly in terms of social and economic indicators, their progress in developing countries as in our country is slower. The needs of urban and regional planning profession are open up for discussion in terms of the parent frames mentioned above. This profession area, with its projections in the socio-spatial sense, is faced with the need of renewing itself today as in many other professions. This phenomenon has not emerged today; especially with the 1990s, it is increasingly becoming influential. The tension between the current trends&needs of societies and the traditional structures&actions brings new challenges to the field of planning. The planning process, the planner's attitude and finally educational issues stand as fundamental parts of this quest in the field of planning. Within this perspective, the main aim of this work is to introduce a theoretical discussion on the form of education that fits current needs of planning field. Requirements related to training methods in all fields of design cannot be separated from the practices that lead us to participate in the forms of control. In this study, the inferences regarding planning education are covered after the discussions on the form of control, governance, participation, and planning. It is intended that the study contributes to the literature by discovering the issues that need to be addressed in today's educational practices.

Keywords: Form Of Control, Democracy, Participation, Urban And Regional Planning, Planning Education

Jel Codes: I2-K1-O2-P4

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, gulsims@gmail.com

1. GİRİŞ: DENETİM BİÇİMİ, YÖNETİM, DEMOKRASİ VE BİREY

Çalışmada, karar alma süreçleri tartışılmakta ve bu tartışmanın mekânsal karar üreten kent ve bölge planlama meslek alanındaki eğitimle olan ilintisine değinilmektedir. Bunun için öncelikle, yönetsel yapı ve *denetim biçimi* arasındaki etkileşim ele alınmakta ve yeni denetim biçiminin nasıl bir yönetsel yapı içerisinde meşru görüleceği üzerinde durulmaktadır. Dünyada yaşanan dönüşüm karşısında, denetim biçiminin ve ona bağlı olarak *yönetim*, *demokrasi* ve *birey* kavramlarının da bu dönüşüme adapte olabilecek nitelikler kazanması gerektiği tartışılarak bu kavramların içi yeni içeriklerle doldurulmaya çalışılmaktadır. Bu bölümün sonuna doğru, öngörülen denetim biçiminin varsaydığı *birey* üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Bir sonraki bölümde, bahsedilen yeni içeriklerin *planlama yaklaşımı* ve *planlı* tutumu ile nasıl örtüşeceği üzerinde durulmaktadır. Tartışmanın son kısmı; niteliği ve süreçleri açısından ihtiyaç duyulan *planlama eğitimi* yönelik açıklamalar üzerinden yürütülen bir değerlendirmeyi içermektedir.

Denetim biçiminin en temelde, yönetim anlayışından beslendiği ifade edilebilir. Yönetim, genel tanımı içerisinde ele alındığında, kavramın yöneten ve yönetilen olmak üzere iki yapıya işaret ettiği görülmektedir. Yönetim; toplum, firma, hatta aile içinde olmak üzere pek çok bağlamda ele alınabilmektedir. Burada yönetim ve denetim biçimleri, planlama sürecini yönlendiren temel çerçeveler olduğundan, burada öncelikle bu olgular üzerinde durulması uygun bulunmuştur.

Küreselleşen dünyada, bir yönetimin meşruiyetinden, ancak demokratik olması halinde bahsedilebilmektedir (Tekeli, 2001, s. 125). Demokrasi temelde, devletin kamusal olanı yönetme biçimi olarak ifade edilebilir (Kuçuradi, 1998, s. 23). Kendisi için iyi olanı değerlendirebilen eşit bireylerden meydana gelen toplumun yönetimi, *demokrasi* ilkelerine göre kurulmak durumundadır. Bu nedenle tartışılan denetim biçimine, demokrasinin türleri içinde bir meşruiyet alanı aranmaktadır. Çalışmanın bu kısmında izlenecek yol, önce demokrasi türlerini irdelemek ve ardından yeni denetim biçimine uygun olan demokrasi biçimi üzerinde durmak olacaktır.

Demokrasi genel tanımıyla, halkın yani çoğunluğun yönetimidir. Demokrasi çeşitleri, doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, seçimli demokrasi, referandumlu demokrasi ve katılımcı demokrasi şeklinde sıralanabilir. Doğrudan demokrasi, kararlara tüm halkın katılmasını gerektirdiğinden, uygulanması zor olan bir sistemdir. Bu demokrasinin, temsilcileri ve temsil bağları yoktur, kararlar halk tarafından, doğrudan alınmaktadır. Temsili demokrasi; halkın kendini yönetmeyi, kendisini yönetecekleri seçtiği dolaylı demokrasidir. Bugünkü demokrasi sistemleri, vatandaşları temsilen meclislerin bulunduğu sistemlerdir. Temsili demokrasi, seçimli demokrasiyi de içermektedir. Referandumlu demokrasi ise, referandum yolu ile doğrudan karar verilen demokrasidir. Doğrudan demokrasiden farkı, katılımcının pasif olması, karar alma sürecine katılmamasıdır (Sartori, 2014, s. 122-127).

Katılımcı demokrasi, referandumlu demokrasideki gibi salt seçime katılımı kastetmez. Bu demokrasi, kendi içinde doğrudan demokrasi sağlayan topluluklara önemli rol vermektedir. Böylelikle ilgisiz, edilgen seçmen yerine, etken gruplar oluşabilir. Halkın yönetime katılımı, demokrasinin özünü ifade etmesi bakımından önemlidir. Katılım, ancak, insanların tercihlerini hür olarak kullanabildikleri bir ortamda demokratik olabilmektedir. Bilginin, dolayısıyla iktidarın paylaşımı, katılımcı demokrasinin temellerinden birini oluşturmaktadır. Yurttaşlara ve sivil toplum kuruluşlarına kamu bilgilerine erişim hakkı tanınmaksızın, ne demokratik katılımdan, ne de kamu yönetiminin şeffaflığından söz edilebilmektedir. Katılımsız ve kapalı bir yönetimin ise, totaliter zihniyete, yolsuzluk ilişkilerine, aşırı merkeziyetçilikten dolayı tıkanan bir yönetime yol açtığı tarihte deneyimlenmiştir.

Katılımın gerçekleştirilebilmesi için sistemin şeffaflık, iletişim ve hesap verebilirlik gibi niteliklere sahip olması gerekmektedir. Tüm bu nitelikler, halkın yönetime karşı güven duymasını sağlayacaktır (Doğan, 2013'ten aktaran Şimşek & Büyükcivelek, 2018, s. 51). Güven artışı ile birlikte insanlar, yaşadığı çevreye karşı duyarlılık gösteren, merak eden ve katılan bir toplumun üyeleri olabileceklerdir. Katılımın en temel basamağı olan bilgi edinme hakkı, bir kurumsal işlemde etkilenen tüm paydaşlar için söz konusudur ve edinilen bilgi, ilgili işlemin neden ve nasıl yapıldığını açıklar nitelikte olmalıdır. Toplumsal işbirliği, yönetim ve halk arasındaki iletişim kanallarının çalışması ile mümkün olabilecektir (Şimşek & Büyükcivelek, 2018, s. 51).

Bugün temsili demokrasi; bahsedilen iletişim kanallarındaki kopukluk ve demokrasinin siyasal iktidar elde etmek için bir araç olarak görülmesi dolayısıyla bir takım sıkıntılarla karşı karşıyadır. Temsili demokrasiyle ilgili diğer problemler, sistemi merkezileştirme eğilimini güçlendirmesi ve toplumda bir kanaat birliğinin sağlanmasının demokrasinin sağlanmasının bir göstergesi olduğu zannıdır. Bunları aşmak için, demokrasi ve siyasal güç anlayışının değiştirilmesi gerekmektedir. Demokrasinin, kamu alanı içinde karşılıklı etkileşim üzerinden yeniden tanımlanması ve siyasal gücün fikir birliği yoluyla ortaya çıkması, yönetsel zaafaların giderilmesi anlamında dikkate alınabilecek çözüm yollarıdır. Temsili demokrasinin yaşamakta olduğu pek çok sorunu aşmasına yardımcı olacak bu çözüm yolu, gerek hiyerarşik bir yapılanmayı yadsınması, gerekse fikir birliği ile karar üretmesi bakımından, yeni denetim biçimi içinde meşruluğu kurabilecek bir önermedir. Bu anlamda, meşruiyetin kamuoyundaki müzakere ile kazanılmaya çalışıldığı *katılımcı demokrasi*, ihtiyaç duyulan yeni denetim biçimine yönelik üst bir çerçeve olarak karşımızda durmaktadır.

Sarıbay'a (2000, s. 3) göre, klasik demokrasi tanımı, "nasıl bir demokrasi?" sorusunun cevabını verememektedir. Öznelerin temsil ettiği değerler çatışması ortaya çıktığında demokrasinin durumunun ne olacağı sorusu cevapsızdır. Bu soruya cevap verebilmek için demokrasi, üzerine inşa olduğu zemin olan *kamusal alanın* mevcut içeriğine göre, yeniden tanımlanmalıdır. Kamusal bir alanda *yurttaş*² lar, ortak sorunlarına dair düşüncelerini açıklarlar ve böylece söylemsel bir etkileşimde bulunurlar (Habermas'cı kamusal alan). Kamusal alan; bizi bir araya getirdiği gibi, özgürlüğün kendini gösterebilmesi yönüyle de bizi ayırır. Habermas (1995, s. 62) kamusal alanı, katılım ekseninde toplumsal normlara ve kolektif kararlara ulaşmada fikir sahiplerine söz hakkı tanıyacak süreçlerin demokratik şekilde yaratılması olarak tanımlar. Bunun için, kamusal alandaki aktörlerin karşılıklı tolerans içinde beraber yaşaması gerekir. Giddens (1994, s. 115), bunu sağlamanın tek aracının, diyalog olduğunu varsayar ve bunu *diyalojik demokrasi* kavramsallaştırmasıyla ifade eder. Müzakere yoluyla fikir birliğine varmada, karşılıklı öğrenme süreci vardır ve *birlikte öğrenme* toplumsal bir aklın üretimi sürecine katkıda bulunmaktadır. Fikir birliğine varabilmek için birlikte iş yapabilme kabiliyetinin var olması gerekir, bu bilincin kazandırılmasında ise eğitimin kilit rolü karşımızda durmaktadır.

Sartori'nin belirttiği demokrasi türleri arasında yer almayan, Barber'ın (1995, s. 327; 336-337) kavramlaştırdığı *güçlü demokraside* ise, yurttaşların aracısız özyönetimi öngörülmektedir. Güçlü demokraside temel varsayımlardan birkaçı; tartışmanın ve katılımın olanaklı olduğu yöre meclisleri, yurttaş eğitimi ve bilgiye eşit ulaşım ve kent toplanmaları şeklinde sıralanabilir. Barber'a göre, sistemin kendini yenilemesi, sorgulaması ve ilerletebilmesi için, insanların güç hırsı gibi zayıflıklarına meydan verilmemesi gerekir. Bu da, temsil, parti seçimi ve tek adaylı seçim bölgeleri gibi engelleyici unsurların kaldırılmasına bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, bireysel hırsların yerini toplumun ortak çıkarı olan *kamu yararı* almadığında, sistemin açmazlarının giderilmesi mümkün görünmemektedir.

İngilizce literatürde, sıklıkla *public interest*, *public good* ya da *public welfare* olarak karşılaştığımız kamu yararının, bire bir çeviride, toplumun ortak yararına, toplumsal iyiye ve toplumsal refaha karşılık geldiği görülmektedir. Rousseau'nun, genel irade fikri ve toplumun çıkarının tek tek bireylerin çıkarları toplamından daha fazlası olduğu görüşünden beslenen kamu yararı görüşü; bireysel yararın, toplumun yaşayışını yasa koyucunun gözünde olumsuz etkilediği noktada, kamu yararının yasa koyucunun iradesi ile belirlenmesini öngörmektedir. Kamu yararı ön planda tutulduğunda bireye tanınmış olan haklar sınırlandırılabilir hale gelmektedir. Kamu yararını birey çıkarı karşısında üstün gören bu anlayış, bir keyfiyeti ifade etmez ve hukuk alanında etkin biçimde ortaya konur. Kamu yararında temel olan düşüncenin; toplumun, halkın yararına karşılık geldiğini söylemek mümkündür (Keleş, 1993, s. 115). Kent mekanı bağlamında kamu yararı kavramı; kentlerin yönetiminin, planlamanın ve dolayısıyla kentsel mekana müdahale etmenin yasallığını ve toplumsal meşruiyetini üreten ve yeniden üreten temel kaynaklardandır (Tezcan & Poyraz, 2013, s. 2).

² Kuçuradi'nin (1998) aktardığı gibi, burada ifade edilen "yurttaş", Aristoteles'in anladığı anlamda; "sivil toplumun yönetimine düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla katılma gücüne sahip kişi" olarak anlaşılmalıdır. Bu yurttaş kavramı özünde, şu anda egemen olan, devleti kendi başına bir varlık olarak gören anlayıştan farklı bir yönetim anlayışını gerektirmektedir.

Yukarıda aktarılan yaklaşımlardan hareketle; yeni denetim biçimine yön verecek bir demokrasi türü, katılımcı, diyalojik ve güçlü demokrasi temelli; eğitim, diyalog, birlikte öğrenme ve kamu yararının çatısını oluşturduğu bir yeni demokrasi anlayışını incelemektedir. Yeni demokrasi, yönetmekten ziyade yönlendirme görevini yerine getiren ve toplumun kendi dinamiklerinin yönetimde belirleyici olduğu bir yönetim yapısı ve denetim biçimini ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir demokrasi anlayışının, karar vermede karşılaşılan iki temel sorunu aşacağı da beklenebilir. Bu sorunlar; karar verilmeye çalışılan sosyal sistem hakkındaki bilgi problemi (müzakere edilecek başlık, müzakere edilecek konunun içeriği hakkında ve müzakere edilecek ortam konusunda doğru ve yeterli bilgi edinme güçlüğü) ve karar vericilerin kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere çıkara dayalı olarak hareket etmeleridir. Yukarıda bahsedilen türde bir demokrasi çatısı, bu sorunların gerçekleştiği şartları en aza indirmek için etkili araçlara sahiptir.

Demokrasi türlerinde olduğu gibi, *denetim biçiminde* de farklı anlayışlar bulunmaktadır: Bunlardan ilki, yönetim sisteminin hiyerarşik, tek yönlü, bir tür emir-komuta anlayışı içindeki denetim biçimidir. Bu biçimin, demokrasi anlayışındaki gelişmeler ve planlama alanının niteliği gereği, dayanağını ve anlamını yitirmiş olduğu ifade edilebilir. Yöneten ve yönetilen ayrımının kesin olarak kurumsallaştığı toplumlarda, tek yönlü bir denetim bulunmaktadır (Tekeli, 2012, s. 30). Denetim, ulus-devletteki yansımalarını, yönetimin yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya göre olmasında bulmaktadır. Ulus-devlette, yukarıdan aşağıya bir yapılanma ve görev dağılımı vardır ve yerelin görevleri merkez tarafından belirlenmektedir. Dünyada ulus-devletin araçları gün geçtikçe azalmaktadır, bunun sonucu olarak ulus-devlet önce bölgesel bloklara doğru, daha sonra da dünya bütünlüğüne doğru bir aşılma süreci içindedir (Tekeli, 2001, s. 129). Bu aşılma sürecinde gündeme gelen pratiklerden biri katılımcı pratiklerdir.

Çağdaş yönetimlerde en önemli denetim biçimi olarak *halk denetimi* kavramı yaygınlaşmaktadır. Bugün halk denetimi sivil toplum ve demokratik kitle örgütlerinin yanısıra, medya ve sosyal medya araçlarını da içermektedir. Bu tür bir yapıda, yönetimin nesnesi tek tek (atomistik) bireyler değil, toplumların içerdiği sosyal sistemler ve bu sistemlerin etkileşimleridir. Buna göre sistem, atomistik birey üzerinden değil de etkileşim içindeki aktörlerin oluşturduğu ağsal bir yapı üzerinden kurulmaktadır. Bir devletin yurttaşlarının; uluslararası ekonomik, finansal, bilimsel ve teknolojik ağlarda aktif olması giderek önem kazanmıştır. Guehenno'ya göre politik güç ve başarı, artık bir yetki alanı üzerindeki yönetici konumu ile değil, bir ağdaki katılım ile elde edilmektedir. Bu ağ, çok sayıda kişi ya da ortak girişimden *hiyerarşik olmayan* bir düzende oluşmaktadır (Bal ve Vries, 2002, s.183, 195).

Denetim biçimindeki tek yönlü ve hiyerarşik anlayışı aşan anlayış, *yönetişim* kavramı ile açıklanmaktadır. Yatayda etkileşime dayanan yönetişim anlayışının geliştiği bir yerde, çift yönlü işleyen karşılıklı kontrol gibi denetim biçimleri önem kazanmaktadır (Tekeli, 2012, s. 30). Yönetişimde, yatay iletişimin yanı sıra, yerel ve merkeze eklemlenen ara örgütlenmeler bulunmaktadır. Demokratik bir yapının temellerinden olan bu ara örgütlenmeler, sivil toplum kuruluşları (dernekler, vakıflar, platformlar vb.) ve demokratik kitle örgütleridir (meslek odaları, sendikalar vb.). Bu araçlar ile yönetim, hiyerarşik bir yapıdan, katılımcı ve yatayda ilerleyebilen bir yapıya yani yönetişim yapısına kavuşmaktadır. Bu araçlar, aralarındaki ilişkiyel ağlardan dolayı birbirleri için kutup olma konumunu terk etmektedirler. Bu yapının temel taşı oluşturan *birey* de, eski denetim biçiminin hakim olduğu yapıya ait bireyden farklılaşacaktır.

Yönetişim, politikaların oluşturulması ve uygulanması sürecinde hükümetin yanında ve karşısında olan bir dizi karmaşık kurum ve aktörleri ifade etmektedir. Politika sürecinde yukarıdan aşağıya, hiyerarşik karar veren eski tarz yönetim, devlet programlarını yönetmede daha az etkili hale gelmiştir. Çağdaş toplumlarda planlama politikası yukarıdan aşağıya belirlenmek yerine, yönetişim sistemi ile ve yerel ile ilgili konularda farklı aktörlerin bir araya gelerek fikir birliğine varmaları ile belirlenmektedir (Murdoch ve Abram, 2002, s.6). Hiyerarşik denetim biçiminin içerdiği mevcut şartlanmalar, yeni bir tür denetim biçiminin araçlarının oluşması yolunda güçlükler barındırmakta; bu güçlükler aktif bireye ulaştırılacak yeni ilişkilerle aşılmaya çalışılmaktadır.

Yeni yönetim sistemlerinde, 1990'lardan başlayarak artan biçimde, yönetim ve toplumu ayrı ele alan sistemlerden (unilateral), bir arada ele alan sistemlere (interactionist) doğru bir kayış olduğunu söylemek mümkündür. Bu yeni yaklaşım, diğerlerinden farklı olarak karmaşıklık, dinamizm ve çeşitliliği daha çok dikkate almaktadır. Sosyal ve politik sistemlerin karmaşıklığının yönetilebilmesi için, yönetim yapısının da dinamizmi ve çeşitliliği içermesi gereklidir (Kooiman, 1993, s. 35). Dinamizm ve çeşitlilik içeren toplumlarda yönetim konusunda yapılması gereken, bu kavramın sosyal sistemlere ve süreçlere uygulanması bağlamında, *denetlenebilirliği*dir. Bu ise, önerilen politik sistemin üzerine oturacağı temelin sağlam olmasını gerektirmektedir.

Etzioni'nin (1994, s. 256-258) "The Spirit of Community" adlı kitabında; sivil toplum kurumlarının aktif bir şekilde çalışmalarının sağlanması, kişilerin kendi kendilerini yönetmesi, ailelerin toplum için önemi ve eğitimin ahlaki değerlere ulaşmadaki önemi gibi konulara yer verilmektedir. Ona göre, ahlaki kötü gidişe yönelik önlemler, bu patikalar üzerinden geliştirilebilecektir. Etzioni'nin arayışını hak ve sorumluluk üzerinden kurması, onun bireyi kendi başına bir varlık olarak değil, etkileşim halindeki bir toplumsal varlık olarak gördüğünün açık bir ifadesidir. *Hakları* üretilmesi bakımından üç kuşağa (aşamaya) ayırırsak; birinci kuşak haklar insan hakları / özgürlüklerdir, ikinci kuşak haklar refah devlet kavramına ilişkin haklardır ve üçüncü kuşak haklar dayanışmayı ve sorumluluğu beraberinde getiren haklardır (Martin, 1993, s. 77; Tekeli, 2001, s. 132-133). Diyalog ve fikir birliğine dayalı bir demokrasi, üçüncü kuşak haklara geniş bir olanak tanımış olur. Bu yapıya uygun bir denetim biçiminde haklar yukarıdan aşağıya verilme yoluyla değil, etkileşimli biçimde oluşmaktadır.

Hak kavramının geçirdiği üçlü aşamaya benzer biçimde; bireyleri temsil etme çabasında da, üç farklı temel ele alış söz konusudur: (1) İnsanların atomistik bireyler olarak varsayılması (atomistik yaklaşım), (2) insanların bireysel özelliklerinden soyutlanarak bir yekûn olarak varsayılması (popülist yaklaşım) ve (3) insanların bireysel özelliklerinden soyutlanmadan birbiri ile ilişki içinde varsayılması (ilişkisel yaklaşım). Atomistik birey anlayışı, toplumsal iyiyi görmezden gelmesi dolayısıyla sıkıntılara sahip bir süreçken, bunun tam tersi olan popülizm de sistemin kendini üretmez hale gelmesi anlamında sıkıntılara sahiptir. Birbiri ile ilişki içindeki aktör anlayışı ise, tavandan tabana yönetilen bir demokrasi biçimini getirmez. Bu anlayışla başarılmak istenen nokta, aktörün kendi istekleriyle beraber, toplumsal iyiyi de göz önünde bulundurmasını sağlamaktır. Birbiri ile ilişki varsayımında iki farklı ilişki yapısı vardır; biri hiyerarşik ilişkiler ağı, diğeri yatay ilişkiler ağıdır. Yatay ilişkilerin, birlikte çalışma becerisinden yoksun insanlar arasında olamayacağını kestirmek güç değildir.

Birey ile toplum arasındaki ilişkisel yaklaşımdan yola çıkılarak; ihtiyaç duyulan denetim biçiminin varsaydığı birey, süreçte aktif olarak yer alması dolayısıyla, *aktif* bir bireydir. Aktif bireyden kasıt, eylemlerinin toplumsal sorumluluğunu taşıyabilen bir *aktördür*, bir başka deyişle kendisi için değil, toplum için aktif olabilen bireydir. Çıkar dağıtma ve politik sadakat etkileşiminde aktif rol oynayan değil, hak ve liyakate göre muamelelerin yerleşmesinde aktif olabilecek bir birey tanımı vardır. Buradaki aktör, hak ve adalet kültürünü içselleştirebilmiş bir toplumsal varlık, bir başka deyişle *toplumsal aktördür*. Bu tür bir bilinç düzeyi, kendisini toplumdaki diğer bireylerden ayırık olarak gören atomistik veya bireyi hiçe sayan popülist bir anlayıştan uzaklık ile mümkündür. Bunun yolu ise temelde, birlikte iş yapma kapasitesi şeklinde kabaca ifade edilebilecek sosyal sermayenin geliştirilmesinden geçmektedir.

Flap'a (2002, s. 29) göre toplumsal ağ çalışmalarının önünü açacak yaklaşımlardan biri, *sosyal sermaye* kuramından beslenmektir. Putnam'a (1995, s. 66) göre sosyal sermaye, "Ortak hedefleri sağlamak amacıyla aktörlerin *işbirliği* halinde ve etkin şekilde ortak hareket etmesini sağlayan güven, sosyal normlar ve ağlar gibi sosyal örgütlenmenin özelliklerinden oluşan yapılar"dır. Onun teorisinde kişisel hedeflere ulaşmaktan öte esas olan, birlikte iş yapma kapasitesidir. İşbirliğinin kurulabilmesi, karşılıklılık ve bir araya gelerek etkileşimde bulunabilmekten geçmektedir. Fukuyama (2001, s. 7) da sosyal sermayeyi, bireyler arasındaki işbirliğini geliştiren bir kavram olarak ele almakta, kavramın aynı zamanda *güven* duygusunun üzerine inşa edildiğine işaret etmektedir. Sosyal sermaye, ekonomi ve sosyoloji başta olmak üzere çok sayıda bilimin ilgi alanına girmektedir. Planlama alanında da araştırma konusu yapılmasının yanı sıra sosyal sermaye, bu meslek alanının öznelinin yani plancuların sahip olması gereken temel niteliklerden olması dolayısıyla da önemlidir. Bu niteliğin

geliştirilmesinde, planlama eğitimine belirgin bir rol düşmektedir.

Demokrasi ve eğitim üzerine çalışmaları ile bilinen Dewey'e göre *okuldaki eğitim* ve *sivil toplum*, uygulamalı bilginin ve çoğulculuğun güçlendirilmesi için ilgiye ve yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyan iki temel unsurdur (Westbrook, 1991, s. 41). Dewey'in (1993, s. 65) çalışmalarında öne çıkan fikir, demokrasiye olan büyük inancı ve demokrasinin politikada, eğitimde ve iletişimde yer bulmasıdır. Ona göre, *insanlığın nihai etik ideali* ile *demokrasi* kavramları aynı anlama gelmektedir. Dewey, tam bir demokrasiye yalnızca seçim hakkı ile ulaşamayacağını, aynı zamanda *güçlü bir kamuoyunun* ve yurttaşlar, uzmanlar ve politikacılar arasında *iletişimin* sağlanması gerektiğini ileri sürer. Ona göre demokrasi, politik bir düzenlemeden öte etik bir idealdir ve özünde temsil değil *katılım* bulunmaktadır. Demokrasi ve bilimsel yöntem arasındaki ahenk üzerinde durur: Sürekli büyüyen ve kendini eleştirebilen topluluklar, pragmatik ilkelerle hareket ederler ve yeni kanıtlar ışığında fikirlerini daimi olarak yenilerler. Bu bakış açısı, onun insan eylemlerini kavrayışını ve insan deneyimlerinin birlikteliğini şekillendirmeye yardım eder (Westbrook, 1991, s. 41).

Dewey'in demokrasi için seçim hakkının yeterli olmadığı görüşünü tamamlayıcı nitelikte bir görüş de, seçim özgürlüğünün demokrasi için yeter şart olmadığını söyleyen Sartori'den gelmektedir: "[...] seçimler özgür olmalıdır deriz. Bu doğrudur, ama yeterli değildir; çünkü düşünce ve kanaatler de gerçek anlamda özgür olmalıdır. Düşünce ve kanaat özgür değilse, özgür seçimler hiçbir şey ifade etmez. Halk egemen olmalıdır diyoruz. Ama söyleyeceği hiçbir şeyi, kendisine ait düşünce ve kanaatleri olmayan boş bir egemen, yalnızca bir evet efendimidir, hiçbir şeyin egemeni değildir." (Sartori, 2014, s. 96).

Ringen'e (2010, s. 245) göre; "Özgürlük bir yandan haklara, diğer yandan *Bildung*³'a dayanır. Hakları koruyan yasalardan, öğrenmeyi özendiren ailelerden ve okullardan doğar. [...] İşbirliği bir uzlaşma meselesidir. İki ya da daha fazla insanın verimli bir işbirliğine girmesi için, herbirinin ortak çıkar uğruna kendi çıkarından vazgeçmeye hazır ve yatkın olması gerekir. İnsanların bu anlayışla işbirliğine girebilmeleri karşı taraftan aynı yaklaşımı göreceklere ve ortak çıkarın kişisel amaçlara ağır basmasına istekli olmanın istismar edilmeyeceğine güvenebilmelerine bağlıdır. Burada *güven*, işbirliği yapılan kişilerin şimdi ve gelecekte bu doğrultuda işbirliği yapacaklarına inanmayı sağlayacak sebeplerin bulunması anlamına gelir." Öğrenmenin gerçekleştiği zeminlerden biri olarak eğitim kurumları, milli eğitim kademelerinden üniversite kademesine dek, işbirliğine dayalı yeni modellerin içselleştirilmesine kapı aralayabilir. Planlama eğitimine dair tartışma öncesinde; bir sonraki bölümde, çizilen çerçeve içinde gereksinim duyulan planlama yaklaşımına yer verilmektedir.

2. YENİ DENETİM BİÇİMİNİN GETİRDİĞİ PLANLAMA YAKLAŞIMI

Kent ve bölge, 19. yüzyıl başı itibariyle giderek artan bir dinamizmin özneleri olmuştur. Bu dinamik öznelerin planlanmasında, statik, uzun erimli ve geleneksel yöntemler yetersiz kalmaktadır. Kentler ve bölgelerin sahne olduğu tarihte görülmemiş bu dinamizm; sonuç vurgulu bir planlamanın yerini, süreç vurgulu bir planlamanın almasını getirmektedir. Tekeli (2012, s. 30), bu durumda planın meşruiyetinin, kendi süreci içinde sürekli olarak yeniden üretilmeye ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Plancılar, toplumun dinamiklerinden dolayı geleceği kesin olarak tahmin edemediklerine göre, yönetmek kavramının yerini, yönetim kavramı almalıdır. Ona göre, planlamanın başarılı olmasında önemli etkenler; *toplumsal bir aktör* olma bilincinin gelişmiş olması, bireylerin sorumluluklarının farkında olmaları, ortaklaşa çözüm arama ve sorun paylaşma kültürünün bulunması ve *karşılıklı öğrenmeye* açıklıktır.

Planlamanın taşınması gereken en temel niteliklerden bir diğeri, kamu yararını şemsiye olarak gören bir uygulama sürecinin gerçekleştirilmesini garantilemek olmalıdır. Planlamada henüz kapsamlı ve genel-geçer arayışlardan tam olarak vazgeçmemiş olan eğilim, uygulama aşamasına gelindiğinde problemlerle karşılaşmaktadır. Bu durumda, değişmeye uyum sağlama kapasitesinde aksaklıklar bulunmayan bir planlama pratiğinin geliştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu planlama

³ Almanca bir tabir olan *Bildung*, serbestliğe kavuşmuş yurttaşların özgür yaşama yeterliliğini edinmelerine işaret etmektedir. Yurttaşlar bunu başardıklarında içinde buldukları topluma da hizmet ederler; çünkü "işbirliğine açık olan ve güven ortamına katkıda bulunan bir tarzda yaşamaya daha yatkın olurlar". (Ringen, 2010, s. 295).

yaklaşımının niteliği, içerik bakımından denetlenebilecek büyüklükte ve kısa erimli, süreç bakımından ise fikir birliği ile oluşmuş bir anlayışa sahip olmalıdır. Chambers ve Taylor'un (1999, s. 94) belirttiği gibi; planlamaya fikir birliği sağlayacak bir işlev kazandırılması, bir kent ya da bölge için öngörülen vizyonun içselleştirilmesini de sağlayacaktır.

Planlamanın barındırması öngörülen bu nitelikler, *mekânsal stratejik planlama* anlayışına işaret etmektedir. Ortaya konulan bir stratejik planın uygulanabilmesi için kurumsal ve yasal düzenlemelerin bu yeni yaklaşıma göre yeniden ele alınması gereklidir. Giddens'a (1986, s. 16) göre; aktörlerin gerçekleştirdiği eylemler toplumun kurumsal yapısını değiştirir ve yeni bir kurumsal yapı oluşur. Toplumun değişmesi de bu yolla olur; bir başka deyişle kurumsal yapı, dönüşlü olarak bireyin eylemini etkileyen bir unsurdur. Kurum, toplumun gerçekleriyle uyum içinde olmazsa toplumu yönlendirme niteliğini kaybetmektedir.

Stratejik planlama; yatay örgütlenme biçimlerini dikkate alan ve paydaşların süreçte nasıl yer alacağını tanımlayan bir yaklaşımdır. Gedikli'ye (2012, s. 403) göre; mekânsal stratejik planlamaya duyulan ihtiyacın iki temel nedeni vardır: İlki; ulus aşan ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşması, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde gelişme, hızlı bilgi, sermaye ve ürün akışlarının gerçekleşmesi gibi olguların yaşanması ile birlikte kentlerin yeni bir anlayışla ele alınması ihtiyacıdır. İkincisi ise; post-modern felsefenin etkisiyle planlama sürecinde, ilgili kesimlerin yani paydaşların etkileşimine, katılımına ve uzlaşısına duyulan ihtiyaçtır. Bu sayede; planlama sürecinin kendisi kamu sektörü, özel sektör, akademi, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları gibi kesimlerin aktif katılımına olanak tanır. Burada işaret edilen ikinci ihtiyaç, bu çalışmanın başında yer verilen çerçevenin gerektirdiklerine de paralellik göstermektedir.

Mekânsal stratejik planlama yaklaşımının özellikleri incelendiğinde temelde; uzun vadeli kararlar alan geleneksel planlamanın hiyerarşik ve bürokratik yapısının tamamen karşısında, katılımcı, demokratik ve yurttaş odaklı bir planlama sistemi karşımıza çıkmaktadır. Mekânsal stratejik planlama, sonuç değil süreç odaklıdır, sürecin tasarımı ile işleyişi öne çıkar. Bu bağlamda, öngörülen gelecek için vizyon ve hedefler belirlenir, bunlara nasıl ulaşılabileceğine ilişkin düşünceler geliştirilir. Bu anlamda, mekânsal stratejik planlama ele aldığı konularda seçicidir ve plan, seçilen konulara göre yönlendirilir (Şimşek & Büyükcivelek, 2018, s. 5).

Özellikle 1980'lerden sonra hakim olan katılımcı ve işbirlikçi özellikleri vurgulayan planlama paradigması, demokrasi, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi küresel akımları takip etmektedir. Bu planlama türü, planla ilgili tüm grupların karar verme süreçlerine katılımı temeline oturan politik bir boyut kazanmıştır. Katılımcı planlamanın en yaygın yaklaşımı müzakereci ve işbirlikçi planlamadır (Forester, 1999 ve Healey, 2004, 2003, 1997'den aktaran Ataöv, 2007, s.142). "Planlama var olan daha iyiye doğru yönelmeyi, yani bir tür toplumsal iyileşmeyi hedefler. Toplumsal iyileşme kolektif hareket etmeyi gerektirir. Bu da birlikte bilgi üretmeye ve üretilen bilginin ışığında yine birlikte harekete geçmeye, varolan durumu daha iyiye doğru değiştirmeye yönlendirir. Bu tür bir bilgi üretim ve eylem süreci birlikte çalışmayı öğrenen, kendi geleceği ile ilgili kontrolü eline alan, kendine ve birbirine güvenen, aktif ve kendi durumunu değiştirmek için eyleme geçebilen bireyleri yetiştirir. Böylece demokratik ve katılımcı bir toplumun oluşumu desteklenir." (Ataöv, 2007, s. 143). Pragmatist felsefe ekolünün temsilcisi sayılan John Dewey (1991'den aktaran Ataöv, 2007, s. 143) de demokrasiyi, sosyal iyileşmenin süregelen kolektif süreçleriyle ilişkilendirir.

Planlama sürecinden sorumlu temel aktör olma niteliği ile, *plancının* evrimine de kabaca bakmak gerekir: Stratejik bir planlama anlayışında plancının rolü yönlendirenden, *müzakereyi kolaylaştırana* doğru kaymaktadır. Stratejik planlamada plancı, fikir birliğine ulaşarak karar verme sürecinde, süreç tasarımcısı ve kolaylaştırıcısı rolünü üstlenmektedir. Müzakere süreci, çıkar kavgalarını yönetebilecek nitelikte, tarafsız bir plancı tarafından yönlendirilmelidir. Plancı, ortak vizyona dayayan bir noktadan çıkarak müzakereyi açar ve müzakere, genel kabullerin altında, uygulamaya geçerken yapılacak alt tercihler tartışılır. Toplumda ve planlama pratiğinde yaşanmakta olan değişimleri takip etmek ve uyum sağlama araçlarının geliştirilmesine yardımcı olmak, plancının görevleri arasında öne çıkmaya başlamıştır. Bugün planlama meslek alanını toplumsal bir uzlaşma arayışına doğru iten temel neden, klasik planlama uygulamalarındaki başarısızlıklar olmuştur. Bu başarısızlıkların yinelenmemesi, toplumsal denetim sürecinde kesimsel çıkarlara hizmet edilmesi ile

sonuçlanan güç ile denetim arasındaki bağın zayıflatılması koşuluyla mümkündür.

Güncel planlama anlayışını temsil edecek bir planıcı; denetim biçimlerindeki dönüşüm yaşanırken, fikir birliğine varma ve siyasal gücün demokratik oluşumuna katkıda bulunma rolüne uygun bir biçimde donatılmalıdır (Tekeli, 2009, s. 293-294). Değişen planlama anlayışı ve ihtiyaç duyulan bu yeni planıcı türü, planlama eğitiminde de yansımalarını bulacaktır. Katılımcı bir ortamda yetişmeyen bir öğrencinin, planlamanın gereksindiği bu niteliği geliştirmesini beklemek güçtür. Bir sonraki bölümde, güncel planlama anlayışının gerektirdiği eğitimin niteliğine dair bir tartışmaya yer verilmektedir.

3. GÜNCEL PLANLAMA ANLAYIŞININ İHTİYAÇ DUYDUĞU EĞİTİMİN NİTELİĞİ

Eğitim, antik dönemlerden beri çok sayıda disiplinin ilgi alanı olagelmiştir. Bir meslek alanı ya da disipline dair birikimin ipuçları, eğitim yoluyla ilgili konuda yetişmek üzere eğitim kurumlarında bulunan bireylere aktarılır. Ünlü eğitim kuramcısı, filozof John Dewey'e göre eğitimin toplumsal misyonu demokratik toplumun etkili üyelerini yetiştirmektir, otoriter bir okul demokratik bir toplum için iyi bir örnek sunamaz. Öğrencilerin toplumun eşit, değerli ve sorumluluk sahibi üyeleri olmaları için okul ortamında bu yönde deneyimler yaşaması gerekir (Dewey, 1997, s. 72). Bu çıkarımlar, Dewey'in eğitim ortamını, yalnızca bilgi kazanımını sağlayan bir yer olarak değil, aynı zamanda *nasıl yaşanacağına öğrenildiği* bir yer olarak gördüğüne işaret etmektedir. "Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması" adlı kitabının önsözünde Genç'in (2017, s. iv) belirttiği gibi; uygulamalı bir sosyal bilim dalı olarak tanımlanabilecek eğitimi, toplumun diğer alanlarındaki (sosyal, siyasal, ekonomik vb.) değişimlerden ayrı düşünmek mümkün değildir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda bilginin öğrenilmesinden çok tüketilmesi öne çıkmıştır. İletişim teknolojisinin hızla geliştiği dünyamızda bilgi çok kısa sürede kitlelere ulaşmakta, ancak kısa bir süre içinde de geçerliliğini ve güncelliğini yitirmektedir. Kuşkusuz böyle bir dünyada eğitimin görevi insanlara bilgi öğretmekten çok "bilgiyi elde etmenin yollarını öğretmek" olacaktır. Bilgiyi elde etmenin yollarının öğretilmesi; doğru, güncel ve yerinde bilgiye ihtiyacı olan planlama alanı için de önem taşımaktadır. Planlama; eğitim yaklaşımlarındaki bu genel değişimin yanısıra, kendi meslek alanında yaşanan değişimlere de uyum sağlama ihtiyacıdır. Bu kapsamda, bu bölüm 2 temel değerlendirmeyi içermektedir: (1) Bugünkü teknoloji düzeyi ve medya araçlarına uyumlu bir eğitim, (2) planlama alanının içinde bulunduğu dönüşüme cevap verebilecek bir eğitim. Çalışmanın kapsamından dolayı burada, planlama eğitimini ilgilendiren ikinci maddeye ağırlık verilmektedir.

Bilgi toplumuna uyum sağlayabilen insan profili, *eleştirel düşünebilen* ve yaratıcı aklın yetkinliğine sahip olan bireydir, bu nedenle eğitim kurumları bu profile uygun mezunlar vermelidir. Yaratıcı akıl yoluyla elde edilen her yeni bilgi yeni bir deneyimin uzantısıdır ve üzerinde yeniden düşünmeyi sağlayan döngüsel bir yapısı vardır. Öğrencinin zihnini bir boş kap olarak kabul eden eskide kalmış ve ezber dayalı öğrenme metodunda öğrenci pasif olduğundan yaratıcı aklın gelişimi mümkün değildir. Öğrenme ve anlama, ancak özgür bir ortamda ve eleştirel düşünme yoluyla gerçekleştirilebilir (Aydınlı, 2015, s. 4). Bilgi toplumunda egemen olan üretim türü, bilginin kendisini değiştirdiği gibi, eğitilmiş insan tanımını ve öğrenme-öğretme yaklaşımını da etkilemiştir. Eğitilmiş insan dendiğinde, bilgiyi ezberleyerek zihinde depolayan birey yerine, bilgiyi nasıl kullanacağını farkında, ondan yeni bilgi üretme yetisine sahip bireyler öne çıkmaktadır (Özden 2011'den aktaran Aydınlı, 2015, s.17).

Aydınlı, 2015 yılında yürüttüğü "Tasarım Eğitiminde Yapılandırmacı Paradigma: Öğrenmeyi Öğrenme" adlı çalışmasında, mimarlık stüdyoları bağlamında yapılandırmacı eğitim paradigmasını değerlendirmiştir. Onun çıkarımları, stüdyo kültürünün yer aldığı ve mekana müdahale kaygısı olan tüm meslek alanları için genelleştirilebilir niteliktedir. *Öğrenme merkezli eğitim* yaklaşımı, eğitimde yapılandırmacı paradigma içerisinde yer bulmaktadır. Yapılandırmacı öğrenme kuramına göre; bilgi bir dış kaynaktan bireye doğrudan aktarılamaz, birey tarafından aktif bir şekilde yapılandırılır. Bu durumda öğretici, bilgiyi aktaran bir konumda değil, öğrencinin öğrenme yollarını keşfedeceği ortamlar hazırlayan bir tür *koçluk* görevindedir. Yapılandırıcı öğrenme kuramı, içinde bulunduğumuz bilgi çağının ihtiyaç duyduğu arayışlarla yeniden gündeme gelse de, kökleri oldukça eskilere uzanmaktadır. Örneğin; yapılandırmacı kuramın izlerini, Sokrates'in öğrencilerinin, kendi düşünme

biçimlerdeki yetersizlikleri kendilerinin fark etmesini sağlayan açık uçlu sorular sorduğu diyaloglarında görmek mümkündür (Aydınlı, 2015, s. 1).

Öğretici-öğrenen etkileşimi, öğrencilerin özgür bir ortamda yüzeye çıkarılan merakının beslediği karşılıklı diyalog yoluyla yaratılmaktadır. Öğrenme-öğretme, birbirini bütünleyen ve karşılıklı bilgi akışına olanak sağlayan bir diyalog ortamında gerçekleşir. Stüdyo ortamında yaratılan öğrenmeye yönelik diyalog ortamı, mevcut bilginin sorgulanmasına ve farklı bağlamlarda yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır (Aydınlı, 2015, s. 9-10). Dewey'e göre öğrenme, "kendi kendini sorgulamak, gerçeklik ile yüz yüze gelmek ve kendini ifade etmek" demektir (Aydınlı, 2015, s. 3). Tasarım eğitiminde stüdyo kültürü, öğreticinin oluşturduğu diyalog ortamı ile öğrenme sürecine katkıda bulunduğu için tam da öğrenmeyi öğrenme temelli yapılandırıcı kuram ile üst üste düşmektedir (Aydınlı, 2015, s. 1).

Stüdyo atmosferinin bu bilinçle yenilenmesi, öğrencinin eleştirel düşünme becerisi kazanmasını ve yaratıcı akla sahip olmasını sağlayacaktır. "Öğrenmeyi öğrenme paradigmasına göre öğrenme ortamı, öğrencinin tasarım bilgisini deneyim yoluyla, tartışarak ve yaparak ürettiği bir yerdir". Öğreticinin görevi stüdyoda bilginin yapılandırılmasını sağlayan bir öğrenme ortamı yaratmaktır (Aydınlı, 2015, s. 7). "Eğitim bilimlerdeki son gelişmeler üzerinden yeniden düşünüldüğünde, tasarım eğitiminde *yapılandırıcı paradigma*, öğretme merkezli eğitim modelinden *öğrenme merkezli eğitim* modeline geçiş süreci ile gerçekleşir. [...] bilgiyi aktarmak yerine bilginin nedenselliğini keşfetme, onu yeniden yapılandırma yollarını sürecin var olma nedeni olarak kabul eden stüdyo kültürü, birlikte anlama ve öğrenme zemini üzerine inşa edilir. *Öğrenmeyi öğrenme*, yapılandırıcı / konstrüktivist paradigmayı geleneksel eğitim modellerinden, müfredat, bilgi, öğretme-öğrenme stratejileri ve öğrenme ortamı gibi temel kabuller açısından farklı kılar." (Aydınlı, 2015, s. 2-3).

Yukarıda Aydınlı (2015), Dewey (1997) ve Genç'ten (2017) ve aktarılanlar ışığında; planlama eğitiminde, sorgulama, katılım ve birlikte iş yapabilme kapasitesinin gelişimine yer ayrılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte, birlikte iş yapabilmenin ön şartının, güvenilirlik, dürüstlük ve hilesiz çalışmak olduğu da hatırd tutulmalıdır. Bu konularda yeterli görgüyü alamamış olan öğrenciler, eğitim hayatlarından başlamak üzere, mezuniyetlerini takiben, kamu yararı üzerine kafa yormaksızın birey yararının peşine düşme eğilimlerinin etkisi altında kalabilmektedirler. Eğitim hayatında bu kavramların sözde değil, özde kazandırılması, öğrencilerin bu anlayışla yetiştirilmeleri ve daha da ötesinde bu anlayışa sahip rol modeller ile çevrili olmalarıyla mümkün görünmektedir. Bu da, öncelikli olarak eğitimcilerin kendilerinin bu tür niteliklerle donanmış olması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Planlama eğitiminde de yer verilen stüdyo derslerinde; hocanın anlatıcı, öğrencinin dinleyici olduğu klasik ders ortamından farklı bir işleyişi temsil eden yüz yüze ve birebir eğitimin getirdiği iletişim ortamı, planlamadaki güncel eğilimlere uyum sağlamada fırsatlar barındırmaktadır. Öğrenme; yalnızca dersleri takip ederek değil, gözlemleyerek ve uygulayarak gerçekleşen bir süreç olduğundan, öncelikle öğreticilerin planlamadaki yeni eğilimleri içselleştirmiş olması beklenmelidir. Bu anlamda öğreticilerin; paylaşma, birlikte öğrenme, birlikte iş yapma kültürünü geliştirme anlamında kilit rolleri bulunmaktadır.

"Freedom to Learn: A View of What Education Might Become" (Öğrenme Özgürlüğü: Eğitimin Ne Olabileceğine Dair Bir Bakış) kitabının yazarı Rogers (1969, s. 126), nitelikli bir eğitim için öğreticilerin birer katalizör, kolaylaştırıcı görevi görmeleri gerektiğini ve öğrencilere öğrenme özgürlüğü ve fırsatı vermeleri gerektiğini ifade eder. Öğretme eylemi, öğrenmenin kolaylaştırılması eylemine dönüşmektedir. Temel amaç, öğrenenin gelişmesine ve kendini gerçekleştirmesine yol göstermektir. Öğreticinin bu rolü, planlamadaki güncel paradigmadaki öğrencinin planlama sürecinde dönüşmesi gereken rolden farklı değildir. Bu anlamda uygulama zemininin en kuvvetli olduğu eğitim ortamları olarak stüdyo derslerinde öğretici, yalnızca dönüşen yapılar ve eğitim akımlarını izlemekle kalmayacak, öğrenci adayları için bir rol model de olacaktır. Öğreticinin bu konudaki hassasiyetinin, 21. yüzyıl öğrencileri için gereksinim duyulan niteliklerin gelişmesinde yansımaları bulacağı düşünülmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yönetişim, katılımcılık, aktif birey, stratejik planlama, diyalog, işbirliği, birlikte karar üretme ve öğrenmeyi öğrenme kavramlarıyla çerçevesi çizilen bu çalışmada, planlama eğitiminin bu çerçeve içerisinde alacağı konum tartışmaya açılmıştır. Planlamanın içinde bulunduğu güncel sorunlara çözüm üretebilecek ve planlamayı da etkileyen daha geniş kapsamlı ihtiyaçlardan yola çıkan önermeler, temelde birey ve toplum arasındaki ilişkisellikten beslenmektedir. Kurumsal tasarımlar üzerinde de etkisi olan bu ilişkisellik, mekana yön verme niyetindeki tüm meslek alanlarında olduğu gibi, planlamada da yansımaları bulmaktadır.

Planlama alanındaki güncel eğilimlerin takibine duyulan ihtiyacın iki temel nedeni olduğu söylenebilir: İlki; planlama, toplumu etkileyen tüm üst çerçevelerle doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim halindedir ve kararlarını üretirken bu çerçevelerdeki eğilimleri takip etme ihtiyacındadır. İkincisi; planlamanın öznesi olan kent ve bölgenin dinamik yapısı, sonuçtan ziyade sürece bağımlılığı öne çıkarmaktadır. Bu faktörler değerlendirildiğinde, yetiştirilen öğrencinin güncel gereksinimlere uygun niteliklerle donatılması göz ardı edilemeyecek bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin toplumsal iyiyi en üstte tutan bir bilinç kazandırma yolunda taşıdığı rol, öğrenme kuramlarında da sıkça vurgulanmaktadır. İçinde bulunduğumuz iletişim çağında; bilginin kendisinden ziyade bilgiye nasıl erişilebileceği, nasıl değerlendirilebileceği ve bilginin nasıl paylaşıldığı konuları da, eğitim sürecinin hangi yöntemlerle işletilmesi gerektiğine referans verdiğinden, öğreticiler açısından ciddi bir ele alış hak ediyor görünmektedir.

Günümüzde planlamanın taşındığı düzlem; birlikte karar üretme süreçlerine sahip, ilgili aktörlerle yatayda bir ağ içerisinde ve müzakere sonucu görüş oluşturmaya dayanan bir ortamdır. Planlama alanının bu konumu; öğrencinin konumuna da açıklık getirmektedir. Bu ortama uyumun gerçekleşebilmesinin yolunun, öğrencilerin yetiştikleri eğitim ortamlarının kendi içinde bu dinamiklere sahip ortamlar olmalarının sağlanmasından geçtiğini görmek zor değildir. Eğitim kurumlarının temel amacı Dewey'in deyişiyle "nasıl yaşanacağını öğrenilmesi" ise, bu ele alış, meslek alanı olarak zaten son yıllarda süreç odaklı yaklaşımları önceleyen *planlamanın eğitime* de taşımak mümkündür. Bu ele alışın aktarılmasında; mekan üzerine söz söyleme kaygısındaki tasarım odaklı tüm meslek alanlarında olduğu gibi planlamada da, *stüdyo* ortamları uygun zeminler olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencinin kendini sürecin bir parçası olarak hissetmesi, öğrenme merkezli eğitimin, bir başka deyişle öğrenmeyi öğrenme paradigmasının bir getirisi. Öğrenmeyi öğrenmenin kendisi, planlama alanında yaşanan dönüşüm gibi süreç odaklıdır. Süreç içinde, sorgulayıcı ve işbirlikçi bir öğrenme sürecinin kendisinin, en az öğrenilen bilgi kadar önemli olması durumu; planlama sürecinin kendisinin, en az süreç sonunda ortaya çıkan ürün kadar önemli olması durumu ile denk düşmektedir.

Bir öğrencinin, mezuniyetinden sonra kente ve bölgeye dair süreçlerde kendi meslektaşları ve farklı meslek adamlarıyla birlikte çalışabilmesi, müzakerelerde kolaylaştırıcılık yapması beklenirken; geleneksel anlayışların etkisinde kalınarak birbirleriyle yarıştırdığı ve katılımcılık kültürünün aksi yönünde düşünmeye ve davranmaya yönlendirildiği takdirde, meslek alanının ihtiyaç duyduğu yapıya cevap veremeyeceği açıktır. Bu hassasiyeti kazanamamış meslek adamlarının, kentlerimizi ne yönde biçimlendirmiş oldukları sorusuna olumlu cevap vermek zordur. Atomistik bireycilikleri nedeniyle kendi çıkarlarının maksimizasyonunda takılı kaldıklarında toplumsal iyiyi gözden kaçıran öğreticilerin; katılım, müzakere ve işbirliğini içeren bir yapıya doğru evrilen süreçlere dönük bir eğitim verebilme ihtimali de oldukça düşüktür. Bu bağlamda; öncelikli olarak eğitimciler, işaret edilen konularda daha donanımlı hale gelebilmelidir; buna yönelik, onların da bu çalışma ile ortaya çıkan sonuçlara uygun olarak ilgili kurum ve kuruluşlarca tasarlanmış bir eğitim, uygulama ve denetim süreci içinde desteklenmeleri izlenebilecek yollardan biri olabilir.

Bir yapının, kendi işlemeziğini yeniden üreten eski bir sisteme yeni yedek parçalar sunmaktan öteye gidemediği durumlarda yeni şartlara uyumunu beklemek güçtür. Katılım mekanizmalarının içselleştirilemediği bir anlayış da, kendi varlığının devamı için risk teşkil edecek uygulamaları kendi içerisinde eritecektir. Buradan anlaşılmalıdır ki, bu açığı azaltma yönünde öğrencinin eğitimi gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Yeni paradigmanın uygulamalı dersler yoluyla aktarıldığı planlama eğitimi, yönetim ve denetim biçimlerindeki dönüşümlerin yanısıra, eğitimde sağlanacak genel dönüşümün bir parçası olduğunda esas amacına ulaşabilecektir. Eğitimdeki genel dönüşümden kasıt,

daha ilk öğretim sıralarından itibaren birlikte iş yapma kapasitesinin geliştirilmesidir. Bununla birlikte, güven ortamına katkıda bulunmaksızın girişilen ve dürüstlükten uzak bir işbirliğinin, nitelik olarak kişisel çıkar ilişkilerinden farklılaşmayacağı, bu durumda ise planlama alanı için önceliği tartışmasız olan toplum yararının içselleştirilmesi meselesinin geri planda ve aksak kalacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ataöv, A. (2007). Planlamada Sosyal Bilimcinin Değişen Rolü: Toplumdan Biri Olmak. *METU Journal of Faculty of Architecture* , 24 (1), 139-152.
- Aydınlı, S. (2015). Tasarım Eğitiminde Yapılandırıcı Paradigma: Öğrenmeyi Öğrenme. *tasarım+kuram* , 20, 1-17.
- Bal, M., & Vries, H. (2002). The Network, the Expert and the Representative Democracy. F. R. Ankersmit içinde, *Political Representation* (s. 180-192). Stanford, California: Stanford University Press.
- Barber, B. (1995). Gerçek Durum: Modern Dünyada Güçlü Demokrasinin Kurumsallaştırılması. B. Barber içinde, *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset* (M. Beşikçi, Çev., s. 318-375). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, Ş. (1999). Demokrasi ve Farklılık. Ş. Benhabib içinde, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (Z. Gürata, & C. Gürsel, Çev.). İstanbul: WALD.
- Benhabib, Ş. (1999). Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru. Ş. Benhabib içinde, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (Z. Gürata, & C. Gürsel, Çev., s. 101-139). İstanbul: WALD.
- Chambers, L. D., & Taylor, M. A. (1999). The Planning Task. L. Chambers, & M. Taylor içinde, *Strategic Planning: Processes, Tools and Outcomes*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Cooke, P. (1989). Locality, Economic Restructuring and World Development. P. Cooke (Dü.) içinde, *Localities: The Changing Face of Urban Britain*. London: Routledge Revivals.
- Dewey, J. (1997). *Experience and Education*. New York: Touchstone.
- Dewey, J. (1993). The Ethics of Democracy. J. Dewey, & D. S. Morris (Dü.) içinde, *The political Writings* (s. 59-65). Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc.
- Dunsire, A. (1993). Modes of Governance. J. Kooiman (Dü.) içinde, *Modern Governance: New Government-Society Interactions* (s. 21-34). London: Sage Publications.
- Etzioni, A. (1994). The Responsive Communitarian Platform: Rights and Responsibilities. A. Etzioni içinde, *The Spirit of Community* (s. 251-268). New York: Touchstone.
- Flap, H. (2002). No man is an island: the research programme of a social capital theory. A. Favereau, & E. Lazega (Dü) içinde, *Conventions and Structures in Economic Organisations* (s. 29-59). Cheltenham: Elward Elgar.
- Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development . *Third World Quarterly* , 22 (1), 7-20.
- Gedikli, B. (2012). Stratejik Mekansal Planlama. M. Ersoy (Dü.) içinde, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (s. 403-404). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Genç, S. (2017). *Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Giddens, A. (1994). *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Giddens, A. (1986). Elements of the Theory of Structuration. A. Giddens içinde, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (s. 1-40). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Habermas, J. (1995). Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale. *Birikim* , 70, 62-66.
- Healey, P. (1997). Planning and Governance. P. Healey içinde, *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies* (s. 205-242). Basingstoke: Macmillan.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kooiman, J. (1993). Governance and Governability: Using Complexity, Dynamics and Diversity. J. Kooiman (Dü.) içinde, *Modern Governance: New Government-Society Interactions* (s. 35-50). London: Sage Publications.

- Kuçuradi, İ. (1998). Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 21-27.
- Martin, R. (1993). Human Rights. R. Martin içinde, *A System of Rights* (s. 73-97). Oxford: Oxford University Press.
- Murdoch, J., & Abram, S. (2002). Planning and the Governance Growth: Theories and Issues. J. Murdoch, & S. Abram içinde, *Rationalities of Planning: Development versus Environment in Planning for Housing* (s. 1-16). New York: Ashgate Publishing.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.
- Ringin, S. (2010). *Demokrasi Neye Yarar? Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*. (N. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rogers, C. (1969). *Freedon to Learn: A View of What Education Might Become*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.
- Ruige, A., Üskent, S., & Micka, P. (2013). *Yönetişim ve Katılım: Etkili Katılım için Araçlar, Yöntemler, Mekanizmalar* (Cilt Katılımcılık Rehberleri 1/4). Ankara: Başak Matbaa.
- Sarıbay, A. Y. (2000). Kamusal Alan ve Diyalojik Demokrasi. A. Y. Sarıbay içinde, *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz* (s. 1-17). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sartori, G. (2014). Yönetilen Demokrasi ve Yöneten Demokrasi. G. Sartori içinde, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (T. Karamustafaoglu, & M. Turhan, Çev., s. 95-142). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Şimşek, G., & Büyükcivelek, B. (2018). *Türkiye'de Mekansal Stratejik Planlama ve Mahalle Ölçeğinde Katılım*. (G. Şimşek, & B. Büyükcivelek, Dü) Ankara: ODTÜ Basım İşliğı.
- Tekeli, İ. (2009). Bir Demokrasi Projesi Olarak Yerel (Bölge) Planlama. İ. Tekeli içinde, *Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya* (s. 285-296). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2001). Modernite Aşılırken Kent Planlaması. İ. Tekeli içinde, *Demokrasinin Kalitesini Geliştirmeyi, Siyasal Gücün Mekansal İşbölümünün Yeniden Tanımlanması Hangi Koşullarda Gerçekleştirebilir?* (s. 123-136). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2012). Türkiye Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünülmesi Gerekenler Üzerine. *Planlama Dergisi*, 2012 (3-4), 25-32.
- Tezcan, A., & Poyraz, U. (2013). Kamu Yararı Kavramının ve Türkiye'deki Yasal Dayanaklarının Kentsel Politikalar Açısından Değerlendirilmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 22 (1), 1-21.
- Westbrook, R. (1991). Organic Democracy. R. Westbrook içinde, *John Dewey and American Democracy* (s. 33-58). Ithaca and London: Cornell University Press.

MODERN TOPLUMUN ONTOLOJİK ÇIKTISI: PASSOLİG UYGULAMASI

Muhammet Nurullah ÇAKMAK*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de 14 Nisan 2014’te uygulamaya konulan Passolig Taraftar Kartı uygulaması gözetim toplumu bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın amacı Passolig uygulamasını, modern iktidarın gözetim aracı olarak okurken aynı zamanda geleneksel monolitik, merkezi iktidar yapısını dağıtıp, iktidar ve gözetim arasındaki ilişkinin çok merkezli iktidar düzlemine çekilerek tartışılmasıdır. Çalışmanın özgün yanı Passolig uygulamasını tek yönlü, mekanik eleştirel bağlamda almak yerine; yeni dönem iktidar biçiminin biyopolitik doğası çerçevesinde, karşılıklı, sarmal ve etkileşimli doğasına vurgu yapılarak tartışılmaya çalışılmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda tarihsel olarak iktidar ve toplum yapısındaki değişime değinilmiş, güvenlik ve gözetim arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştır. Böylece, Passolig’in günümüz toplumu ile olan yapısal bağı incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ana iskeletini Foucault’nun biyopolitika ve iktidar analizi, Hart ve Negri’nin merkez anlayışı ve gözetim toplumu yaklaşımları oluşturmaktadır. Sonuç olarak Passolig modern devletin gözetim aygıtıdır. Ancak bu aygıtın tek başına devletin/iktidarın gözetleme ihtiyacı neticesinde değil toplumsal talep ve ihtiyaçlarına verilen cevap olarak kurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Biyopolitika gözetim, güvenlik, Passolig

JEL Kodu: A10, L83

MODERN SOCIETY ONTOLOGICAL OUTPUT: PASSOLIG APPLICATION

ABSTRACT

In this study, the Passolig Card, which has been introduced since 14 April 2014, has been examined in the context of surveillance society. The aim of the study is to discuss the Passolig application by deconstructing the traditional monolithic, centralized power structure and drawing the relationship between power and surveillance to the multi-centralized power plane while considering it as a surveillance tool for modern power. The originality of the study is that instead of taking the Passolig practice in a one-way critical context, it is assessed in the biopolitical nature –emphasizing reciprocal, spiral, and interacting nature rather than mechanical cause-effect relation– of the new term power(s). In line with this main objective, the historical change in power and society is emphasized and the relation between security and surveillance is highlighted. Thus, the structural link between the Passolig and contemporary society has been examined. In this context, the main framework of the study is Foucault's biopolitics and power analysis, and Hart and Negri's central understanding and surveillance society approaches. As a result, the Passolig is a modern state surveillance tool. However, this tool is not designed solely on the basis of the need for surveillance of the state/government, but rather as a response to its social demands and needs.

Keywords: Bio-politics, surveillance, security, Passolig

JEL Code: A10, L83

GİRİŞ

Foucault, modern dönem iktidarını geleneksel dönemden ayırırken bedeni ve nüfusu ayırıcı nitelik olarak kullanır. Modern dönemin alametifarıkası, hayatın yönetilmesinin iktidarın ana gündem maddesi arasına girmesidir. Beden artık salt bireysel varoluşun gerekçesi değil, aynı zamanda iktidarın üzerinde denetim kurduğu, hakkında politika geliştirdiği bir nesnedir (Foucault, 2005; 2003; 2016).

Modern öncesi dönemde de bedenin, nüfusun önemli olduğunu Foucault da kabul eder (Foucault, 2005). Ancak modern dönemde hayatın, bedenin aldığı konum; hayatı ve bedeni yönetmek adına geliştirilen araçlar geleneksel dönemle kıyaslanamayacak kadar merkezidir. Diğer bir husus merkeze Avrupa'nın

* Araş. Gör. Anadolu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, mncakmak@anadolu.edu.tr

alınmasıdır. Örneğin Avrupa'daki tımarhane sistemi, akıl hastalığına, bedene, nüfusa bakışla; Asya, Afrika, Doğu toplumlarının bahsi geçen konulara bakışı ve yaklaşımı elbette aynı değildir. Gerek elimizdeki verilerin Avrupa ile sınırlı olması, gerekse Batının akademik, sosyal veya siyasal olarak baskın güç ve merkez olması durumu bu sınırları koymamızda etkili olmuştur.

Geleneksel dönemin toprak merkezli anlayışından, modern dönemin beden ve nüfus merkezli anlayışına geçişin ilk aşamaları disiplin toplumu olarak adlandırılan dönemde iktidar bedene doğrudan müdahale eder. Toplumu disipline edecek kurumları –akıl hastanelerini, hapishaneleri, cezaevlerini- icat eder. Bizzat kontrol eder, denetler, cezalandırır (Bkz. Foucault, 1992).

Modern iktidar ilk dönemlerinin ardından, toplumun değişmesi, kapitalizmin yeni bir aşamaya geçmesi, bilimsel paradigmanın yeni yüzlerinin ortaya çıkması ile birlikte disipline etmekten yönetmeye, denetlemeye geçmiştir. Bu dönemden itibaren iktidarın işleyişi daha çok, bireysel otokontrol şeklinde gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda yönetim maliyetlerini de düşürmektedir.

Gözetim tüm bu iktidar biçimleri içinde varlığını hep sürdürmüştür. Ancak iktidarın dönüşmesi gibi, gözetim de her dönemin şartlarına göre uygun araçlar geliştirmiştir: siteyi gözleyen kuleler, araziye ve sınırları izleyen kuleler, cezaevlerini kontrol eden panoptik sistemler ve nihayet günümüzdeki gözetleme teknolojileri.

Türkiye'de 14 Nisan 2014 yılında uygulamaya konulan Passolig Taraftar Kartı, futbolda artan şiddet olayları nedeniyle, futbol tribünlerindeki şiddetin önlenmesi amacıyla uygulamaya konmuştur. Uygulamaya konulduğu ilk dönemde tepkilerle karşılaşmış, taraftar sayısında düşüş meydana gelmiştir (Özgen ve Balcı, 2017). Ancak emniyet verilerine göre günümüzde taraftar sayısında yeniden bir artış söz konusudur (www.milliyet.com.tr).

Modern iktidar ve gözetim toplumu bağlamında değerlendirildiğinde Passolig, bedeni ve nüfusu merkeze alan modern devletin varoluşsal pratiğinin somut yansımasıdır. Artık nüfus dikkatli bir biçimde yönetilmesi gereken bir olgu haline gelmiştir. Gerek modern devletin doğası gerekse modern bireyler devlete bu yetkiyi bir ölçüde vermişlerdir. Tribünler gibi kolektif alanların, denetleme ve gözetlemeden uzak kalması olası görünmemektedir.

Modern tribünler kitleleri kolektif coşkuya, hayal alemine, karnavalesk ve başıboşluğa davet ediyor olabilir. Ancak bunların temsil ettiği duygusal boşalma tamamen denetimsiz değildir. Bireylerden beklenen özdenetimlerini devreye sokmalarıdır. Bu özdenetimden yoksun olanları ise panoptizm ilkelerinin yanısıra tasarlanmış olan dışsal bir denetim mekanizması beklemektedir. Bu dışsal denetimler gözetleme ve dışlamayı gerektirmektedir (Featherstone, 2013: 184). Passolig, özdenetim çereçevesi içerisinde kalamayanların, sistem tarafından dışsal bir denetim bataryasıyla gözetlenmesidir.

Passolig uygulamasının bir diğer boyutu iktidar ve gözetim ilişkisidir. Passolig bir anlamda iktidarın ve gözetimin kesiştiği noktada bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Passolig bir gözetleme, denetleme ve düzenleme aracıdır. Futbol tribünlerinde meydana gelen ölümler, yaralamalar, küfürlü tezahüratlar, kavgalar Passolig uygulamasını davet etmiştir. Nitekim Aralık 2014'te Cumhurbaşkanı Erdoğan'a sunulan sporda şiddet raporu çarpıcı sonuçlar vermiştir. Rapor döneminden önceki son beş yılda 1915 futbol maçında olay çıkmış, 9 bin kişi hakkında işlem yapılmıştır. Sporda şiddetin %90'ından fazlası futbolda gerçekleşmiştir (<http://www.sabah.com.tr>). Taraftarlar önceleri bu uygulamaya karşı çıkmışlar, protesto amacıyla tribünleri terk etmişlerdir. Fakat bunun bir zorunluluk olduğu gerçeği karşısında da bir alternatif geliştirilememiştir. Uygulama halen devam etmekte olup, vazgeçilmesi düşünülmemektedir.

Robert Merton, toplumsal araçların işlevlerini tartışırken yapısal-işlevselciliğe negatif işlev kavramını sokmuştur. Bir yapı her zaman pozitif sonuçlar üretmez, aynı zamanda negatif sonuçlar da üretebilir (Ritzer ve Stepnisky, 2014). Passolig şiddetin önlenmesi noktasında pozitif sonuçlar verirken, mahremiyetin ihlal edilmesi, gözetleme gibi negatif işlevler de üretmektedir. Buradaki önemli nokta, konunun iki tarafını da yakalamaktır.

FUTBOLDA ŞİDDET VE PASSOLİG UYGULAMASI

Futbol, sahada oynanan oyunun yanı sıra tribünler ve tribünlerde yaşanan olaylarla da ilgilidir. Gerek tribün şovları, gösteriler, kareografiler; gerekse saha içi ve dışında yaşanan şiddet olayları futbolun sürekli takip edilmesi gerektiği fikrini desteklemektedir.

Geçmişten günümüze futbolda şiddet olaylarına karşı, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar çeşitli şekillerde önleyici uygulamalar getirmişlerdir (Mirzahi, 2016). Ülkemizde 14 Nisan 2014 yılında uygulamaya konulan “Passolig Taraftar Kartı” bu amaca yönelik olarak geliştirilmiştir. Passolig kartını gözetim teknikleri bağlamında incelemeyen önce, bu duruma gelen süreci irdelemek daha faydalı olacaktır.

Futbolda Şiddet

Futbolda şiddetin ortaya çıkışı yeni değildir. 14. yüzyılda İngiliz kralı II. Edward’a futbolu yasaklatacak kadar yoğun şiddet olayları yaşanmıştır. Bazı kırılmalar ve değişmelerle birlikte sporda şiddet, düz bir grafik çizmemiş, inişli çıkışlı bir durum sergilemiştir.

Ülkemizde de futbolda şiddet konusu özellikle son yıllarda önemli oranda araştırılmaya başlanmıştır. Çeşitli yaklaşımların temsilcileri tarafından seyirci şiddetinin (Kayaoğlu, 2000; Acet, 2001; Şahin, 2003; Çağlayan ve Fişekcioğlu, 2004; Talimciler, 2006; Yıldız ve diğ. 2007) incelenmesinin yanı sıra, hakem şiddeti üzerine (Cengiz vd., 2008) ve bizzat futbolcular arasında geçen şiddet olayları da çalışmaya başlanmıştır (Bulgu, 2012).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren futbolda şiddet olayları ağır hasarlar ve tahribatlarla gündeme gelmiştir. Bu olayların en önemlilerinden biri de 1964 Peru-Arjantin karşılaşmasıdır. Hakemin ev sahibinin golünü iptal etmesinin ardından çıkan olaylarda 320 kişi hayatını kaybetmiştir. 1984 Kolombiya-Amerika karşılaşmasında 24, 1985 Liverpool-Juventus maçında ise 39 kişi hayatını kaybetmiştir (Ayan, 2006: s. 203; İlhan, 2014: s. 189).

23 Haziran 1968’de River Plate-Boca Juniors arasında, Buenos Aires’teki maçta, seyircilerin kapalı çıkış kapısına yüklenmeleri nedeniyle 150’den fazla kişi yaralanmış ve 74 kişi hayatını kaybetmiştir. 1971 Celtic – G. Rangers arasında, İbrox Stadyum’unda oynanan İskoçya derbi maçında çıkan olaylarda 66 kişi ölmüş, 140 kişi yaralanmıştır (Zelyurt, 2011: s. 100).

15 Nisan 1989’da Liverpool – Nottingham Forest arasında oynanan maç sırasında çıkan olaylarda 96 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay İngiltere futbolunun en trajik olayı olarak görülmektedir. Olaydan sonra İngiliz futbolu eskisi gibi olmamış, holiganizme ve şiddete karşı sert ve kalıcı önlemler alınmıştır. İngiliz holiganizmi için bu olay dönüm noktasıdır (Zelyurt, 2011: s. 101)

Ülkemizde ise 1960’lardan sonraki şiddet olayları kanlı, ölümcül olmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz 17 Eylül 1967’de oynanan Kayserispor- Sivasspor karşılaşmasındaki olaydır. Bu olayda 41 kişi hayatını kaybetmiş, 100’den fazla kişi yaralanmıştır (Kozanoğlu, 1996: s. 121).

14 Nisan 2013-31 Aralık 2013 tarihleri arasında elektronik bilet uygulamasının olmadığı dönemde 180 müsabakada olay çıkmış ve bin 884 kişi hakkında işlem yapılmıştır. Elektronik bilet uygulamasının olduğu bir sene sonra ise 119 müsabakada olay çıkmış ve bin 301 kişi hakkında işlem gerçekleştirilmiştir. Rapor bu durumu uygulamanın şiddet olaylarını yüzde 30 oranında düşürdüğü şeklinde yorumlamaktadır (<http://www.futbolekonomi.com>).

Dünyada ve Türkiye’de Futbol Müsabakalarında Elektronik Bilet Uygulamaları

Futbolda şiddeti önlemeye yönelik uygulamaya konulan elektronik bilet sistemi ve kimlik kartı uygulamaları sadece ülkemizle sınırlı değildir. Dünyanın birçok ülkesinde benzer uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bunlardan biri de İtalya’da uygulanan “Tessera del Tifosi” elektronik taraftar kartıdır. Kart ile amaçlanan holiganizmin önüne geçmek, şiddet olaylarını yapanları kolaylıkla tespit edebilmektir. Birçok taraftar grubu bu uygulamaya karşı çıkmış, kampanyalar düzenlemişlerdir (<http://www.fanseurope.org>).

Uygulamanın başladığı ilk yılın ardından Serie A’da yaralanmayla sonuçlanan olay sayısında yüzde 28 düşüş olurken, statlarda görev alan güvenlik gücü ve polis sayısında da azalma gözlenmektedir. Tüm ligler dâhil edildiğinde ve rapora daha geniş açıdan bakıldığında 2004 - 2005 sezonunda 209 maç olaylı geçerken, 2011 - 2012 sezonunda bu sayı sadece 60 olarak raporlanmıştır. Ancak bu raporlar,

tribünlerdeki seyirci sayısının azalmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla stadyuma gelmeyen taraftar, herhangi bir şiddet eğilimde de bulunamamakta ve kimlik kartı, kâğıt üzerinde düşürdüğü şiddet oranları ile işlevini yerine getirmektedir. Kartın kullanılmaya başlandığı 2009-2010 sezonundan, 2013 - 2014 sezonuna kadar maçları kart ile izleyen seyirci sayısı 22,000'in altında kalırken, kartın yürürlüğe girmesinden önce sadece 2008-2009 sezonunda yaklaşık 25,500 kişi tribünlerde yer almıştır (alıntılayan Öcal 2013); (aktaran, Mirzahi, 2016: 58).

Benzer bir uygulamayı 2009 yılından bu yana sürdürmüş olan bir diğer Avrupa ülkesi de Polonya olmuştur. Başlarda Polonya Taraftarlar Derneği tarafından bile desteklenmiş olan bu proje, diğer ülkelerde de olduğu gibi futbol maçlarındaki güvenlik önlemlerini artırmak amacıyla tasarlanmıştır. 2009 yılında çıkan "Toplu Organizasyon Güvenliği Yasası" doğrudan bir kart sistemini zorunlu kılmasa da, çoğunluk tarafından en uygun seçenek olarak görülmüştür. Teoride taraftar kartı çıkartmak sadece birkaç dakika sürmekte ve daha sonra taraftarlara stadyumlarda ve çeşitli yerlerde indirimler sağlanmaktadır. Yine çok benzer uygulamalar Arjantin, Macaristan gibi ülkelerde de hayata geçirilmiştir (Mirzahi, 2016: 58-60).

Türkiye'de elektronik taraftar kartı uygulaması 14 Nisan 2014 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur. Belirtilen tarihten itibaren bilet satın almak isteyen taraftarların öncelikle Passolig kartı almaları gerekmektedir (<http://www.tff.org>). Uygulamaya gerekçe olarak Passolig kartı resmi sitesinde şu açıklamaya yer verilmiştir:

"6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun ile uygulamaya alınan Elektronik Bilet Sistemi ile sporda şiddet olaylarının azaltılması, insanların küfür ve şiddetin olmadığı tribünlerde karşılaşmaları seyredilmesi, biletsiz seyircilerin giriş yapmasının önlenmesi, çocuk ve kadınların daha çok stadyumlara gelmesinin sağlanması, şiddete ve olumsuz tezahüratlara sebep olan bireylerin tespit edilerek müsabakalardan men edilmesi ve karaborsa bilet satışını engellemek amaçlanmaktadır (<http://www.passolig.com.tr>). Kart sadece futbol müsabakalarında kullanılmamaktadır. Aynı zamanda alışveriş ve ulaşım kartı olarak da işlev görmektedir.

Karta sahip olabilmek için TC kimlik numarası, cep telefonu, adres, meslek, çalışma durumu, anne kızlık soyadı, nüfus cüzdanı seri numarası gibi birçok kişisel bilgiyi ilgili taraflar ile paylaşmak gerekmektedir (<https://www.passolig.com.tr>).

Güvenlik Talebi

Güvende olma isteğinin insanoğlunun en temel beklentilerinden biridir (Bauman, 2016). İlk çağlardan bu yana insanların birlikte ve beraber hareket etmelerindeki en önemli etken güvenlik ihtiyacı olmuştur. Mağaralarda, sarp kayalıklarda, muhkem kalelerde tüm zorluklara rağmen yaşamayı tercih etmesindeki başat neden güvende olma isteğidir.

Devletin kurulma aşamasında insanların güvenlik ihtiyacı yine belirleyici olmuştur. İnsanlar devletleri için yaşar, toprakları için savaşır, güvenliği için ölürlür. Devletin bu ihtiyacı karşılaması bir süre sonra her şeye müdahil olabilme ayrıcalığını da kendine tanınmasına neden olmuştur. Çünkü güvenliği sağlamak adına gücü tekelinde bulundurma yetkisi devlete verilmiştir.

Modern döneme gelindiğinde özellikle liberal devlet anlayışının yaygınlaşması ile birlikte devlete biçilen en önemli rol yine güvenliği sağlamak olmuştur (Giddens, 1998). Devlet dini, sosyal, kültürel alanlardan çekilerek küçülmeli ve asıl işi olan güvenliği tesis için varlığını devam ettirmelidir. Bu anlamda insanın en temel gereksinimlerinden olan güvenlik ihtiyacını sağlayan devlet (iktidar), bu ihtiyacın olmazsa olmazlığını kullanarak kendine ayrıcalık alanı açmış, gözetleme pratiğini en derin noktalara kadar ilerletmiştir. Bu devletin/iktidarın gözünün meşrulaştırma çabasının en önemli payandasıdır.

Foucault'a göre (2003), iktidar ve gözetleme arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Gözetlemenin meşru bir zeminde oturması için korkular üretilir. Bu anlamda 18. yüzyılın sonlarından itibaren toplumda bir korku havası egemen olmaya başlamıştır. Şeylerin, insanların, hakikatlerin tümüyle görünürlüğe engel oluşturan karanlık perdeden, loş uzamdan korkulur. Yeni dönemde amaç, ışığın karşıtı olan gece kırıntılarını dağıtmak, toplumda loş uzam kalmamasını sağlamaktır. İktidar loş bölgelerden hoşnut olmaz (Foucault, 2003: 93).

Modern dönem loşluğa, karartıya, görünmeyi bulanıklaştıracak her tür uzama, duruma, aygıtta son derece karşıdır. Her şeyi görmek kontrol etmek ister. Bunu da meşrulaştırmak adına güvenlik sorununu ön plana çıkarır. Loş olan, görünmeyen, kuytuda kalan güvensizdir. Güvende kalmak isteyen, güvende olmak isteyen açıklığa, aydınlığa gelmelidir. Aydınlık olmayan yerler ise en kısa zamanda aydınlatılmalıdır. Aydınlatma işini tek başına iktidarın yüklenmesi kolay olmayacağı için bireyler buldukları noktaları aydınlatmalıdır. Güvende olabilmenin tek yolu görünür olmaktan geçmektedir. Dolayısıyla gözetim ve denetimin en temel meşrulaştırma aracı güvenlidir.

Foucault iktidarın loş ortamı sevmediğini, aydınlatmak istediğini vurgulamıştır. Çünkü aydınlanmamış olanın gözetilmesi zordur. Bu iktidarın tarafidir. Bir de suçun ve suçlunun loş ortamla olan ilişkisi söz konusudur. İktidar ne kadar karanlığı sevmezse, suç da o kadar karanlıkla yaşamakta, varlığını sürdürmektedir. Şehrin en güvensiz bölgeleri, en az izlenen, karanlık ve loş alanlar olmuştur. Kalabalıklar ise aydınlık meydanları, güvenli bölgeleri tercih etmektedir. Günümüzde en yüksek maliyetli konutlar, 24 saat izlenen, yüksek güvenlikli sitelerdir. Aynı şekilde artık araç içi ve bireysel güvenlik kameraları hızla yayılmaktadır. Yeni çıkan yönerge ile birlikte İstanbul'da taksilere ses ve görüntü kaydeden kameraların yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sonrasında ise bu uygulamanın yaygınlaştırılmasına karar verilmiş ve 30 ilde uygulanması için gerekli talimat İçişleri Bakanlığı tarafından ilgili şehirlerin valiliklerine iletilmiştir (<http://aa.com.tr/tr>). Benzer uygulama belediye otobüslerinde de geçerlidir. Artık sadece makro değil mikro kamusal alanlar da gözetilmektedir.

Passolig bu noktada, toplumun güvenlik talebi, devletin güvenliği sağlama görevi ve gözetleme araçlarını elinde bulundurma ayrıcalığını sağladığı kavşakta bulunmaktadır. Bireyler toplumsal yapıların zorunlu uygulayıcıları değil, toplumsal yapıyla şekillenen ve yapıyı belli düzeylerde etkileyebilen faillerdir. Bu anlamda Passolig uygulaması iktidarın gözetleme isteği, toplumun güvenlik ihtiyacı ve talebinin bir sonucudur. Yapılan araştırmalar da bireylerin stadyumlarda güvende olmak isteklerini açıkça göstermektedir (Taştan ve Ataman Yancı, 2016; Genç ve Aycan, 2008; Afacan vd., 2017).

Bahçeşehir Üniversitesi ile CSG (City Security Group) işbirliğiyle İKSARA Araştırma Şirketi'ne yaptırılan "Stadyum Güvenliği Araştırması" sonuçlarına göre; Türkiye'de her 10 kişiden 7'si stadyumları güvensiz bulmaktadır. Stadyumlara duyulan güvensizlik, karşılaşmaları izlemek için statlara gitmeye engel teşkil ederken; her 4 kişiden 1'i şiddet sebebiyle stadyuma gitmediğini belirtmektedir. Yine her 3 kişiden 1'i güvensiz bulunduğu için ailesiyle birlikte stadyuma gidemediğini belirtmekte ve her 10 kişiden 8'i ise stadyuma giden bir yakını için endişe duymaktadır (<http://www.bahcesehir.edu.tr>).

Stadyuma gidenlerin yüzde 73'ü stadyuma gittiğinde ya şiddete maruz kalmakta ya da şiddete tanık olmaktadır: katılımcıların yüzde 13'ü fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtirken, yüzde 30'u sözlü şiddete maruz kalıyor. Yüzde 30'u ise fiziksel veya sözlü şiddete kendisi maruz kalmasa bile tanık olduğunu söylüyor (<http://www.bahcesehir.edu.tr>). Bu güvensizlik durumu, doğal olarak güvenlik sağlayacak bir iktidarı çağırılmaktadır.

Passolig'in kapsamı da gelen talepler ve tepkiler sonrası genişletilmektedir. Yakın dönemde Beşiktaş-Konyaspor arasında gerçekleşen Süper Kupa Finalinde olaylar çıkmış, sahaya kelebek olarak tarif edilen bıçak atılmıştır. Maça gitmek için yola çıkan ve taraftarları taşıyan otobüste yapılan aramalarda sopalar, satırlar, bıçaklar ve çok sayıda kesici-delici alet ele geçirilmiştir. Maç sonucu yapılan olağanüstü toplantı sonucu sadece Süper Lig karşılaşmalarında değil Süper Kupa ve Türkiye Kupası maçlarında da Passolig uygulamasına geçilmesine karar verilmiştir (<http://www.gsb.gov.tr>).

Konunun bir başka vechesi ise suçun bireyselliği olgusudur. Futbolda şiddet olaylarının gerçekleştiği dönemlerde kulüplere verilen en ağır cezalardan biri saha kapatma yaptırımıdır. Bu cezalar gerek kulüp yöneticileri gerekse taraftarlar tarafından eleştirilmektedir. Burada ilk olarak verilen tepki suçun bireyselliği ilkesinin ihlal edildiği gerekçesidir. Taraftarların ve kulüplerin isteği suçu işleyen kişilerin cezalandırılmasıdır. Bu istek beraberinde gözetlenmeyi kabul etmeyi de çağırılmaktadır. Tribünde kimlerin suç işlediğini tespit etmenin en etkili ve hızlı yolu tribünleri gözetlemektir. Aksi takdirde suçluyu tespit etmek olanaksızdır. Saha kapatma cezaları ile ilgili ikinci önemli nokta ise maliyetin

yüksek olmasıdır. Saha kapatma cezası sonrası hem kulüp hem de kombine bilet alan taraftar zarar etmektedir. Gözetimin en önemli özelliklerinden biri de maliyetleri düşürmesidir. Bu anlamda yine gözetleme işlevi devreye girmektedir. Gerek suçun bireyselliği ilkesinin işlenmesi, gerekse maliyetler açısından gözetim işlevsel bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

BİYOPOLİTİKA EKSENİNDE PASSOLİG

Biyopolitika

Foucault'ya göre geleneksel dönemde iktidarın en önemli özelliklerinden biri yaşam ve ölüm üzerindeki hakkıdır. Romalı baba çocuklarının hayatı ve ölümü üzerine karar verirken, hükümdarlar yönettiği tebaasının öldürme ve *öldürmeme* hakkını elinde bulunduruyordu. Foucault'nun burada vurguladığı önemli nokta *öldürmeme* hakkıdır. Geleneksel dönemde öldürmenin karşılığı *yaşatma* değil *öldürmeme*dir (Foucault, 2016).

Bu klasik dönemin ardından gelişen iktidar, geçmişle radikal anlamda farklılaşmıştır. Artık öldürme ve öldürmeme üzerine kurulu bir yönetim değil; yaşatma ve yaşatmama düzleminde var olan bir iktidar vardır. İktidar artık ölüm üzerine değil yaşam üzerine hak elde etmiştir. *“Tasarruf hakkı, bu mekanizmaların en önemli biçimi olmaktan çıkıp, boyun eğdirdikleri güçleri kışkırtma, güçlendirme, denetleme, gözetleme, çoğaltma ve düzenleme işlevlerine sahip olan parçalar içinde bir parça haline; üretmeye ve bu güçleri silmek, eğmek ya da yok etmek yerine güçlendirmeye ve düzenlemeye yönelik bir iktidara dönüşür”* (Foucault, 2016: 97).

Foucault'ya göre yaşam üzerindeki bu hak 17. yüzyıldan itibaren iki biçimde gelişmiştir; bunlar birbirlerine karşıt olarak gelişen savlardan ziyade birbirlerini tamamlayan cüzlerdir. Bu savlardan ilki doğrudan bedeni hedef olarak belirler, tekil bedenler üzerine hükmeder, bedeni bir makine olarak ele alır. Bu beden terbiyesinin amacı yeteneklerin artırılması, güçlerin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi, bütün bunlar disiplinleri şekillendiren iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır. Bu, *bedenin anatamopolitikasıdır* (Foucault, 2016).

18. yüzyılın ortasında oluşan ikinci kutup, tür bedeni, canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkeze almıştır. Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır. Bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluyla gerçekleşir. Bu da *nüfusun biyopolitikasıdır* (Foucault, 2016: 99). Biyopolitika, anatomopolitikanın makro biçimi olarak düşünülebilir. Bireyin bedeninin her alanına hükmeden iktidar, nüfusu da düzenlemek, yönetmek, disipline etmek ve denetlemek ister.

Bu bilgilerden hareketle sorulmak istenilen soru Passolig'in biyopolitik çağın neresinde durduğudur. Passolig modern toplumun biyopolitik yönetim aracıdır. Bu araç devletin kolektif olayları denetim altına alma ihtiyacına dayandığı gibi belli bir toplumsal talebin de yerine getirilmesinde kullanılan elverişli bir araçtır. Yukarıda yer verilen araştırmalarda olduğu gibi, toplumda futbolda şiddete karşı bir tepki vardır. İnsanlar futbol ortamının şiddetten arındırılmasını ve şiddet olaylarına karışanların bireysel olarak cezalandırılmasını talep etmektedir. Bu durum göstermektedir ki biyopolitik bir araç olarak Passolig tek yönlü bir dayatma olmaktan ziyade tabi olan ve tabi olunan arasındaki karşılıklı taleplerin yerine getirilme şeklidir. Çift yönlü bir mekanizma olarak işlemektedir.

Modern devletin ilk aşamalarında nüfusu disipline etme çabası göze çarpmaktadır. Bu nedenle cezalar sert, kurallar kat'î, yaptırımlar netti. Postmodern iktidar çağında artık katı, disipline edici iktidar yerini denetleyici iktidara bırakmak zorunda kalmıştır. Bu dönem biyopolitikanın ikinci aşamasıdır. Passolig, disipline çok denetlemenin bir aracı olarak düşünülmelidir.

Foucault, yeni iktidarın basit bir hükümlerlik modeli olmadığını vurgular. Yeni iktidarın, yasaklama, cezalandırma gibi negatif iktidar biçimlerinin üzerinde bir iktidar anlayışı olduğunu savunur. *Deliliğin Tarihi*'nde negatif bir iktidar anlayışı kullandığını söyleyen Foucault, 1971-72 yıllarında bu iktidar anlayışının tam olarak yeni dönemi tanımlamada yetersiz olduğunu kavrır. Cezalandırma konusunun artık hukuk terimleriyle değil, teknoloji terimleriyle, taktik ve strateji terimleriyle ele alınması

gerektiğini; hukuksal ve negatif bir şifrenin yerine teknik ve stratejik bir şifrenin ikame edildiğini belirtir (Foucault, 2003: 107).

Yeni dönemde iktidar artık disiplincilikle zaman ve enerji kaybetmez. Birçok alana, yerel iktidarcılara kendilerini yönetiyormuş hissi verir. Ağ biçiminde işleyen bu iktidar nosyonunda demokratik yayılma eğilimi bulunur. Bu eğilim diğer salt emperyalist yayılma eğilimlerinden oldukça farklıdır. Temel fark şudur; içkin egemenlik kavramının yayılmacılığı dışlayıcı değil içleyicidir. Bu yeni egemenlik biçimi yayıldıkça karşısına çıkan öyle ki güçleri kendine eklemeyi ya da tahrip etmez, tersine onları ağına içine alarak kendini onlara açar. Açılan şey konsensüsün temelidir ve böylelikle karşı iktidarlar ve kurucu iktidarların ağı aracılığıyla bütün egemen yapı sürekli olarak yenilenir (Harth ve Negri, 2015: 177).

Passolig, disipline edici iktidarın değil daha çok bu yeni dönemin, denetleyici iktidarın bir aracıdır. Doğrudan bireyle muhatap olmaz, daha yukarıdadır. Bireye kendi belirlediği sınırlar içinde özerklik tanır. Taraftarı dışlamaz bizzat içler. Cezalandırma artık açık ve ortada değil daha teknik ve araçsaldır. Tribünde yer alması için taraftara karşılıklı sözleşme sunar. Bu durum, bireyi dikkate aldığı aynı zaman da bireyin de iktidarı bir anlamda anlamına gelir. İşteş bir halde süreç ilerler.

Çok Merkezli İktidar- Parçalı Gözetim

İktidar ve gözetim arasında ayrılmaz bir ilişkinin varlığı özellikle Foucault'un analizlerinden bu yana daha da iyi bilinen bir gerçektir. Gözetim ve iktidar arasında bu denli yakın bir ilişki bulunuyorsa, sadece gözetim günümüzdeki durumu değil iktidarın yapısı da tartışmaya açılmalıdır. Bu anlamda analizin merkezine iktidarı yerleştirmek durumundayız. "İktidar tarihsel olarak ne şekilde gerçekleşti; postmodern ya da geçmodern olarak adlandırılan günümüz iktidarının, modern dönemden farkları nelerdir, mevcut dönemde iktidarın Roma'sı var mıdır, varsa neresidir?" gibi soruların tartışılması gerekmektedir.

Kolonyalizm sonrası yeni bir aşamaya geçen küresel kapitalizm artık eskisi gibi kolonileri tek merkezden yöneten güçlü bir başkent gibi hareket edemez hale gelmiştir. Hareket alanındaki bu daralma ve kısıtlama beraberinde yeni çözümler bulmayı da getirmiştir. Foucault'un (Foucault, 2005) son dönem yazıları ve konuşmaları da iktidarın bu değişen yapısı üzerine vurgu yapmaya odaklanmıştır.

Michael Hart ve Anthonio Negri, *İmparatorluk* (2000/2015) adlı çalışmalarının en temel noktasını iktidarın günümüzdeki parçalı, merkezsiz yapısına yaptıkları vurgu oluşturmaktadır. Yazarlar yeni iktidar biçimini tanımlarken emperyalist dönemin baskıcı iktidarından ayrılırlar ve bu yeni biçime dünyayı kuşatması bakımından İmparatorluk adını verirler. İmparatorluktaki iktidar biçiminin alamet-i farikasını üç başlıkta toplarlar; karma kuruluş yapısı, adem-i merkeziyetçi iktidar ve sınırsızlık. Karma kuruluşlar Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler, Ulus devletler gibi oluşumlardır. Yönetim bunlarla karşılıklı ilişki içinde gerçekleşir. İkincisi, iktidarın merkezsiz olmasıdır. İktidar, emperyalist dönem ya da geleneksel dönemde olduğu gibi bir merkeze ihtiyaç duymaz. İktidarın bir Roma'sı yoktur. İktidarın sınırsız olması durumu ise imparatorluğun her zaman ima ettiği tüm dünyayı kapsama, her yerde olması durumunu ifade etmektedir (Harth ve Negri, 2015: 11).

Passolig merkezsiz ya da çok merkezli bu iktidar biçiminin neresinde durmaktadır? Passolig'e getirilen en önemli eleştirilerden biri iktidarın gözetleme/fişleme aracı olduğu yönündedir (Mirzahi, 2016). Toplumdaki gözetleme araçlarına ve merkezlerine baktığımızda çok merkezli bir mozaik ortaya çıkmaktadır. Sabah evinden işine gitmek için çıkan biri, daha kapıya vardığında apartmanın güvenlik kamerası tarafından izlenmektedir. Sokağa çıktığında çevredeki evlerin, iş yerlerinin kamerası tarafından takip edilir. Toplu taşıma araçlarına bindiğinde, iş yerine geldiğinde, evine dönerken uğradığı bakkalda sürekli gözetlenmektedir. Yeni geliştirilen yazılımlarla birlikte çocuk yaştaki kullanıcılar dahi cep telefonlarının, bilgisayarların kamerasına uzaktan bağlanarak izleme ve dinleme yapabilmektedir.

FlexiSPY adında bir programın tanıtımında "cep telefonunuza kurun ve bütün iletişim türlerinde casusluk yapın, SMS'leri ve GPS lokasyonlarını izleyin, tarayıcı ve uygulama aktivitelerini takip edin — hatta kamera ve mikrofonun kontrolünü bile ele alın -hem de tümünü bir web tarayıcısından. FlexiSPY ayrıca aktif Arama Dinleme ve Casus arama yapabilen tek üründür —telefon konuşmalarını ve telefon ortamını anında dinlemenizi sağlar" ifadelerine yer verilmektedir (<https://www.flexispy.com>). Bu tür programlar sadece telefon konuşmalarını değil aynı zamanda ortamdaki tüm ses ve görüntüyü de kaydedebilmektedir (<http://tefontakipprogrami.net>).

Eski bir NSA çalışanı olan Edward Snowden, 2013 yılında The Guardian ve The Washington Post gazetelerine sızdırdığı belgelerde NSA'nın dinleme ve takip yöntemlerinden çok küçük bir kısmını ifşa etmiştir. Dünyada oldukça ses getiren belgeler sonucu Snowden, Rusya'ya iltica etmek zorunda kalmıştır. Sızan belgelerde Amerikan devletinin dünyanın neredeyse tamamını izlediğini, dinlediğini göstermektedir. Dinleme ve izlemeye takılmak için suçlu olmanız gerekmez. Oluşturulan algoritmalarla istenilen kişinin bilgisayarına, cep telefonuna, kişisel yazışmalarına, girdiği internet sitelerine kadar her alanına sızılmaktadır. Snowden'a göre üstelik bu sadece buzdağının görünen kısmıdır. (<http://www.ensonhaber.com>).

ABD'de bir şirket deri altına yerleştirilecek çipler için hükümetten izin istemiştir, İngiliz Hükümeti tarafından ise cinsel suçları önleme bahanesiyle benzer bir girişimde bulunulmuştur. 7 Temmuz 2004 tarihli Hürriyet Gazetesinin haberinden öğrendiğimize göre Microsoft, "insan derisi üzerinden veri aktarımı" patentini çoktan almıştır. Tüm verilerin deri üzerinden vücuda yerleştirilecek bir çipe aktarılacağı bu sistemin hayata geçirilmesinin, insanların sağlığının uzaktan kontrol edileceği mülahazalarıyla meşrulaştırılarak, sağlık hizmetleri pazarlaması kapsamında pek yakında yaygınlaştırılacağını bekleyebiliriz (Gölbaşı, 2011).

Bilgilerin depolanması ve tasniflenmesi suretiyle bireylerin gözetimi sadece devlet tarafından değil, özel bir takım kişi ve kuruluşlarca da yapılmaktadır. Örneğin Bankalar arasındaki ortak bilgi paylaşımının bir sonucu olarak, herhangi bir banka bir bireyin diğer bankalarda ne kadar mevduatı, onlara ne kadar borcu olduğunu öğrenebilmektedir. Bu uygulama, bireylerin ekonomik faaliyetlerinin bir bölümünün ve aktif-pasif dengesinin bir tür denetimidir. Bu sayededir ki, artık bireyler T.C. Kimlik Numarasının yer aldığı tek bir telefon mesajıyla kredi başvurusu yapılabilmektedirler. Bunun dışında büyük hipermarketler müşterilerine verdikleri indirim kartları sayesinde müşterilerinin harcama alışkanlıklarını takip etme olanağına sahip olmaktadır. Nitekim her alış-verişten önce indirim ve para puan kazanma amacıyla kart barkottan geçirilmekte ve böylelikle hangi müşterinin ne aldığı kayıt altında tutulabilmektedir (Karakehya, 2009: 323).

Günümüzde gözetleyen iktidar monolitik bir yapı arz etmemektedir. Birçok kişi ve kuruluş veya sıradan insan gözetleme yapabilmektedir. Bir anlamda gözetlemeyi tek başına elinde bulundurmak isteyen iktidarın merkezi yapısı parçalanmıştır (Bauman, 2016). Bu anlamda Passolig uygulamasını sadece iktidarın fişleme aracı olarak düşünmek sorunun tek boyutunu düşünmek olacaktır. Tüm bu gözetleme olanakları içinde devlet iktidarının Passolig ile yapacağı gözetlemeye ihtiyacı yoktur denilebilir.

Passolig için getirilen eleştirilerden bir diğeri kart sahibi olurken kişisel bilgilerin talep edilmesidir. İstenen bilgiler Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlık Numarası, doğum tarihi, doğum yeri gibi zaten devletin elinde olan bilgilerdir. Cep telefonuna bir uygulama indirmek istediğinizde ortalama bir program fotoğraflarınıza, rehberinize, videolarınıza erişme izni istemektedir. Banka kartı ya da kredi kartı sahibi olmak, bir mağazadan indirim kartı almak vb. durumlar için Passolig için istenen bilgilerden çok daha fazlası istenmektedir. Yani en mahrem alanlarımıza müdahale söz konusudur. Bu anlamda kişisel bilgiler tek bir merkezde değil birçok noktada toplanmaktadır ya da birçok merkeze dağılmaktadır.

Gözetleyen sadece ulusal iktidar değil aynı zamanda küresel ağıdır. Uluslararası bir müsabakada çıkabilecek şiddet olaylarının faturası ulusal takımlara kesilecektir. Küresel ağ gözetleme araçlarını ve cezalarını kendi dışında tutarak değil içine alarak varlığını sürdürmektedir. Uluslararası bağımsız gözlemciler, müsabakaları takip etmekte, görüntüleri izlemektedirler. Bu anlamda futbol ağında bulunan her kurum küresel ağ tarafından da izlenmektedir.

Passolig uygulaması küresel, yerel, bireysel gözetleme araçlarının yoğun olduğu bir dönem içinde değerlendirilmelidir. Bilgisayarların, cep telefonlarının, kurumsal ve kişisel güvenlik kameralarının sıradan kullanıcılar tarafından dahi izlenebildiği bir dönemde, Passolig'i merkezi iktidarla bu kadar ilişkilendirmek konunun derinliğine gölge düşürmektedir. Artık tek bir merkezden bahsetmek dolayısı ile tek bir iktidardan bahsetmek çok mümkün görünmemektedir. İktidarın bu kadar parçalı olduğu bir dönemin gözetim pratikleri de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bunun anlamı modern iktidarı olumlamak değil mevcut durumu tahlil etmektir. İktidarın gözetleme, disipline etme, denetim altına alma, kontrol etme isteği kendi doğasının bir gereğidir. Buradaki temel yaklaşım, iktidarın merkezsiz yapısını ortaya koyarak gözetimin değişen doğasına vurgu yapmaktır.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus Passolig kartının alınmasının zorunlu olarak bir banka üzerinden gerçekleşiyor olmasıdır. Passolig kartı alabilmeniz için Aktif Bank müşterisi olmanız gerekmektedir. Taraftarların bir tepkisi de bu uygulamaya yöneliktir. Tüketiciliğin görece özerk doğasına yapılmış olan doğrudan müdahale olarak kabul edilen bu uygulama, oldukça tepki çekmiştir. Bu anlamda Passolig'e gelen eleştiriler sadece gözetimle ilgili değildir.

Gözetim Toplumunun İşlevsel Aracı: Passolig

Modern devlet, her türlü teknolojinin gelişmesine rağmen tam manasıyla güvenliğini sağlayamamıştır. Yeni yeni suç şekilleri ortaya çıkarken, devlet de bu suçlarla mücadele bağlamında yeni yöntemler geliştirmektedir. Passolig uygulaması da bunlardan biridir.

Bireylerin özel alanlarına ait her tür bilginin devletin ilgili birimlerinin ya da çeşitli firmaların bilgisayarlarındaki veri tabanları içinde toplanması/saklanması ve işlenmesi anlamına gelen gözetim toplumunun karakteristiklerini içeren uygulamaların en genel biçimiyle üç alanda ortaya çıktığı görülür: Birincisi, küresel terör eylemlerine karşı ve ulusal çıkarlar için - başta ABD olmak üzere, bu teknolojiler üzerinde hakimiyet sağlamış devletlerce- geliştirilen ve kişisel mahremiyet alanlarını tümüyle yok sayarak uygulamaya konan gözetim pratikleridir; ikincisi, idari yapılanma ile yönetim şeklinin, enformasyon teknolojileri doğrultusunda giderek sanal bir anlam kazanmaya ve elektronik devletin yeni bir eğilim olarak kabul görmeye başlamasıdır; üçüncüsü de, kapitalist sistemde yaşanan dönüşümler sonrasında 'yeni ekonomi' olarak adlandırılan pazar sisteminde tüketimin ön plana geçmesi ve buna bağlı olarak tüketici davranışlarının mercek altına alınıp yakından izlenmesidir (Dolgun, 2004: 18).

Değişen şartlar ve teknolojiler sonucu oluşan bu yeni durumu tarif etmek adına Gary T. Marx, gözetim toplumu kavramını ortaya atmıştır. Ona göre gözetim toplumu, bilgisayar teknolojisiyle, bütünsel denetimin önündeki engellerin yıkıldığı bir durumu ifade etmektedir. Yeni teknolojiler, gözetim potansiyelini sürekli arttırmaktadır. Marx'a göre içinde yaşadığımız gözetim toplumunda artık hepimizin gizli tehdit altındadır (Bozkurt, 2000: 78).

Gözetim toplumunun temelinde modern toplumda nüfusun biyolojik olarak var olan bir fenomen olarak yer alması yatmaktadır. Bir anlamda doğal durumdur. Doğayı kontrol altına alma, ehlileştirme amacı güden ve bunu başardığını düşünen modernlik, doğal durum olarak gördüğü nüfusu da kontrol etme, ehlileştirme, uygun şekilde yönlendirme ihtiyacı hissetmiştir. Nüfusun sağlığı, güvenliği, devamlılığı modern iktidarın temel görevlerinden biri durumuna gelmiştir (bkz. Foucault, 2016). Bu anlamda, Passolig uygulaması modern iktidarın, nüfusu yönetme pratiklerinden biridir. Tribünleri dolduran binlerce kişi, tribün dışında ekranlardan izleyen milyonlarca takipçisi bulunan bir fenomeni bir anlamda başıboş bırakmak istememiştir. Passolig kartının, modern iktidarın biyopolitik aracı olarak görülebileceği düşünülmektedir.

Biyopolitik araç olarak işleyen Passolig aynı zamanda iktidarın bedelini de düşürmektedir. İktidar her zaman bedel ister, bedel olmadan işleyemez. Bu iktisadi bedel de olabilir, siyasi bedel de olabilir. İktisadi bedel çok fazla insanın gözetlenmesi, kayıt altına alınması zaman ve maliyet açısından yüksek riskler barındırır. Siyasi anlamda riski ise aşırı denetleme, gözetleme, disiplin altına alma; devrimler, isyanlarla sonuçlanabilir. Buna karşılık pek az harcamayla daha kullanışlı bir iktidar biçimi geliştirilmiştir: yalnızca bir bakış. Gözetleyen bir bakış ve bakışın ağırlığını her yerde üzerinde hissedilen herkes, bakışı öyle içselleştirir ki, sonunda kendini gözleme noktasına varır. Böylece herkes kendi üzerinde ve kendine karşı bu gözetlemeyi içselleştirecektir ve bunun hiçbir maliyeti yoktur (Foucault, 2003: 95).

Passolig, yönetmenin maliyetini düşürür. Bireyler sürekli gözetildiklerini bildiklerinden ona göre davranır ve içsel denetim mekanizmalarını harekete geçirirler. Bu sayede devlet, bireyin derinlerine inerek denetim kurar. Bunun etkisi ve maliyeti daha düşüktür.

Derinlere inen denetlemenin işleyebilmesi için kalabalıklar içindeki suçlunun tespit edilmesi gerekmektedir. Futbol müsabakalarındaki şiddet olayları nedeniyle, futbolun tamamen ya da kısmen yasaklandığı dönemlerden ziyade, amaç suçlunun belirlenmesi ve cezalandırılmasıdır ve bu tespit sürecinde şiddetin önüne geçilmesidir. Passolig uygulamasının temel gerekçesini bu amaç oluşturmaktadır: gerçek suçluların tespiti (<https://www.passo.com.tr>). Amaç toplu cezalandırmanın önüne geçmektir. Yeni dönemde iktidarın toplu ceza verme erki önemli ölçüde, toplumsal değişimle

birlikte zayıflamıştır. Bu nedenle suçluların tespit edilmesi istenir. Bu istekten iki sonuç çıkmaktadır. İlki iktidarın denetlenmesi toplum tarafından talep edilmektedir. İkincisi ise iktidar toplumsal taleplere bigane kalamamakta, kendisini değişen yapıya göre reorganize etmektedir. Passolig bu anlamda, disipline edici iktidardan denetleyici iktidara geçildiğinin sembolü gibi durmaktadır.

Tüm bu tartışmaların yanında Foucault'un biyoiktidar olarak kurguladığı sistemin, modern toplumlarda yaşamı daha yaşanılır hale dönüştürdüğü gözden kaçırılmamalıdır. Ama aynı zamanda bu iktidar yasama dair bütün olguları kategorize edip, düzene sokar ve bireyleri bu düzen temelinde normal-anormal ayrımı uyarınca ıslah etmeye çalışır. Böylece bireysel mutluluğun güvencesi, iktidarın belirlediği yaşam tarzıdır. Bireylerde bu söyleme dayanarak, kendi denetimlerini kendileri sağlayarak, yaşamlarının belirleyicisi olma hissini duyumsarlar. Dolayısıyla iktidarın nüfus üzerindeki etkisi, görünmez bir etki altında gerçekleşmiş ve bedenler tahrip edilmiş olur (Akgündüz, 2013: 9). Passolig bu anlamda "normal-anormal" taraftar ayrımının yapılmasını da kolaylaştırmaktadır. Anormal taraftar ve davranışları tespit edilerek, normal olanlar arasından ayıklanır. İktidar genel olarak tribünleri aydınlatmakta, taraftarlar da koltuk numaraları ile kayıtlı oldukları kartlar sayesinde buldukları noktaları aydınlatmaktadırlar. Bu sayede gözetimin çift yönlü işlevi kullanılır hale getirilmektedir.

İktidarın aydınlatma ihtiyacı dolaylı olarak Foucault'un panoptikon kavramında bulunmaktadır. Foucault panoptikon kavramını on sekizinci yüzyılda Jeremy Bentham adında bir İngiliz hukukçusunun pek bilinmeyen Le Panoptique'den adlı kitabından almıştır. Panoptikon bir hapishane mimarisidir. Kuralı şudur: çevrede, halka şeklinde bir bina; ortada bir kulede açılmış olan geniş pençelere halkanın iç cephesine bakmaktadır. Çevre bina hücrelere ayrılmıştır, hücrelerin her biri bina boyunca derinlemesine uzanır. Bu hücrelerin iki penceresi vardır. Biri içeriye doğru açıktır, kulenin pencerelerine denk düşer, diğeri dışarıya bakarak, ışığın bir baştan bir başa hücreyi kat etmesini sağlar. Bu durumda merkezi kuleye bir gözlemci yerleştirmek ve her bir hücreye bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi ya da bir öğrenci kapatmak yeterlidir. Hücresinin karanlık mantığı burada tersine çevrilir. Çünkü karanlık en nihayetinde koruyucudur (Foucault, 2003: 86).

Panoptikon sadece hapishanelerde mahkûmları kontrol etmemektedir. Aynı zamanda deliyi sakın olmaya, işçiyi çalışma, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır. Artık zincirlere, demir parmaklıklara gerek, kilitlere gerek yoktur. Görünürlük alanına tabi kılınan ve bunu bilen kişi, iktidarın zorlamalarını kendi hesabına yeniden ele almaktadır. Onlar üzerine kendiliğinden etkili kılmaktadır. İçinde aynı anda iki rolü de oynadığı iktidar ilişkisini kendinde kapsamaktadır (Foucault, 1992: 254). Passolig kartları, panoptik gözetim biçiminin gelişen teknoloji sayesinde yeniden uygulanması olarak işlemektedir. Kartlar sayesinde kimin, hangi koltukta oturduğu ve hangi suçu işlediği, taşkınlık yaptığı tespit edilmek istenmektedir.

Panoptikonun en önemli etkisi tutukluda, sürekli görülebilir etkisi yaratmasıdır. Birey kendisini gözetleyen birinin varlığını her zaman hisseder ve davranışların buna göre düzenler. Bu gözetim sürekli olmasa bile, ne zaman olacağı belli olmaması, süreklilik hissi verir. Bu sayede iktidar, kişinin üzerine yüklenmiş olur (Foucault, 1992: 252). Taraftar bu sayede gözetlendiğinin bilincinde olarak, tribünde anonim durumuna gelemmez. Hareketlerini, denetlemek zorundadır. Günlük hayatta beyefendi, belli statüye sahip bireylerin tribüne çıkınca kendinden geçmesi durumunun bir anlamda önüne de geçilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla birey yaptığı her hareketin gözetlendiğini bilir, gerçek hayattaki konumuna zarar vermemesi adına davranışlarını ona göre düzenler.

Elimizdeki en yeni resmi veriler bu hipotezi desteklemektedir. 13 Ocak 2018'de düzenlenen Sporda Güvenlik Çalıştayında konuşan Emniyet Güvenlik Daire başkanı Cüneyt Ünal, yeni veriler paylaşarak futbolda şiddet olaylarının yüzde 25 azaldığını ve taraftar sayısının yüzde 14 arttığını belirtmiştir (<http://www.milliyet.com.tr>). Bu veriler Passolig uygulamasının pozitif işlevsel yönünü göstermektedir. Denetleme sonuç getirmiş ve şiddet olayları azalmıştır. Diğer yandan tribünlerdeki seyirci sayısındaki artış, çalışmada vurgulanan güvenlik talebi, gözetleme ve iktidar yapısını ortaya koymaktadır. Sayıdaki artış gözetlemenin sadece iktidarın hevesi değil aynı zamanda tabi olanın da bir beklentisi olduğunu ortaya koymaktadır. Güvenlik talep eden birey, gözetlenmeyle sonuçlanan uygulamayı bir anlamda kabul etmiş anlamına gelmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Gözetim modernliğin en temel dört bileşeninden biridir (Giddens, 1998). Modern dönemde gözetim, hayatımızın birçok alanına yayılmış ve yayılmaya devam etmektedir. Devlet, şirket ve birey olmak üzere gözetim, toplumu oluşturan bu üç temel yapıda bulunmaktadır. Bu kurumlar hem gözetleyen hem gözetlenendir. Devlet, toplumu; şirket, müşteriye; birey, bireyi gözetlemektedir.

Uygulamaya konulduğu ilk dönemlerde oldukça tartışılan Passolig' e getirilen eleştiriler genel olarak; fişleme (Mirzahi, 2016; Binark ve Altıntaş, 2015), siyasi (Irak, 2017), aşırı rasyonalite (Saygın, 2016) şeklindedir. Tartışmaların genellikle tek taraflı, ideolojik nebulanın içinde gerçekleşmesi; konunun karşılıklı, sarmal ilişkisinin görülmesine de engel oluşturmuştur. İdeolojik çalışmalar o dereceye varmıştır ki Economoney dergisinde yayınlanan bir yazıda Passolig Kartı satışlarının Çalık Grubuna ait olan Aktif Bank tarafından yapıldığını, bunun nedeninin ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın o dönemde Gülen Cemaati olarak bilinen FETÖ (Fetullahçı terör örgütü)'nün finansal kuruluşu olan Bank Asya'yı bitirme planı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Euromoney, 2014). Bu ve benzeri aşırı yargısal yaklaşımlar yerine, eleştiriler ve gereklilikler arasındaki toplumsal talep dikkate alınarak konu yeniden değerlendirilmelidir.

Kişisel bilgilerin talep edilmesi noktasında, Passolig üyeliğinde istenen bilgilerden daha fazlası birçok özel kuruluşlarca da istenmektedir. Bankalar, süper marketler, giyim ve mücevher mağazaları, cep telefonu hattı işletmecileri gibi birçok özel kurum, kişisel bilgilere rahatça ulaşabilmektedir. Dolayısıyla gözetim, sadece belli bir alanla sınırlı değil hayatımızın her uzamını ve anını kapsamaya çalışan, önemli ölçüde de kapsayan bir fenomendir. Passolig de bunun araçlarından sadece biridir.

Passolig uygulaması da dolaylı olarak taraftarların ve toplumun istemeyerek de olsa onayıyla uygulamaya konulmuştur (Özgen ve Balcı, 2017). Tribünde taşkınlık yapan az sayıda taraftarın cezalandırılması isteği, saha içi ve dışında güvende olma beklentisi, daha temiz tribün arzusu (Taştan ve Ataman Yancı, 2016; Gençer ve Aycan, 2008; Afacan vd., 2017) beraberinde gözetlenmeyi de çağırılmaktadır. Artık günümüzde güvenliği sağlamanın en etkili yolu, gözetlemedir (Bauman, 2016). Bireyler iş yerlerini, evlerini, odalarını, yaşam alanlarını, parklarını güvenli kılmak istemektedirler. Bunun için kameralar, izleme cihazları kullanılmaktadır. Devletten, kamusal alanları kameralarla izlemesi beklenirken, şahıslardan da kişisel alanlarını kameralarla kayıt altında tutmaları beklenmektedir.

Sonuç olarak Passolig ve benzeri uygulamalar gözetim toplumunun izleme aygıtlarıdır. Bu aygıtlar tek başına iktidarın uygulamaya koyduğu, topluma rağmen geliştirdiği uygulamalar değildir. Devlete yüklenen toplumsal güvenliği sağlama görevinin doğal bir sonucudur. Bireyler devletten yeterince gözetim desteği alamadıklarında bunu kendi imkanlarıyla gerçekleştirmektedir. Site, ev ve iş yeri kameraları bu amaca hizmet etmektedir. Öyle ki çocuk bakıcısı şiddeti haberlerinden dolayı, insanlar bakıcıların haberi olmadan evlerinin içini kaydeden gizli kameralar yerleştirmektedirler. Gözetim bu kadar kişiselleştirilmiş ve içselleştirilmiştir. Bu anlamda uygulamayı salt iktidarın gözetleme isteğinin neticesi, fişleme sistemi, faşizm uygulaması olarak görmek yerine; modernliğin getirdiği toplumsal sonuç olarak görmenin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Gözetleme araçsal değil yapısal bir durum, modern hayatın ontolojik sonucudur. Gözetimin hayatımızın bu kadar içine girmesi, tek başına iktidarın hükmetme istencinin bir sonucu olarak görülmemelidir. Passolig ve benzeri uygulamalar tarihsel süreç içinde; toplumsal yapı, iktidar ilişkileri, ekonomik dönemler bağlamında değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Acet, M. (2001). Futbol seyircisini fanatik ve saldırgan olmaya yönelten sosyal faktörler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Afacan, E. vd. (2017). Profesyonel futbolcuların görüşlerine göre futbolda şiddetin kaynakları ve önleme yöntemleri: Tarsus İdman Yurdu Erkutspor- Yeni Salihlispor Maçı Örneği. International Journal of Social Science Research, 6 (2), 124-141

Ak, H. (2013). Büyük birader ve gözetim devleti. Birikimler, 4, 381-390

Akgündüz, G. Ö. (2013). Foucault'da iktidar ve beden ilişkisi. Akademik Bakış Dergisi, 38, 1-16.

- Arpacı, M. (2014). Modern Görsel Kültür, Sinema ve Video: Bakış, Beden ve Kameranın Gücü. Akdeniz İletişim, (22), s. 95- 107
- Ayan, S. (2006). Şiddet ve fanatizm. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), 191-209.
- Bauman, Z. (2016). Akışkan gözetim. Çev. E. Yılmaz. Ayrıntı yayınları: İstanbul
- Binark, M., & Altıntaş, M. (2016). Veri ikizlerimizin farkında mıyız? Dijital gözetimin çeşitli boyutlarına karşı farkındalık. Yeni Medya Çalışmaları İkinci Ulusal Kongre Bildiri Kitabı: İstanbul.
- Bozkurt, V. (2000). Gözetim ve internet: Özel yaşamın sonu mu?. Birikim Dergisi, 136, 75-81.
- Bulgu, N. (2012). Futbolda şiddetin erkeklik anlamları. Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe, 23 (4), 207–219.
- Cengiz, R. Pulur, A. Cengiz, Ş. (2008). Futbol hakemlerinin saldırganlık tiplerinin klasman düzeylerine göre incelenmesi. Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2(2), 78-88.
- Çağlayan H.S. ve Fişekcioğlu İ.B. (2004). Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörler. 12. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 127-142.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim toplumunun yükselişi: enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. Yönetim Bilimleri Dergisi (1: 3). Sayfa numarası yok.
- Featherstone, M. (2013). Postmodernizm ve tüketim kültürü. Çev.M. Küçük. 3. Basım. Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin doğuşu. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi: Ankara
- Foucault, M. (2003). İktidarın gözü. Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar. Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2016). Cinselliğin tarihi. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, 7. Basım, Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Gençer, T. ve Aycan, A. (2008). Seyircilerin profesyonel futbol müsabakalarına katılım kararını etkileyen değişkenler üzerine bir inceleme. Ege Akademik Bakış Dergisi. 8 (2), 771- 783).
- Giddens, A. (1998). Modernliğin Sonuçları. Çev. E. Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gölbaşı, Ş.(2011). Mahpus toplum: panoptikon'dan biyolojik gözetime. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(2), 235-246.
- Gölbaşı S (2015). Güvenlik, Toprak, Nüfus. Mülkiye Dergisi, 39 (2), 327-340.
- Hardt, M., Negri, A.(2015). İmparatorluk. Çev. A. Yılmaz. Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Karakehya, H. (2009). Gözetim ve Suçla Mücadele. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58(2), 319-358.
- Kayaoğlu, A.G. (2000). Futbol fanatizmi, sosyal kimlik ve şiddet: bir futbol takımının taraftarlarıyla yapılan çalışma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kozanoğlu, C. (1996). Bu maçı alıcaz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mizrahi, H. (2016). Passolig: Türk futbolunda bir devrim mi yoksa bir fişleme sistemi mi?. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Irak, D. (2017). 'Shoot some pepper gas at me!'football fans vs. Erdoğan: organized politicization or reactive politics?. Soccer & Society. Vol.18. 1-18.
- İlhan, E. (2014). Spor'da şiddetin ulaştığı Nokta; 17 Eylül 1967 Kayserispor-Sivasspor karşılaşması. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 16, 188-196.
- Ritzer ve Stepnisky, (2014). Sosyoloji Kuramları. Çev. Himmet Hülür. Deki Yayınları: Ankara
- Saygın, A. U. (2016). Futbolun McDonalddlaşmasına Katkı: Passolig. Global Media Journal: Turkish Edition, 6(12).
- Şahin H.M. (2003). Gaziantepspor futbol takımı taraftarlarının şiddet ve saldırganlık olaylarına bakış açılarının sosyolojik boyutu üzerine bir araştırma. Gaziantep, Gaziantepspor Kulübü Spor Eğitim Yayınları, Yayın NO:6.
- Talimciler A. (2006). Sosyolojik açıdan futbol fanatizmi. Sosyoloji Dergisi, 15, 91-104.
- Taştan, H. Ş. Ve Ataman Yancı, H. B. (2016). Stadyumlarda alınan güvenlik önlemlerine ilişkin seyirci algıları ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10, (3)

Özgen, C., Balcı, V. (2017). 2014-2015 sezonunda türkiye futbol süper liginde seyirci azalmasının nedenlerinin seyirci görüşlerine göre incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 11 (2), 136- 147.

Yıldız M., Fişekçioğlu, İ.B., Çağlayan, H.S., Tekin M., Şirin E.F., Akyüz M. (2007). Futbol seyircisinin sosyoekonomik yapısının şiddete etkisi (Karamanspor örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 145157.

Zelyurt, M. K. (2011). Türkiye’de futbol şiddetinin sosyolojik açıdan incelenmesi ve çözüm önerileri. *Yayımlanmamış doktora tezi*. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, *Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı*.

İnternet Kaynakları

Euromoney, (2014. Red card for Turkish football fans?. <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=f7eaca83-c87a-4fb4-a412-e1381cf6a85d%40sessionmgr104&bdata=Jmxhbm9dHImc2l0ZT11ZHMtG12ZQ%3d%3d#AN=101296525&db=bth> E.T. 18.09.2017

(<http://www.fanseurope.org/en/news/79-roma-fans-almost-successful-in-fight-against-tessera-del-tifosi.html>), E.T. 08.04.2017

<http://www.ensonhaber.com/edward-snowden-suca-bulasmasaniz-da-takiptesiniz-2014-04-09.html> E.T. 02.04.2018

<https://www.flexispy.com/tr/telefon-ve-tablet-takip-programi.htm> E.T. 11.12.2017

<http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/259-ahmet-talimciler/3572-sporda-iddet.html> E.T. 02.02. 2018

(<http://www.sabah.com.tr/spor/futbol/2015/05/01/siddet-futbolda> E.T. 01.01.2018

<http://www.milliyet.com.tr/ugur-meleke-e-bilete-evet--passolig-e-hayir-1871745-skorer-yazar-yazisi/>

<http://www.milliyet.com.tr/spor-guvenligi-calistayi-basladi---2590282-skorerhaber/> E.T. 11.12.2017

<http://aa.com.tr/tr/turkiye/taksilere-panik-butonu-ve-guvenlik-kamerasi-geliyor/815749> E.T. 11.12.2017

<http://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=20302>). E.T. 11.12.2017

<http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/3/97712/sporda-siddetin-onlenmesi-toplantisi.aspx> E.T. 12.12.2017

http://tefontakipprogrami.net/categories_page/ortam-dinleme-programi-nasil-calisir E.T. 12.12.2017

<http://www.passolig.com.tr/sikca-sorulan-sorular> E.T. 12.12.2017

<https://www.passolig.com.tr/kart-bilgileri>). E.T. 12.3.2018

<https://www.passo.com.tr/tr/common/test/why-passolig-card.aspx>. E.T. 12.12.2017

VERGİ USUL KANUNUNDA YER ALAN “İZAHA DAVET” KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER¹

Doğan BOZDOĞAN²

Cuma ÇATALOLUK³

ÖZ

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu son dönemlerde üzerinde sıklıkla durulan bir konudur. Vergiye gönüllü uyum ile ilgili, vergisel yükümlülüklerin mükellefler tarafından zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi şeklinde genel bir tanım yapılabilir. Mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirebilmesinde çeşitli faktörlerin engelleyici rol oynayabileceği açıktır. Dolayısıyla bu faktörler vergiye gönüllü uyumun önünde de bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte mükelleflerin yükümlülüklerini tam ve eksiksiz olarak yerine getirebilmeleri için birçok uygulamaya da yer verilmektedir.

Vergi Usul Kanununda (VUK) yapılan düzenlemeler özellikle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını artırma hedefi gütmektedir. Bu düzenlemelerden birisi de hiç şüphesiz ki “izaha davet” kurumudur. VUK’un 370. maddesi; “Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitler hakkında tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması kaydıyla mükellefler izaha davet edilebilir” şeklindedir. Yani mükellefe, idare tarafından, cezai bir işlem uygulanmadan önce bir söz hakkı verilmekte ve açıklama yapması istenmektedir. Yine mükellef izaha davet edildiğinde VUK’un 371 maddesinde yer alan pişmanlık müessesinden faydalanamamaktadır. Bu durum yine VUK’un 370. maddesinde; “Kendisine izaha davet yazısı tebliğ edilen mükellefler, davet konusu tespitle sınırlı olarak, bu Kanunun 371 inci maddesinde yer alan pişmanlık hükümlerinden yararlanamaz” şeklinde belirtilmiştir.

Bu çalışmada “izaha davet” kurumu, örnekler ve ilgili kanunlar ışığında açıklanmaya çalışılacak, söz konusu bu kurumun etkinliğinin artırılmasına ilişkin bir takım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İzaha davet, Vergi Usul Kanunu, vergiye gönüllü uyum.

Jel Kodu: K34, H26

ASSESSMENT OF THE “INVITATION TO EXPLANATION” INSTITUTION IN THE TAX PROCEDURE LAW AND RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

Voluntary compliance of taxpayers is a subject that has been frequently discussed recently. A general definition of voluntary compliance with taxation is that taxpayers fulfill their tax obligations on a timely and complete basis. It is clear that various factors may play a role in preventing taxpayers from fully fulfilling their tax obligations. Therefore, these factors constitute an obstacle to voluntary harmony. However, there are many applications for taxpayers to fulfill their obligations fully and completely.

¹Bu çalışma 09-11 Şubat 2018 tarihlerinde Şanlıurfa’da yapılan El Ruha 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üy. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, dogan.bozdogan@gop.edu.tr.

³ Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, cuma.cataloluk@gop.edu.tr.

Regulations made in the Tax Procedure Law (VUK) aim to increase the voluntary compliance of taxpayers in particular. One of these regulations is undoubtedly the "invitation to explanation" organization. Article 370 of the VUK; "Taxpayers may be invited to submit a preliminary determination made by the competent authorities that there are indications that the taxpayer is present before the tax inspection has been initiated or before being referred to the commission of appreciation. In other words, the taxpayer is asked by the administration to give a statement and make a statement before a criminal procedure is applied. Again, when the taxpayer "invitation to explanation", he can not benefit from the regret facility in article 371 of VUK. This is again in Article 370 of the VUK; "Taxpayers who have been notified of the "invitation to explanation" letter to him are not allowed to benefit from the regret provisions contained in Article 371 of this Law, limited to the invitation."

In this study, the "invitation to explanation" institution will be tried to be explained in the light of examples and related laws, and a number of suggestions will be made about increasing the efficiency of this institution.

Key Words: Invitation to explanation, Tax Procedure Law, voluntary voluntary compliance.

Jel Codes: K34, H26

GİRİŞ

Vergiler kamu hizmetlerinin karşılığı olan önemli bir gelir kaynağıdır. Gerçek ve tüzel kişiler vergileri bir yük olarak değerlendirirken vergilendirme yetkisini elinde bulunduran devlet açısından ise vergiler vazgeçilmez bir kamu gelirdir. Dolayısıyla mükelleflerin vergilendirme işlemlerine bakışları ve vergilendirme sürecinde yer almaları bu denli önem arz eden bir gelirden meydana gelebilecek kayıp ve kaçığı minimize edecektir.

Devletler vergi gelirlerinde ortaya çıkabilecek kayıpları azaltacak ve daha da önemlisi mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını arttıracak tedbirleri almak ve uygulamaları gerçekleştirmekle sorumludur.

Türk vergi sistemi içerisinde vergiye gönüllü uyumu arttıracak çeşitli uygulamalar mevcuttur. Pişmanlık ve ıslah müessesesi, uzlaşma müessesesi, cezalarda indirim ve izaha davet bu uygulamalara örnek olarak verilebilir.

İzaha davet kurumu mükellefe vergi incelemesine veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verilen son bir açıklama fırsatıdır. VUK. 370. Maddesinde düzenlenen bu kurumun olumlu yanlarının olduğu kadar olumsuz başka bir ifadeyle eksik taraflarının olduğunu belirtmek gerekir. Bu çalışmada izaha davet kurumunun VUK. içerisindeki yeri ve eksik noktaları açıklanacak nihayetinde bir takım önerilerde bulunulacaktır.

1. "İZAHA DAVET" KAVRAMI VE ÖN TESPİT

Kamu harcamalarının finansmanında önemli bir gelir kaynağı olan vergiler yine kamu bütçesi içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla devletler vergi gelirlerini kontrol altında tutmak ve kamu alacağını güvence altına almak gibi hedefler gütmektedir. Bunun içinde vergi sistemlerinin içerisine ceza mekanizmaları yerleştirilmiş böylelikle vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yaptırıma yönelik bu uygulamaların yanında mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını arttırmak için af, pişmanlık ve ıslah, mücbir sebep, zor durum ve zamanaşımı gibi bazı kurumlar işlerlik kazandırılmıştır. Bu kurumlardan birisi de "izaha davet" 'tir.

Türkiye'de izaha davet kavramı, 09/08/2016 tarihli ve 29796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6728 sayılı "Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile yürürlüğe girmiş ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mülga 370 inci maddesinde de detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Mükellefin izaha davet edilebilmesi için bir ön tespitin yapılması şarttır. Bu noktada izaha davet kavramının ve izaha davet için gerekli olan ön tespitin açıklanması önem arz etmektedir.

1.1. "İzaha Davet" Kavramı

Türkiye'de mükelleflerle ilgili çeşitli yollarla bilgi toplanabilmektedir. Bu yollara, mükellef tarafından gönderilen beyannamelerin incelenmesi, E-Kayıt, E-Arşiv ve vergi denetim yollarından birisi olan bilgi toplama örnek gösterilebilir. Hakkında bilgi toplanan mükellefle ilgili belirsiz durumların varlığının ortaya çıkması, idarenin mükelleften doğrudan bir bilgi talebi istemesini gerekli kılabilir. Böylelikle izaha davet kavramı ortaya çıkmaktadır.

“İzah” açıklama olarak addedilirken (Şener, 2001:395), “izaha davet”, mükellefler hakkında çeşitli karineler vasıtasıyla edinilen bilgilerin doğruluğunun tespitini yapmak için mükellefe yapılan çağrıdır. Başka bir ifadeyle izaha davet, idarenin verginin ziyaa uğramış olabileceğini harici karinelerle tespit ettiği hallerde, haklarında vergi incelemesine veya takdir işlemlerine başlanılmamış mükelleflerden yetkili merciler tarafından izahat talep edilmesidir (Tosuner ve Arıkan, 2017:165).

İzaha davet kurumu ile vergi ziyayın önüne geçilmesi hedeflenmekte ve mükelleflere cezai yaptırım uygulanmadan önce son bir söz hakkı tanınmaktadır. Eğer mükellefin izahat yapacağı bir durum söz konusu ise bu, idarenin vergi incelemesi ile gereksiz zaman harcamasını engellemektedir (Candan, 2017).

Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden verginin ziyaa uğradığına işaret eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitler hakkında tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması kaydıyla mükellefler izaha davet edilebilir (Tosuner ve Arıkan, 2017:165). Buradan da anlaşılacağı üzere izaha davetin söz konusu olabilmesi için bir ön tespit yapılması şarttır.

1.2. Ön Tespit

Ön tespit, vergi kanunlarının verdiği yetki kapsamında vergi incelemesi yapmaya ve/veya mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden bilgi toplamaya yetkili kılınanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen bilgi, bulgu veya verilerin İzah Değerlendirme Komisyonu’na intikal ettirilmesi neticesinde, adı geçen komisyon tarafından verginin ziyaa uğramış olabileceği ve mükellefin izaha davet edilebileceği yönünde yapılan tespiti ifade eder (Tosuner ve Arıkan, 2017:165).

Ön tespit yapılabilmesi için (Buyrukoğlu ve Toparlak, 2017:60; Candan, 2017);

- Verginin ziyaa uğradığına ilişkin emareler bulunması,
- Yetkili merciler tarafından ön tespit yapılmış olması,
- Vergi incelemesine başlanılmamış olması,
- Takdir komisyonuna sevk işleminin yapılmamış olması,
- İhbarda bulunulmamış olması,

gerekmektedir.

2. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE İZAHA DAVETİN UYGULANMASI

İzaha davet kurumu, VUK’un 370. maddede düzenlenmiştir. Buna göre izaha davet, vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitler hakkında tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması kaydıyla mükelleflerin açıklama yapmaya çağırılmasıdır.

Bu kurum ile yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyayına sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesinin önlenmesi ve vergi ziyayına sebebiyet verildiği durumlarda ise belirli şartlar dâhilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle mükelleflerin daha ağır müeyyidelerden korunması ve bu sayede vergiye gönüllü uyumun artırılması yanında ziyaa uğratılan verginin en az emek ve maliyetle tahsilinin sağlanması da amaçlanmaktadır (Rençber, 2017:137). Ancak bu amaçta dikkatten kaçan nokta aslında belirli indirimlerin yapılmasının da bir maliyet veya vergi harcaması olarak değerlendirilebilir olmasıdır.

Bu noktada Türk Vergi Sistemi içerisinde yer almaya başlayan izaha davet kurumunun amaçları;

- Gereksiz inceleme ve takdir işlemlerinin önüne geçilmesi,
- Mükelleflerin haksız ve gereksiz işlemlerle karşı karşıya kalmasının engellenmesi,
- Uyuşmazlıkların idari süreçte çözülmesi ve azaltılması,
- Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun sağlanarak vergi kaçakçılığı gibi ciddi bir suçun önüne geçilmesi,

şeklinde sıralanabilir.

2.1. İzaha Davetin Hukuksal Boyutu

İzaha davet kurumu, VUK'daki yeri ve genel tebliğler çerçevesinde incelendiğinde hukuksal anlamda bir karmaşıklık ortaya çıkmaktadır. Ancak benzer uygulamalarla izaha davet arasında bulunan küçüklü büyüklü farklılıklar bu kurumu şahsına münhasır bir hale getirmektedir.

İzaha davet VUK'un 3. kısmının 2. bölümünde yer almaktadır. Söz konusu bu bölüm "Cezaların Ödenmesi ve Kalkması" başlığını taşımaktadır. Dolayısıyla kanun koyucu burada izaha davet kurumunu cezaları ortadan kaldıran bir unsur olarak görmektedir. Ancak izaha davette ceza %20 oranında kesilmekte olup %80'lik bir kısımdan mükellefi kurtarmaktadır. Yani izaha davet mükellefi tam manasıyla cezadan kurtaran bir kurum değildir. Bu çerçevede kurumun VUK içerisinde tesis edildiği yer hatalı olmakla birlikte kanun koyucunun bu konuyla ilgili düzenleme yapmasını gerekli kılmaktadır (Yavaşlar, 2017:7). Nihayetinde VUK'un 376. maddesinde yer alan cezalarda indirimde büyük bir benzerlik gösteren izaha davet dava hakkından feragat etmeyi zorunlu kılmadığı için söz konusu bu kurumdan ayrılmaktadır. Ancak nitelik olarak bu benzerlik izaha davet kurumunun özneliğini negatif etkilemektedir.

Yavaşlar'ın (2017) ve Rençber'in (2017) çalışmalarında irdeledikleri üzere, izaha davet detaylandırıldığında VUK'un 148. maddesinde yer alan bilgi toplama müessesesi ile de benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ancak bu müessese ile izaha davet arasında farklılıklar vardır. Örneğin bilgi toplamada mükellef bilgi vermek zorundayken⁴ izaha davette böyle bir zorunluluk yoktur.

Özetle, hukuki perspektiften bakıldığında izaha davet kurumunun kendine özgü bir yapısının olduğu açıktır. Sadece düzenlemenin VUK içerisindeki yeri tartışma konusu oluşturmaktadır.

2.2. İzaha Davetin Kapsamı

VUK'un 370. maddesi ve 482 Sayılı Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğ birlikte incelendiğinde "İzaha Davet" kurumunun kapsamı belirlenebilir.

İzaha davetin kapsamını belirleme yetkisi VUK'un 370. Maddesinin 4 fıkrasına göre Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Dolayısıyla Maliye Bakanlığı sahip olduğu bu yetkiye dayanarak nelerin izaha davet kapsamında değerlendirileceğini 482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile 16 başlıkta belirlemiştir. Buna göre;

- *Ba-Bs bildirim formlarında yer alan bilgilerin analizi sonucunda mükellefler izaha davet edilebilir;* bildirim zorunluluğu bulunan mükelleflerin Ba ve Bs formlarının çapraz kontrolleri sonucunda, haklarında vergi ziyasına uğratmış olabileceğine ilişkin ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *Kredi kartı satış bilgileri ile katma değer vergisi (KDV) beyannamelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi;* banka ve finans kuruluşlarından alınan bilgilere göre kredi kartı satış cihazı kullanan mükelleflerin, yaptıkları satış tutarları ile KDV beyannamelerinin karşılaştırılması sonucu satış tutarlarının düşük beyan edilmiş olması nedeniyle haklarında vergi ziyasına neden olabileceklerine dair ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *Yıllık beyannameler ile muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi;* tevkifata tabi gelir elde edenler⁵ tarafından verilen yıllık gelir vergisi beyannameleri ile bu gelirler üzerinden tevkifat yapanların verdikleri muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinin karşılaştırılması sonucu verginin ziyaa uğratılmış olabileceğine dair haklarında ön tespit bulunanlar izaha davet edilir.
- *Çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen bilgiler ile asgari ücret tarifelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi;* Çeşitli kurum ve

⁴ Bazı istisnalar vardır. Örneğin Memleket dışı imtiyazlarından faydalanan yabancı Devlet memurları bilgi verme mecburiyetine tabi olamazlar.

⁵ Serbest meslek kazancı, ücret, gayrimenkul sermaye iradı gibi.

kuruluşlardan elde edilen bilgilerle 19/3/1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 164 ve 168. maddeleri ile 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununun 46. maddesi kapsamında belirlenen asgari ücret tarifelerinin karşılaştırılması sonucunda, serbest meslek kazancını ve hesaplanması gereken KDV'yi ilgili dönem beyannamelerinde beyan etmediği veya eksik beyan ettiği yönünde haklarında ön tespit bulunan avukatlar ve 3568 sayılı Kanun kapsamındaki meslek mensupları izaha davet edilir.

- *Yıllık gelir ve kurumlar vergisi beyannameleri üzerinde yapılan indirimleri, kanuni oranları aşan mükelleflerin izaha davet edilmesi;* Gelir Vergisi Kanununun 89. maddesi ve 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10. maddesine göre, bağış ve yardımlar, eğitim ve sağlık harcamaları ile girişim sermayesi fonu olarak ayrılan tutarlar beyanname üzerinde gösterilmek ve bu maddelerde belirtilen oranları aşmamak şartıyla beyan edilen gelirden veya kurum kazancından indirim konusu yapılabilmektedir. Bu kapsamda, belirtilen söz konusu oranlar üzerinde indirim yaptıklarına dair haklarında ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *Dağıttığı kâr üzerinden tevkifat yapmadığı tespit edilenlerin izaha davet edilmesi;* Maliye Bakanlığı'nca yapılan düzenlemeler uyarınca verilen kâr dağıtım tablosunda yer alan bilgiler ile diğer verilerin karşılaştırılması sonucunda, dağıtmış oldukları kârlar üzerinden vergi kesintisi yapmadıkları yönünde haklarında ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *Geçmiş yıl zararlarının mahsubu yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi;* Gelir Vergisi Kanununun 88 inci maddesine göre gelirin toplanmasında gelir kaynaklarının bir kısmından hâsıl olan zararlar (80 inci maddede yazılı diğer kazanç ve iratlardan doğanlar hariç) diğer kaynakların kazanç ve iratlarına mahsup edilebilmekte, bu mahsup neticesinde kapatılmayan zarar kısmı, müteakip yılların gelirinden indirilebilmekte ve arka arkaya beş yıl içinde mahsup edilmeyen zarar bakiyesi müteakip yıllara devredilememektedir. Kurumlar Vergisi Kanununun 9 uncu maddesine göre geçmiş yılların beyannamelerinde yer alan zararlar, kurumlar vergisi beyannamesinde her yıla ilişkin tutarlar ayrı ayrı gösterilmek ve beş yıldan fazla nakledilmemek şartıyla kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yapılabilmektedir. Yukarıda belirtilen şartlardan herhangi birisini ihlal etmek suretiyle geçmiş yıl zararlarını gelir veya kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yaptığı yönünde haklarında ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *İştirak kazançlarını ilgili hesapta göstermeyen mükelleflerin izaha davet edilmesi;* iştirak kazançlarının, Maliye Bakanlığı'nca veya ilgili idarelerce yapılan düzenlemeler uyarınca tutulan muhasebe kayıtlarında iştiraklerden temettü gelirlerinin izlendiği hesaplarda gösterildikten sonra, beyannamede istisnalar arasında yer alması gerekmektedir. Bu hesaplarda, elde edilen iştirak kazançlarının yer almaması ya da bu hesapların hiç kullanılmaması hallerinde, bu kazançları beyanname üzerinde istisna olarak gösterdiğine dair haklarında ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *Kurumlar Vergisi Kanununun 5/1-e maddesindeki istisna ile ilgili olarak mükelleflerin izaha davet edilmesi;* Taşınmaz ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan hakları satış kazancı istisnasından faydalanan mükelleflerden; menkul kıymet ve taşınmaz ticareti ve kiralanması faaliyeti ile uğraşıldığı, istisnaya konu kazancın %75'lik kısmının özel fon hesabına alınmadığı veya beş yıllık süre içerisinde özel fon hesabından çekildiği ya da satışın yapıldığı yılı izleyen 5 yıl içinde şirketin tasfiye edildiği yönünde haklarında ön tespit bulunanlar izaha davet edilir.
- *Örtülü sermaye yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi;* Kurumlar Vergisi Kanununun 12. maddesine göre kurumların, ortaklarından veya ortaklarla ilişkili olan kişilerden doğrudan veya dolaylı olarak temin ederek işletmede kullandıkları borçlarını, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin üç katını aşan kısmı, ilgili hesap dönemi için örtülü sermaye sayılmaktadır. Ortaklara olan borçların toplamının, öz sermayenin üç katından fazla olduğu yönünde haklarında ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir,

- *Ortaklardan alacaklar için hesaplanması gereken faizler yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi*; Bakanlığımızca yapılan düzenlemeler uyarınca verilen dönem sonu bilançosunda "Ortaklardan Alacaklar" hesabında bakiye bulunmakla birlikte aynı döneme ilişkin gelir tablosunda faiz geliri beyan etmediği yönünde haklarında ön tespit bulunan mükellefler izaha davet edilir.
- *Ortaklık hakları veya hisselerini elden çıkardıkları halde beyanda bulunmayan limitet şirket ortaklarının izaha davet edilmesi*; Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 80. maddesinin birinci fıkrasının (4) numaralı bendinde, ortaklık haklarının veya hisselerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artışı kazancı olarak sayılmıştır. Bu kapsamda, ortaklık hak ve hisselerini elden çıkardıkları halde gelir vergisi beyannamesi vermedikleri veya vermiş oldukları gelir vergisi beyannamesinde bu gelirleri beyan etmedikleri yönünde haklarında ön tespit bulunan limitet şirket ortakları izaha davet edilir.
- *Gayrimenkul alım/satım bedelinin eksik beyan edilmiş olabileceğine dair haklarında tespit bulunanların izaha davet edilmesi*; Gayrimenkul alım/satım işlemlerine ilişkin olarak, tapu daireleri, banka ve benzeri finans kurumları ile diğer kurum ve kuruluşlardan elde edilen bilgilerin karşılaştırılması sonucunda, alım/satım bedelinin eksik beyan edilmiş olabileceğine dair haklarında ön tespit bulunanlar izaha davet edilir.
- *Gayrimenkullere ilişkin değer artışı kazançları yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi*; Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 80 inci maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinde, iktisap şekli ne olursa olsun (ivazsız olarak iktisap edilenler hariç) Kanunun 70. maddesinin birinci fıkrasının (1), (2), (4) ve (7) numaralı bentlerinde yazılı mal (gerçek usulde vergiye tâbi çiftçilerin ziraî istihsalde kullandıkları gayrimenkuller dahil) ve hakların, iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artışı kazancı olarak sayılmıştır. Öte yandan, aynı maddenin üçüncü fıkrasında, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlananlar hariç olmak üzere bir takvim yılında elde edilen değer artışı kazancının hangi tutarda istisnaya tabi olduğu hükme bağlanmıştır. Söz konusu (6) numaralı bende göre değer artışı kazancı olarak sayılanlardan tapuya tescil edilen gayrimenkullerin elden çıkarılmasından doğanlara ilişkin olarak, tapu dairelerinden elde edilen verilere göre, gayrimenkulleri iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden çıkardıkları ve istisna haddinin üstünde kazanç elde ettikleri halde beyanname vermediklerine dair haklarında ön tespit bulunanlar izaha davet edilir.
- *Gayrimenkul sermaye iratlarını beyan etmeyen veya eksik/hatalı beyan eden mükelleflerin izaha davet edilmesi*; Banka, benzeri finans kurumları, Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü veya abonelerine elektrik, su, doğalgaz, internet hizmeti vb. mal ve hizmetleri teslim eden/sunan kurumlar ile diğer kurum ve kuruluşlardan alınan bilgilerin değerlendirilmesi neticesinde, kira geliri elde ettiği anlaşılmalardan muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinde yapılan tevkifat tutarına göre istisna ve beyan sınırı üzerinde kira geliri elde ettiği anlaşılmalardan gayrimenkul sermaye iratlarını beyan etmediklerine veya eksik/hatalı beyan ettiklerine dair haklarında ön tespit bulunanlar izaha davet edilir.
- *Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanılması durumunda mükelleflerin izaha davet edilmesi*; Vergi Usul Kanununun 359. maddesinde yer alan fiillerle verginin ziyaa uğratılmış olabileceği hallerde izaha davet hükümleri uygulanmayacaktır. Bununla birlikte, sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiilinin işlenmiş olabileceğine dair vergi inceleme yetkisini haiz kişilerce düzenlenen raporlara istinaden yapılan ön tespitlerde, kullanılan sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge tutarının; her bir belge itibarıyla 50.000 TL'yi geçmemesi ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ini aşmaması kaydıyla mükellefler izaha davet edilir. Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiilinin işlenmiş olabileceğine dair belge tutarının tespiti ile mal ve hizmet alış tutarının hesaplanmasında vergiler hariç tutarlar dikkate alınacaktır.

2.3. İzah Değerlendirme Komisyonu

Yukarıda kapsamı belirtilen izaha davet ile ilgili olarak süreci yönetecek bir birime veya komisyona ihtiyaç vardır. Söz konusu bu komisyonu belirleme yetkisi VUK'un 370. maddesinin 4.

fıkrasına göre Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Bu yetki doğrultusunda Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı içerisinde gerekli ve yeterli sayıda komisyonun kurulmasını sağlamıştır.

Dolayısıyla hem Gelir İdaresi Başkanlığı'nda hem de Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı'nda izaha davet komisyonları kurulmuştur.

Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde kurulan izah değerlendirme komisyonları ilgisine göre vergi dairesi başkanlıkları ile defterdarlıklara bağlı olarak görev yapacaklardır (482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, 2017:7) . Vergi dairesi başkanlıklarında oluşturulacak komisyon, vergi dairesi başkanı veya grup müdürünün başkanlığında, vergi dairesi müdürlerinden veya müdürlerden, defterdarlıklarda oluşturulacak komisyon, defterdar veya defterdar yardımcısının başkanlığında, gelir müdürü ile vergi dairesi müdüründen olmak üzere toplam üç kişiden oluşur.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığında ve Başkanlıkça uygun görülen Grup Başkanlıklarında oluşturulacak İzah Değerlendirme Komisyonu, Başkanlık tarafından biri komisyon başkanı olarak belirlenecek üç vergi müfettişinden oluşur (482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, 2017:7). Bu komisyonlar için yeteri miktarda yedek üyenin seçimi de yapılır.

Bu noktada izah değerlendirme komisyonunun görevleri önem arz etmektedir. Komisyonun görevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür;

- Ön tespit yapmak,
- İzaha davet yazısını göndermek,
- Yapılan izahları değerlendirmek ve sonuçlandırmak.

Bu aşamada izaha davet yazısı ile ilgili de bilgi verilmelidir.

2.4. İzaha Davet Yazısı

İzaha davet komisyonu tarafından haklarında ön tespit yapılan mükelleflere “İzaha Davet Yazısı” tebliğ edilir. İzaha davet yazısında bir takım hususların belirtilmesi gerekir. Bunlar (482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, 2017:7-8; Buyrukoğlu ve Toparlak, 2017: 60);

- İzaha davet yazısının tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içerisinde, izaha daveti gerekli kılan ön tespite ilişkin gerekli açıklamanın yapılması,
- Yapılan izah sonucunda İzah Değerlendirme Komisyonu'nca vergi ziyana sebebiyet verilmediğinin ve nihayetinde beyanname verilmesi zorunluluğunun bulunmadığının anlaşılması halinde mevcut ön tespit ile ilgili vergi incelemesi ve takdir komisyonuna sevk işlemi yapılmayacağı,
- Eğer, izaha davet yazısının tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde gerekli izahta bulunulmaması halinde VUK'un 370. maddesi gereği indirimli ceza uygulamasından yararlanılamayacağı ve dolayısıyla ön tespit ile ilgili mükellefin vergi incelemesi ve takdir komisyonuna sevkine yapılacağı,
- Yazılı izahatın yapıldığı tarihten itibaren 15 gün içerisinde, hiç verilmeyen vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış verilen beyannamelerin tamamlanması veya düzeltilmesi ve son olarak ödeme süresi geçmiş vergilerin izahat zammı olarak adlandırılan ve gecikme zammı oranında uygulanan bir zamlarla yine 15 gün içinde ödenmesi şartıyla, vergi ziyai cezasının ziyaa uğratılan verginin %20'si oranında kesileceği,
- Mükellefin izahatının yeterli görülmemesi durumunda (izah değerlendirme komisyonu tarafından) söz konusu mükellefin vergi incelemesine veya takdir komisyonuna sevk edilebileceği,
- İzaha davet edilen mükellefin durumunu açıklamak ve ispatlamak için VUK'un 3. maddesi kapsamında her türlü delili sunabileceği,
- Davet konusu ön tespit ile ilgili olarak pişmanlık ve ıslah hükümlerinden yararlanılamayacağıdır.

Genel olarak bakıldığında, izaha davet yazısında mükellefin neleri yapması ve yapmaması gerektiği hususları detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Kaldı ki vergilendirme ile ilgi işlemlerin belirlilik ilkesine tabi olduğu düşünüldüğünde söz konusu bu detayın önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yazı içerisinde hangi karinelere hareketle izaha davetin gerekliliğinin ortaya çıktığı belirtilmemektedir. Bunun da izaha davet yazısı içerisinde detaylandırılması önem arz etmektedir.

2.5. Yazılı İzahın Değerlendirilmesi ve Sonuçları

İzaha davet yazısı tebliğ edilen mükelleflerin izaha davet müessesesinden yararlanabilmeleri için tebliğ tarihinden itibaren 15 günlük bir süre içerisinde yetkili komisyona yazılı olarak cevap vermeleri gerekmektedir (482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, 2017: 8). Bu süre hak düşürücü bir süre olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla 15 günlük süre içerisinde cevap yazısının yazılmaması durumunda mükellefin izaha davet müessesesinden yararlanması mümkün değildir.

Mükellefin süresinde yapmış olduğu izahat 10 gün içerisinde komisyon tarafından değerlendirilmek zorundadır. Sonuca ilişkin oluşturulacak yazının bir örneği de mükellefe gönderilmelidir. Aslında burada idarenin tabi olduğu 10 günlük sürenin 15 güne çıkarılması çok daha makul ve içtihat sağlayıcı bir niteliğe sahip olması noktasında önemlidir. Komisyon kararlarının daha sağlıklı verilmesi sağlanacaktır. Ayrıca son düzenleme⁶ ile vergi hukukunda yer alan 7 günlük sürelerin büyük bir kısmı 15 güne çıkarılmıştır.

Bu noktada izaha davet ile ilgili bazı durumlar ortaya çıkmakta ve gerekli işlemler yapılmaktadır. Söz konusu durumlar;

- Ziyaa uğramış olabilecek vergi tutarını doğrulayan izahat (ön tespitte ilişkin bulguların kabule dilmesi),
- Verginin ziyaa uğramadığına ilişkin izahat (ön tespitte ilişkin bulguların ret edilmesi),
- Yapılan izahın yeterli bulunması,
- Yapılan izahın yeterli bulunmamasıdır.

2.5.1. Ziyaa Uğramış Vergi Tutarının Kabulü Yönünde Verilen İzahat

Eğer mükellef ön tespit sonucunda kendisine gönderilen izaha davette belirtilen hususları kabul ederse cezasında indirim yapılabilir ve dolayısıyla izaha davet müessesesinden faydalanmış olur. Yapılacak indirim (Yazılı izahatın yapıldığı tarihten itibaren 15 gün içerisinde, hiç verilmeyen vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış verilen beyannamelerin tamamlanması veya düzeltilmesi ve son olarak ödeme süresi geçmiş vergilerin izahat zammı olarak adlandırılan ve gecikme zammı oranında uygulanan bir zamlı yine 15 gün içinde ödenmesi şartıyla) vergi ziyayı cezasının %80'i oranındadır. Başka bir ifadeyle vergi ziyayı cezası ziyaa uğratılan verginin %20'si oranında kesilir.

Mükellef burada kabahatin veya suçun varlığını kabul ederek aslında kısmen pişmanlık müessesesine yakın bir tavır içerisinde. Bu durum izaha davetin pişmanlık ve ıslahın tamamlayıcısı olduğuna ilişkin görüşleri kuvvetlendirmektedir.

2.5.2. Verginin Ziyaa Uğramadığı Yönünde Verilen İzahat

Mükellefler, haklarında yapılan ön tespitte ortaya çıkan vergi ziyayı kabahatine ilişkin hususları ret edebilirler. Bu noktada önemli olan değerlendirmeyi yapacak İzah Değerlendirme Komisyonu'nu inandırabilmektedir. Daha doğrusu komisyonun izahı yeterli bulması önem arz etmektedir. Bu aşamada izah komisyon tarafından;

⁶30261 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış olan 7061 No'lu Bazı Vergi Kanunları İle Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 9. maddesi: 6183 sayılı Kanunun 15 inci, 55., 56. ve 60. maddelerinde ve 58. maddesinin birinci ve yedinci fıkralarında yer alan "7" ibareleri "15" şeklinde değiştirilmiştir.

- Yeterli bulunabilir,
- Yeterli bulunmayabilir.

İzahın yeterli bulunması durumunda, mükellefin takdir komisyonuna veya vergi incelemesine sevki söz konusu olmaz.

İzah yeterli bulunmazsa, mükellefe durum bildirilir ve beyanname vermesi gerektiği aktarılır. Bu bildirim üzerine, yazılı izahat tarihinden itibaren 15 günlük sürenin henüz bitmemiş olması şartıyla mükellefçe; hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi, ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51 inci maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranında bir zamla ödenmesi şartlarıyla vergi ziyayı cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden %20 oranında kesilir (482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, 2017:7).

2.6. İzaha Davetin Olumlu Yanları

Vergi tahsilatı üzerinde özellikle “vergiye gönüllü uyum”⁷ önemli bir yere sahiptir. Vergiye gönüllü uyum üzerinde çeşitli faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bunlar (Kehrman, 2016:231);

- Gelir düzeyi ve vergi oranları,
- Sosyal ve demografik faktörler,
- Cezalar, denetim olasılığı ve önceki denetimler,
- Sübjektif ve objektif ölçüler,
- Mali Müşavirlerin (vergi danışmanlarının) etkisi,
- Ahlaki ve sosyal dinamikler,
- Vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergi affıdır.

İzaha davet müessesesi vergiye gönüllü uyum noktasında önemli bir kurumdur.

Vergilendirme süreci açısından bakıldığında da olumlu bir uygulama olan izaha davet, cezai işlemler uygulanmadan önce ve takdir veya inceleme komisyonuna sevk yapılmadan mükellefe tanınan son şans olarak etkin bir müessesedir. Bu kurumun önem derecesine bağlı olarak çerçevesinin iyi çizilmesi gerekmektedir. Yukarıda detaylı bir şekilde açıklanan izaha davetin, olumlu yanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- İzaha davet vergiye gönüllü uyumu arttıran bir kurumdur.
- İzaha davet gereksiz inceleme veya takdir işlemlerinin önlenmesini sağlar (Rençber, 2017: 147).
- Mükelleflerin haksız, yorucu ve özellikle gereksiz işlemlerle uğraşmasının önüne geçer.
- Uyuşmazlıkların azalmasını sağlar. İzaha davetin bu olumlu yanı vergiye gönüllü uyum ile ilişkilendirilebilir.
- Mükelleflerin, olayların gerçek mahiyetinin anlaşılmasında, işlevselliklerini arttırmaktadır.
- Hızlı ve etkin bir vergilendirme süreci sağlar (Buyrukoğlu ve Toparlak, 2017: 62).

2.7. İzaha Davetin Eleştirileri

İzaha davet mahiyeti itibariyle önemli bir kurumdur. Böyle bir kurumun gerek hukuksal, gerek teorik ve gerekse de uygulama alt yapısının çok iyi planlanması gerekmektedir. Türkiye’de izaha davet ile ilgili düzenlemeler 6728 sayılı “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile VUK’un 370. Maddesinde yapılmıştır. Bununla birlikte, 482 Sayılı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile uygulamaya ilişkin esaslar belirlenmiştir. Ancak izaha davete ilişkin bazı eleştiriler söz konusudur. Bu eleştirileri;

- Hukuki yapı açısından,
- Yargı açısından,
- Vergilemede kanunilik ve eşitlik ilkeleri açısından,

⁷Mükelleflerin, gelirlerini beyan edip vergilerini eksiksiz ve zamanında ödemeleri, başka bir deyişle vergi ile ilgili görevlerini gönüllü, severek ve isteyerek yerine getirmeleri şeklinde ifade edilebilir (GİB, 2007: 41).

sınıflandırmak mümkündür.

2.7.1. Hukuki Yapı Açısından İzaha Davetin Eleştirisi

Hukuki yapı, bir hususun kanuni durumunu gösteren unsurdur. İzaha davet müessesesine yönelik eleştirilerin önemli bir kısmı söz konusu müessesenin hukuksal yapısı ile alakalıdır. Kaldı ki vergi ile alakalı düzenlemelerin hukuki çerçevelerinin çok iyi çizilmesi gerekir. Çünkü vergi devletlerin egemenlik yetkisinin neredeyse sınırsız kullanılabileceği bir kavramdır. Dolayısıyla izaha davet ile ilgili hukuki eleştirileri aşağıdaki şekilde sıralamak ve açıklamak mümkündür.

- Yavaşlar'ın (2017) da çalışmasında belirttiği üzere, izaha davet VUK'un 3. kısmının 2. bölümünde “Cezaların Ödenmesi ve Kalkması” başlığı altında bulunmaktadır. Yani kanun koyucu izaha davetin cezaları ortadan kaldıran bir kurum olduğunu düşünmektedir. Ne var ki uygulamada bu kurum cezaların %80'ine indirim getirmektedir. Yani cezayı tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Bu çerçevede izaha davetin VUK içerisinde tesis edildiği yer hatalıdır. olmakla birlikte kanun koyucunun bu konuyla ilgili düzenleme yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada önerimiz izaha davet kurumun VUK'un 3. bölümünde “Uzlaşma” başlığı altında değerlendirilmesidir. Çünkü izaha davet uyuşmazlığın idari aşamada çözümüdür ve uzlaşmaya benzerlik arz etmektedir.
- İzaha davetin hukuksal yapı içerisindeki bir diğer eleştirel kısmı, gecikme zammı oranında uygulanması ile ilgilidir. Biyan'ın (2016) çalışmasında belirttiği üzere, izaha davet tarhiyat aşaması ile ilgilidir. Dolayısıyla burada gecikme faizine ilişkin bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Fakat mevcut düzenleme tahsil aşaması ile ilgili olan gecikme zammı üzerine tesis edilmiştir.
- VUK'un 370. maddesinde bahsi geçen izaha davet müessesesi ile ilgili olarak hukuki yapı açısından bir diğer eleştiri ön tespit ile ilgilidir. Bahsi geçen madde de yer alan ön tespit kavramının ne olduğu, nasıl ve kim tarafından yapılacağı hususları kanun metninde yer almamaktadır. Hukuki açıdan yaşanan bu boşluk giderilmeli ve ön tespit kavramının yasal zemini oluşturulmalıdır.

2.7.2. Yargı Süreci Açısından İzaha Davetin Eleştirisi

Vergi uyuşmazlıklarının çözümü, idari ve yargısal olmak üzere iki şekilde olmaktadır. Uyuşmazlıkların idari aşamada çözümlenmesi yöntemlerinden birisi olan izaha davet müessesesine yargısal süreç ile ilgili bazı eleştiriler getirilmektedir.

İzaha davetin yargı ile ilgili eleştirisi “ihtirazi kayıt”⁸ hususunda ortaya çıkmaktadır. Zira izaha davet sonucunda verilmesi gereken beyannamede “ihtirazi kayıt” ile ilgili herhangi bir açıklama mevcut değildir. Yani beyannameye ihtirazi kayıt şerhi düşülüp düşülemeyeceği belirtilmemiştir. Kanaatimizce, İzaha davet sonucunda verilen beyannameye konulacak ihtirazi kayıt şerhi izaha davetin ruhuna aykırıdır. Konuyla ilgili, Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu'nun, süresi geçtikten sonra verilen beyannamelere ihtirazi kayıt konulamayacağına yönelik içtihat (Candan, 2017) bu kanaatimizi destekler niteliktedir.

Dolayısıyla izaha davet sonucunda verilen beyannamelerde ihtirazi kayıt şerhi ile ilgili açıklamaların yapılması ve bu açıklamalarında, söz konusu beyannamelere ihtirazi kayıt şerhinin düşülemeyeceği yönünde olması gerekmektedir.

2.7.3. Vergilemede Kanunilik ve Eşitlik İlkeleri Açısından İzaha Davetin Eleştirisi

Vergi erkini elinde bulduran iradenin en önemli sınırlandırıcıları anayasalar ve anayasal vergileme ilkeleridir. Yapılan vergisel düzenlemelerin bu sınırlandırıcılar çerçevesinde hazırlanması gerekir.

Anayasal vergileme ilkelerini (Erkin, 2012:240-245);

⁸Belli bir kısım haklarını kullanma hakkını saklı tutmak isteyen kişinin, bu konu hakkındaki beyanıdır (Şener, 2001:335).

- Sosyal devlet ilkesi,
- Hukuki güvenlik ilkesi,
- Verginin belirliliği ilkesi,
- Vergi kanunlarının geriye yürümezliği ilkesi,
- Kıyas yasağı ilkesi,
- Verginin genelliği ilkesi,
- Ödeme gücüne göre vergilendirme ve ölçülülük ilkesi,
- Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı ilkesi,
- Verginin kamu giderlerinin karşılığı olması ilkesi,
- Vergilerin kanuniliği ilkesi,
- Vergide eşitlik ilkesi,

şeklinde sıralamak mümkündür.

Vergilemede kanunilik ilkesi, vergiye yönelik düzenlemelerin kanunla yapılmasını gerekli kılan bir vergileme ilkesidir. Çağan (1982) eserinde, kanunilik ilkesini, “devletin vergilendirme yetkisini, genel, soyut, kişisel olmayan ve yasama organı tarafından anayasal usullere uygun olarak çıkartılan kanunlar ile kullanması” şeklinde tanımlamıştır. Yine Kumrulu (1979) kanunilik ilkesinin çerçevesini çizerek, bu ilkenin verginin kanuna uygun ve doğru alınmasını kapsayan bir yapısı olduğunu belirtmiştir. Kısacası kanuni dayanağı olmayan bir verginin salınması mümkün değildir.

Bu çerçevede izaha davet müessesesi incelendiğinde, söz konusu müessesenin Maliye Bakanlığı tarafından düzenlendiği görülmektedir. Yani hangi durumlarda mükelleflerden izah isteneceği veya hangi durumlarda mükelleflerin daha az vergi ziyayı cezası ödeyeceği Maliye Bakanlığı⁹ tarafından çıkarılan tebliğler ile belirlenmektedir (Reçber, 2017:146). Bu durumda kimlerin daha az vergi ziyayı cezası ödeyeceğine bir nevi bakanlık karar vermektedir. İdarenin kanunla böyle bir yetkiyi aldığı açıktır. Ancak, cezanın mükellef nezdinde veya kişiler üzerinde azaltılıyor olması dolaylı da olsa idarenin cezayı kaldırdığı anlamını taşımaktadır. Bu noktada 1982 Anayasası’nın 38. maddesi suçta ve cezada kanunilik ilkesine ilişkin¹⁰ olup, idare yaptığı söz konusu düzenleme kanuna aykırılık teşkil etmektedir. Kısacası izaha davet kurumundan kimlerin faydalanacağını idare tarafından (her ne kadar yetki kanunu olsa da) belirlenmesi kanunilik ilkesi açısından eleştirilebilir.

Vergilemede bir diğer önemli ilke eşitlik ilkesidir. Vergilemede eşitlik ilkesi 1982 Anayasası’nın 10.¹¹ ve 73.¹² maddeleri birlikte değerlendirildiğinde vergi ile ilgili işlemlerde herkesin hiçbir ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit sayılması ve ödeme güçlerine göre vergilerini ödemesidir.

İzaha davetin eşitlik ilkesi açısından eleştirildiği noktalar;

- Ön tespiti yapan vergi inceleme elemanları, elde ettikleri bilgileri ve bulguları izaha davet komisyonuna aktardıklarında izaha davet süreci başlamaktadır. Ancak vergi inceleme elemanlarının bu bulguları izaha davet komisyonuna sunma zorunlulukları yoktur. Düzenlemede buna ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla izaha davet komisyonuna sevk edilmesi gereken bir mükellefin sevk edilmemesi sorunsalı ile karşılaşılabılır. Bu durum vergilemede eşitlik ilkesi açısından tartışmaya açıktır. Bu sorunsalın ortadan kaldırılması için vergi inceleme elemanlarına bilgi ve bulguları izaha davet komisyonu ile paylaşma zorunluluğu getirilmelidir.

⁹Maliye Bakanlığı bu yetkisini Gelir İdaresi Başkanlığı aracılığı ile kullanmaktadır.

¹⁰Anayasa Mahkemesi E.2012/93, K.2013/8 numaralı kararında; “Anayasanın 38. maddesinde idari suç ve cezalar ile adli suç ve cezalar arasında ayırım yapılmadığından her ikisi de bu maddeye tabidir” şeklinde açıklama yapmıştır. Yani idari/adli suçlar ve cezalar kanunla kaldırılır, indirilir ve getirilebilir.

¹¹Anayasanın 10. Maddesi; “Herkes,... kanun önünde eşittir”.

¹²Anayasanın 73. Maddesi: “Herkes, ...vergi ödemekle yükümlüdür”.

- Sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullananların izaha davet kurumundan faydalanması mümkündür¹³. Yani kanunun hapis cezası ön gördüğü bir fiil için belirli sınırlar getirilerek söz konusu bu cezadan kurtulma ve vergi ziyaı cezasında da %80 oranında bir indirim imkanı sunulmaktadır. Bundan faydalanabilmek için, muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge tutarının; her bir belge itibarıyla 50.000 TL'yi aşmaması gerekmektedir. Ancak bu tutarın 50.001 TL olması durumunda izaha davetten yararlanılamayacaktır. Aslında aynı durumda olanlar¹⁴ farklı uygulamalara tabi olmaktadır. Bu da vergilemede eşitlik ilkesi açısından izaha davetin bir diğer eleştirisidir. Burada miktarsal belirlemenin yapılmamasının daha doğru bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE İZAHA DAVET UYGULAMASI

İzaha davet uygulamasının gündeme gelmesi ile birlikte farklı ülke uygulamalarının varlığı sorgulanmıştır. Yapılan literatür incelemesinde Türkiye'de uygulanan bu kurumun Amerika Birleşik Devletlerinden (ABD) devşirme bir uygulama olduğu tespit edilmiştir¹⁵. Dolayısıyla bu kurumun ABD özelinde de değerlendirilmesi Türkiye açısından bir karşılaştırma sağlaması noktasında önemlidir.

ABD'de vergisel işlemler Vergi İdaresi (IRS-Internal Revenue Service) tarafından yürütülmektedir. IRS'nin görevleri (Yetkiner, 2002:84); Vergi toplama, uygulama, kontrol ve inceleme ile vergileri tespit etme,

- Adi ve ağır suç niteliğinde olan ve ceza gerektiren vergi dolandırıcılığı ve hilekârlığı incelemelerini yürütmek,
- Mükelleflerin temyiz mahkemelerine götürdükleri davaları savunmak,
- Mükelleflere vergi kanunlarının uygulanması bakımından gerekli destek hizmetlerinde bulunmaktır.

Görüleceği üzere ABD'de IRS'nin görevleri arasında vergi incelemesi yer almaktadır. Ana hatlarıyla IRS inceleme görevini beş ana başlıkta yapmaktadır. Bunlar (Karyağdı, 2006:51);

- İndirilemeyecek kalemler programı,
- Mektupla yapılan inceleme (izaha davet),
- Dairede yapılan inceleme,
- Mükellefin iş yerinde inceleme,
- Araştırma incelemesidir.

Mektupla yapılan inceleme (izaha davet), genellikle vergi dairesinde yapılmaktadır. Bu inceleme türünde IRS, mükellefe mektup gönderir ve inceleme başlar. Gönderilen mektup tek bir vergi konusu ile ilgilidir. Mektup, Türkiye'deki izaha davet yazısına benzer bir niteliktedir. IRS'nin el kitabına göre (Internal Revenue Manual, 4118.1.Rev.2-1-88) mükelleflerden mektupla istenebilecek bilgiler şunlardır;

- Keogh Planı¹⁶'na göre yapılan ödemeler,
- Emekli ödemeleri,
- Tasarruf hesabından vadesinde para çekilmesi nedeniyle kullanılan faiz cezaları,
- Çalışanların 1.000 doların altındaki iş harcamaları,
- 2.000 doların altındaki ziyan ve hırsızlık kayıpları,

¹³Her bir belge itibarıyla 50.000 TL'yi geçmemesi ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ini aşmaması kaydıyla.

¹⁴Aradaki 1 TL'lik farkın mükelleflerin farklı değerlendirilmesine neden olmayacağı düşünülmektedir.

¹⁵ Bkz: Fuat Sütçü (2017), <http://vergialgi.net/vergi/izaha-davet-muessesesi/>, E.T. 25.01.2018; Abbas Coşar (2017), <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/abbascosar/042/>, E.T. 25.01.2018

¹⁶Keogh planı, kişinin katkıda bulunduğu veya bir işveren sponsorluğundaki emeklilik planından dağıtılan varlıklardan oluşur (CBO Investors Series No.3, 2000:18).

- Faiz ve vergi indirimi,
- Bağışlar ve sağlık harcamalarına ilişkin indirimler,
- Ev enerji giderleri, politik bağış indirimleri (para aklama), eğitim, seyahat ve enerji giderleri.

Yukarıda sayılan ve IRS tarafından izah beklenen fiiller ile Türkiye’de izaha davet edilen fiiller kısmen de olsa benzerlik göstermektedir. Özellikle 2.000 dolar ve 1.000 dolar gibi miktarsal sınırlar bu benzerliği kanıtlar niteliktedir. Bir takım farklılıkların da olduğu açıktır. Bunlar;

- Türkiye’de izaha davet vergi incelemesinden önce yapılmaktadır ancak ABD’de vergi incelemesi sırasında gerçekleştirilen bir uygulamadır.
- Türkiye’de vergi suçu olarak kabul edilen muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanımına ilişkin belirli sınırları aşanlar izaha davet edilmektedir. ABD’de ise 2.000 doların altındaki bütün ziyan ve kaçakçılık unsurları izaha davet edilmektedir. Suç olarak değerlendirilen hususlar üzerinde Türkiye’de kapsam daha dar tutulmuştur. Kaldı ki bu bile eleştirilirken ABD’de ki gibi geniş kapsamlı (suç sayılan fiiller nezdinde) bir izaha davet uygulaması tartışmaya açıktır.
- Türkiye’de izaha davet sonuçlarından birisi olarak mükellef %80 oranında vergi ziyayı cezası indirimi alırken ABD’de herhangi bir indirim söz konusu değildir. ABD’de yapılan izaha davet bu nedenle tamamıyla bilgi toplama amacı gütmekte ve vergi incelemesinin doğru sonuçlandırılmasını sağlamaya yöneliktir.

SONUÇ

Mükellefler ile ilgili doğru bilginin toplanabilmesi ve gönüllü uyumun artırılması hedefiyle oluşturulan izaha davet müessesesi beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Pozitif etkilerini göz ardı etmek tabii ki mümkün değildir. Ancak kurumun daha iyi çalışması için bazı revizelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada revize yapılabilecek alanlar hukuki yapı, yargı, vergilemede kanunilik ve eşitlik ilkeleri açısından değerlendirilerek tespit edilmiştir.

Hukuki yapı açısından izaha davet değerlendirildiğine, kurumun VUK’un 3. kısmında yer alan cezaların ödenmesi kalkması başlı altına yapılandırıldığı görülmektedir. Burada kurumun tesis edildiği yerin yanlış olduğu görülmektedir. Zira izaha davet vergi cezalarını tamamen ortadan kaldıran bir müessese olmayıp sadece indirim imkanı sunmaktadır. Bu nedenle VUK’ta tesis edildiği yer yanlıştır. Bu konuyla ilgili önerimiz VUK’un 3. Bölümünde yer alan Uzlaşma başlığı altında kurum tesis edilmesidir.

Yine hukuki açıdan sorun olarak teşkil edilebilecek bir durumda izaha davetin geçilme zammı oranında uygulanmasıdır. İzaha davet tarhiyat aşaması ile ilgilidir. Bu nedenle gecikme faizi oranında uygulanması gerekmektedir. Bu temel sorunun giderilmesi önem arz etmektedir.

İzaha davetin Hukuki yapısı açısından bir diğer eksiklik ise ön tespit ile ilgili detaylı açıklamaların yapılmamış olmasıdır. Kanun maddesine yer alan (VUK. 370) ön tespit be olduğu, nasıl ve kim tarafından yapılacağı belirtilmemiştir. Bu önemli bir sorundur. Vergi ile ilgili gerek kanun gerekse tebliğ mahiyetindeki tüm düzenlemelerin belirlilik ilkesine tabii olduğu düşünüldüğünde sorunun ehemmiyeti anlaşılacaktır. Dolayısıyla gerekli açıklamaların kanun metninde yapılması gerekmektedir.

İzaha davetin bir diğer eleştirel kısmı yargı ile ilgilidir. Gerek VUK 370’de gerekse de 482 Sayılı Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinde izaha davet sonrası verilecek beyannamede ihtirazi kayıt şerhinin düşülüp düşülmeyeceği hususunda bir düzenleme mevcut değildir. Çalışmada da açıklandığı gibi izaha davet dava açma hakkının saklı olduğuna ilişkin bir şerhtir. Bunun kanun veya tebliğde açıklanması gerekmektedir. Bu konudaki önerimiz Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu’nun, süresi geçtikten sonra verilen beyannamelere ihtirazi kayıt şerhi konulamayacağı yönündeki içtihadı ile benzerdir.

İzaha davet ile ilgili tespit edilen son eksiklik ise vergileme ilkeleri açısından dır. Bu ilkelerden kanunilik açısından sorun müessesenin Maliye Bakanlığı tarafından düzenlenmesi ile alakalıdır.

Maliye Bakanlığı hazırladığı tebliğde kimlerin daha az vergi ziyayı cezası ödeyeceğine bir nevi karar vermektedir. Kanunla bu yetki alınmış olsa da 1982 Anayasası'nın 38. maddesi (suçta ve cezada kanunilik ilkesi ile alakalıdır) nezdinde Maliye Bakanlığı'nın böyle bir yetkiye haiz olması tartışmaya açıktır. Bu nedenle kimlerin izaha davetten yararlanacağına kanunla belirlenmesi gerekmektedir. Böylelikle kanunilik ilkesine aykırılık bertaraf edilmiş olacaktır.

Bir diğer vergileme ilkesi olan eşitlik açısından izaha davet kurumuna ilişkin sorun vergi inceleme elemanları noktasında ortaya çıkmaktadır. Vergi inceleme elemanları mükellef ile ilgili bilgi ve bulguları izaha davet komisyonuna aktardıklarında süreç başlamaktadır. Vergi inceleme elemanlarının bilgi ve bulguları izaha davet komisyonuna aktarma zorunlulukları bulunmamaktadır. Dolayısıyla izaha davetten yararlanması mümkün olabilecek bir mükellefin yine bu kurumdan yararlanamama durumu ortaya çıkacaktır. Bu da vergilemede eşitlik ilkesi açısından eleştiriye açıktır. Bu sorun vergi inceleme elemanlarına bilgi ve bulguların her şekilde izaha davet komisyonuna bildirme zorunluluğu getirilerek çözülebilir.

Eşitlik ilkesi açısından 50.000 TL'lik sınırlarda eleştiriye açıktır. Muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge tutarının 50.000 TL'nin altında olması durumunda mükellef izaha davet edilecektir. Ancak 50.001 TL'lik yanıltıcı belge tutarı olan mükellef bu kurumdan faydalanamayacaktır. Durum açısından bu iki mükellef açısından hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla miktarsak sınırlama yerine oransal sınırlama getirilmesi daha uygun olacaktır. Bu konuda ABD'deki izaha davet müessesesinin örnek alındığı çalışmada tespit edilmiştir. Ancak ABD'deki sistemin ne kadar sağlıklı olduğu da tartışmaya açıktır.

Bu genel değerlendirmeler ışığında faydalarının gözardı edilmesinin mümkün olmadığı izaha davet kurumunun belirtilen eksiklikler giderilerek yeniden tesis edilmesi, üzerindeki tartışmaları kaldırması ve idarenin işlerini kolaylaştırması noktasında faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

1982 T.C. Anayasası.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 04.01.1961.

482 Sayılı Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, 25.07.2017.

Bıyan, Ö. (2016). İdari Aşamada Yeni Bir Çözüm Yolu: İzaha Davet", *Bilanço Dergisi* (Bursa -SMMO), (162), 46-49.

Buyrukoğlu, S. ve Toparlak, E. (2017). "Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 57-68.

Candan, T. (2017), "Vergi Hukukunda Yeni Bir Müessese: İzaha Davet", <https://turgutcandan.com/2016/08/15/vergi-usul-hukukunda-yeni-bir-muessese-izaha-davet/>, E.T. 17.01.2018.

CBO Investors Series No.3, (2000). Individual Retirement Accounts and Keogh Plans: Portfolio Management Strategies Using Listed Options. Chicago Board Options Exchange: USA.

Coşar, A. (2017), <http://www.muhasibetr.com/yazarlarimiz/abbascosar/042/>, E.T. 25.01.2018

Çağan, N. (1982). Vergilendirme Yetkisi, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.

Erkin, G. (2012). "Vergilendirme Yetkisinin Tabi Olduğu Anayasal İlkeler", *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 238-249.

Internal Revenue Manual, https://www.irs.gov/pub/default_path_no_value/guide_irsap_interim.pdf, E.T. 20.01.2018.

Kahrıman, H. (2016). Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye'de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 229-250.

Karyağdı, N. (2006). Amerika Birleşik Devletleri Gelir İdaresi'nde Vergi İncelemesi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara.

Kumrulu, A. G. (1979). "Vergi Hukukunun Bir Kısım Anayasal Temelleri" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 36(1-4), 147-162.

- Rençber, A. (2017). “Vergi Hukukunda İzaha Davet Kurumu ve Kurumun Hukuki Değerlendirmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, (352), 136-149.
- Sütçü, F. (2017), <http://vergialgi.net/vergi/izaha-davet-muessesesi/>, E.T. 25.01.2018
- Şener, E. (2001). Hukuk Sözlüğü, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Tosuner, M. ve Arıkan Z. (2017), Vergi Usul Hukuku, Kanyılmaz Matbaası.
- Yavaşlar, Başaran F. (2017). “İzaha Davet-Saptanabilenler, Sorular ve Sorunlar-“, Vergi Dünyası Dergisi, (443), 6-14.
- Yetkiner, E. (2002). “A.B.D. Vergi İdaresince Kullanılan Beyanname Seçim ve Vergi İnceleme Yöntemleri”, Vergi Dünyası Dergisi, (250), 84-88.

TÜRKİYE’DEKİ YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN CAMELS ANALİZİ İLE PERFORMANSLARININ ÖLÇÜLMESİ¹

Necati ALTEMUR²
Süleyman Serdar KARACA³
Batuhan GÜVEMLİ⁴

ÖZ

Türkiye’de yaşanan finansal krizler ekonominin temel aktörlerinden birisi olan bankalarında finansal performansını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de yaşanan finansal krizlerin ardından yerli bankaların bir kısmı yabancı sermayedarlar tarafından satın alınması ile birlikte ülkemizde faaliyet gösteren yabancı banka sayısı her geçen gün artmıştır. Yoğun rekabet ortamı bankaların performansının bağımsız kuruluşlarca ölçülerek sektördeki pozisyonlarının belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu sayede bankalar mevcut durumlarını ya da eksikliklerini görerek daha iyi politikalar geliştirerek, eksik yanlarını giderebilmekte ya da mevcut durumlarını geliştire bilmektedirler. Bu anlamda ilk olarak ABD’de kullanılmaya başlanan sonrada dünya çapında finansal piyasalarda yaygınlaşan hem yerinde hem de uzaktan denetim aracı olarak kullanılan CAMELS analizi oldukça etkilidir. 6 başlık altında bankaların performansı incelenmektedir. Analizi yapan kişinin bankaların durumlarına bakarak kullanılacak oranları belirleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Çalışmada 2017 yılı itibari ile Türkiye’de faaliyet gösteren 21 yabancı sermayeli banka arasında aktif büyüklüklerine göre seçilen 10 yabancı sermayeli bankanın 2006 ve 2016 yılları arasındaki 11 yıllık süreçte finansal performanslarının CAMELS performans analizi ile ölçülmesi amaçlanmıştır. Ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların seçilmesinin nedeni ise ülkemizde yaşanan ya da ülkemizin etkilendiği birçok finansal krizinin ardından ülkemizde giderek yabancı sermayeli bankaların sayılarının artmasıdır. Çalışmada seçilen 10 yabancı sermayeli bankanın referans değerleri ile finansal verileri kullanılarak finansal performansları ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 2008 yılına kadar geçen süreçte finansal performans olarak etkin iken 2009 ve 2012 yılları arasında finansal krizin etkisinden dolayı finansal performanslarının düşük olduğu 2013 ve sonrasında ise tekrar düzelmeye başladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Yabancı Sermayeli Bankalar, CAMELS Performans Analizi

Jel Kodu: G20, G23, G29

EVALUATION OF FOREIGN CAPITAL BANKS’ PERFORMANCE IN TURKEY BY CAMELS ANALYSIS

ABSTRACT

The financial crises in Turkey affect financial performance of banks that are one of the main actors of economy negatively. After the financial crises in our country, foreign banks have bought some of the domestic banks and the number of foreign banks operating in our country has increased day by day. The intense competition required banks to be evaluated their performance by independent institutions and to be determined their current position in the sector. In this respect, banks are aware of their current situation or deficiencies and are better able to improve their policies, know their deficiencies, or improve their current situation. In this sense, CAMELS analysis, which is used both as an on-site and remote monitoring tool that is spreading worldwide on financial markets, is very effective since it first started to be used in USA. The performance of banks is examined under 6 headings. It allows the user who performs the analysis to determine the rates to be used by looking at the status of the banks. In this study, it is aimed to measure the financial performances of 10 foreign banks selected by asset size among the 21 foreign banks operating in our country in 2006 by using CAMELS performance analysis between 2006 and 2016. The reason for the election of foreign capital banks operating in our country is the increasing number of foreign capital banks in our country after many financial crises that live in our country or are affected by our country. Financial performance of these 10 foreign banks selected in our study were measured by using reference values and financial

¹ Bu Çalışma 3. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

² Öğr. Gör, Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar SBMYO, İşletme Programı, necati.altemur@giresun.edu.tr

³ Doc. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, suleymanserdar.karaca@gop.edu.tr

⁴ Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, batuhanguvemli@trakya.edu.tr

data. The 10 foreign banks selected in our study were found to be effective as financial performance in the period up to 2008, but the financial performances due to the financial crisis between 2009 and 2012 started to recover after 2013 and after 2013

Keywords: Banking, Foreign Capital Banks, CAMELS Performance Analysis

Jel Codes: G20, G23, G29

GİRİŞ

1980 yılı sonrasında dünyada yaşanan gelişmeler ve özellikle ülkemizin kapalı bir ekonomiden çıkarak dışa açık bir ekonomiye geçiş yapması ile birlikte ülkemizde hem yerli sermayeli hem de yabancı sermayeli bankalar hızla kurulmaya başlamıştır. 2001 yılında ülkemizde yaşanan bankacılık krizinin ardından bazı yerli sermayeli bankalar yabancı sermayedarlarca satın alınarak sermaye yapısı değişmiş bu bankalar da yabancı sermayeli bankalara dönüşmüştür. 2017 yılına geldiğimizde ülkemizde 21 yabancı sermayeli banka bulunmaktadır. Bu bankaların 16'sı Türkiye de kurulmuş bankalar iken 5'i Türkiye de şube açmış yabancı sermayeli bankadır.

Bir ülke içerisindeki piyasalar faktör piyasaları ve mal piyasaları olmak üzere ikiye ayrılır. Fon fazlası olanlar ile fon açığı bulunanların bir araya geldiği finansal piyasalar faktör piyasası içerisinde yer alır (Korkmaz ve Ceylan, 2017). Finansal Piyasalar ise para ve sermaye piyasaları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Para piyasası içerisindeki kurumları bankacılık ve banka dışı kurumlar olarak ayırmak mümkündür. Bu ayırmda bankalar grubunu Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve diğer bankalar oluşturur. Banka dışı kurumlar ise faktöring, leasing ve sigorta şirketleri gibi kuruluşlardan oluşmaktadır. Banka dışı kurumlar olarak nitelendirilen kuruluşların yaptıkları birçok işlem ise yine bankalar aracılığıyla yapılmakta hatta bu kuruluşların birçoğunun sermayedarı yine bankalar olmaktadır. Finansal piyasalar içerisinde bu kadar önemli bir yere sahip olan bankalar temelde tasarruhsahipleri ile sermaye ihtiyacı olan birimleri bir araya getiren ülke ekonomisi için son derece önemli olan kuruluşlardır. Bu kuruluşların denetlenmesi ve belli kurallar çerçevesinde çalışması gereklidir.

Bankaların küreselleşen ve iletişim teknolojileri alanında sürekli gelişen dünyadaki yerleri ve önemleri her geçen gün daha da artmaktadır. Para piyasa içindeki temel aktörlerden birisi olan bankalar ve özellikle mevduat bankaları buldukları ülkeler için son derece önemli görevleri yerine getirmektedir. Bankacılık sisteminin güçlü ve denetlenebilir olması ülkede sermaye birikimini olumlu yönde etkilemektedir. Ülkemizde özellikle 2001 yılında yaşanan kriz Türk Bankacılık sistemini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu krizde birçok banka kapanmış, birçoğunu da yabancı sermayedarlarca satın alınmıştır. 2005 yılında gerçekleşen düzenleme ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve sonrasındaki ek düzenlemelerle birlikte bankacılık yapısı düzenlenmiş BDDK ve TCMB yerinde ve zamanında müdahaleleriyle 2008 krizi daha yumuşak atlatılmıştır.

Bu çalışmada 2008 yılında bütün dünyada etkileri görülen bankacılık krizinin öncesi ve sonrasında ülkemiz de bulunan yabancı sermayeli bankaların 2006 ve 2016yılları arasındaki 11 yıllık süreçte performansının ölçülmesi hedeflenmiştir. Ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalar önce aktif büyüklüklerine göre sıralanmıştır. Aktif yapısı en büyük olan 10 banka seçilerek 11 yıllık süreç için analiz edilmiştir. Bu analizde dünya çapında genel kabul görmüş uzaktan denetim aracı olarak kullanılan CAMELS analizi kullanılmıştır. 30.09.2017 tarihi itibarı ile baktığımızda ülkemizdeki yabancı sermayeli bankaların toplam aktif büyüklüğü 745.157 milyon iken analiz için seçtiğimiz 10 yabancı sermayeli bankanın aktif büyüklüğü 710.239 milyon olarak hesaplanmıştır. (TBB, 2017) böylece ülkemizdeki yabancı sermayeli bankaların Aktif büyüklüğüne göre %95,31'lik kısmı bu çalışmada temsil edilmektedir.

LİTERATÜR

CAMELS performans analizi kullanılarak hazırlanan yerli ve yabancı akademik çalışmalar ve kullandıkları metodoloji aşağıda özetlenmiştir.

(Nimalathasan, 2008)Bangladesh bankacılık sistemi üzerine yapılan çalışmada 1999-2006 yılları arasında 48 bankanın finansal performansı CAMELS analizi ile ölçülmüştür. Yapılan bu analizde Bangladesh te bulunan 48 bankanın 3'ü 5 puan alırken, 31 tanesi 4 puan, 7 banka 3 puan, 5 banka 2 puan ve 2 banka ise 1 puan olarak hesaplanmıştır.

Kaya (2001) çalışmasında, Türk Bankacılık Sisteminde CAMELS analizi adlı çalışmasında 1997-2000 yılları arasında Türk Bankacılık sektörünün durumunu seçtiği 22 referans gösterge ile analiz etmiştir. Türk bankacılık sisteminin %17 oranında mali durumları baz alındığında başarılı olduğunu tespit etmiştir. Aktif büyüklüklerine bakıldığında 1997 yılında aktif büyüklüğüne göre küçük olan bankaların daha başarılı iken 2000'li yıllara gelindiğinde aktif büyüklüğüne göre büyük olan bankaların daha başarılı olduğunu tespit etmiştir.

Çinko ve Avcı (2008) ise 1996 ve 2000 yılları arası bir dönem için 2001 yılında TMSF ye devredilen bankaların diskriminant analizi, lojistik regresyon ve yapay sinir ağları modelleri ile finansal performanslarını

hesaplamışlardır. Yapılan hesaplamaların bu bankaların TMSF ye devrinin önceden tahmin edilmesine yeterli olmayacağını göstermiştir.

Sakarya (2010) çalışmasında İMKB işlem gören yerli ve yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi ile performanslarını ölçmeye çalışmıştır. Yabancı sermayeli bankaların piyasa riskleri, aktif kalitesi açısından iyi iken yerli sermayeli bankaların ise karlılık, likidite ve sermaye yeterliliği açısından iyi oldukları sonucuna varılmıştır.

Arıçelik (2010) Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 13 ticari bankanın performansını CAMELS yöntemi ile ölçmüştür. Analizde bankaların 2002-2009 dönemine ait verileri kullanılmış ve aktif kalitesinin en fazla performans gösteren bileşenlerin aktif kalitesi, yönetim kalitesi ve likidite olduğu tespit edilmiştir. Piyasa riskine duyarlılıkta belirgin bir değişme görülmemiştir.

Şen ve Solak (2011) çalışmalarında, 1995-2008 yılları arasında ülkemizde faaliyet gösteren yerli ve yabancı bankaların finansal performansını CAMELS yöntemi ile analiz etmiştir. Analizin sonucunda 2001 krizinin ardından Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankaların finansal performansında önemli iyileşmeler görülmüştür. İyileşme kamu bankalarında daha fazla iken yabancı sermayeli bankalarda sermaye yeterliliği ve karlılıkta bozulmalar saptanmıştır.

Kandemir ve Arıcı (2013) ise çalışmalarında, 2001-2010 yılları arasındaki veriler kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları kamu, özel ve yabancı sermayeli olarak sınıflandırılmış finansal performansları grup bazlı olarak değerlendirilip karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda 2001 bankacılık krizinin ardından mevduat bankalarının yüksek sermaye yeterliliği ve likidite oranlarına sahip oldukları bu sayede olası krizlere karşı temkinli oldukları tespit edilmiştir. Yabancı sermayeli bankaların ise piyasa risklerine karşı daha hassas oldukları görülmüştür.

Abdullayev (2013) çalışmasında, 2005-2008 yılları arası Türk faaliyet gösteren bankaların finansal performansları CAMELS yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, mevduat bankaları finansal performansının 2005 yılından 2008 yılına doğru bir iyileşme gösterdiği tespit edilmiştir.

Dinçer vd. (2015) Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının CAMELS oranları ile kredi derecelendirme oranları arasındaki ilişkiyi sınımlamışlardır. 21 farklı finansal oran kullanılarak 20 mevduat bankasının finansal rasyoları ile ölçüldüğü çalışmada sonuç olarak sermaye yeterliliği ve karlılığın kredi derecelendirmesinde bir etkisi yokken varlık kalitesi, yönetim kalitesi ve piyasa riskine duyarlılık oranları kredi derecelendirmesinde etkili oldukları görülmüştür.

Gümüş ve Nalbantoğlu (2015) CAMELS analiz yöntemiyle Türk bankacılık sektörünün 2002-2013 yılları arasındaki performansını kamu, yerli özel, yabancı ve katılım bankaları olarak ayrılan dört grupta karşılaştırmalı olarak değerlendirdikleri çalışmalarının sonucunda; 2001 krizi sonrası kurulan BDDK’nın kontrolü altında bankaların bilançolarında iyileşme, düzelme ve güçlenme görülmüştür.

Coşkun ve Karğın (2016) çalışmalarında, Türkiye’de gerçekleşen üç sınır ötesi banka satın almasının bu bankaların finansal performanslarına olan etkileri CAMELS analizi ile incelenmiştir. Yabancı bankaları ülkemize çeken nedenleri sektördeki yüksek karlılık, genç nüfusun yüksekliği ve bankacılık sektöründe yapılan reformlar olarak sıralanmıştır. Analiz sonucunda satın alınan sonrasında yabancı bankalar tarafından satın alınan üç bankanın performansında azalış gerçekleştiği yönündedir.

Güney ve Ilgın (2016) ise 2002-2012 dönemi verileri kullanılarak yapılan CAMELS analizi ile 2001 ve 2008 de yaşanan finansal krizlerinin mevduat bankalarına etkilerini incelemişlerdir. Yapılan analize göre yabancı sermayeli mevduat bankaları finansal performansı en yüksek grup olarak tespit edilir iken yerli ve özel sermayeli mevduat bankalarının ise en düşük finansal performansa sahip grup oldukları görülmüştür. 2001 krizinin ardından mevduat bankalarının sermaye yeterlilik ve likidite oranlarını yükselterek yaşanabilecek yeni krizlere karşı tedbirli oldukları görülmüştür.

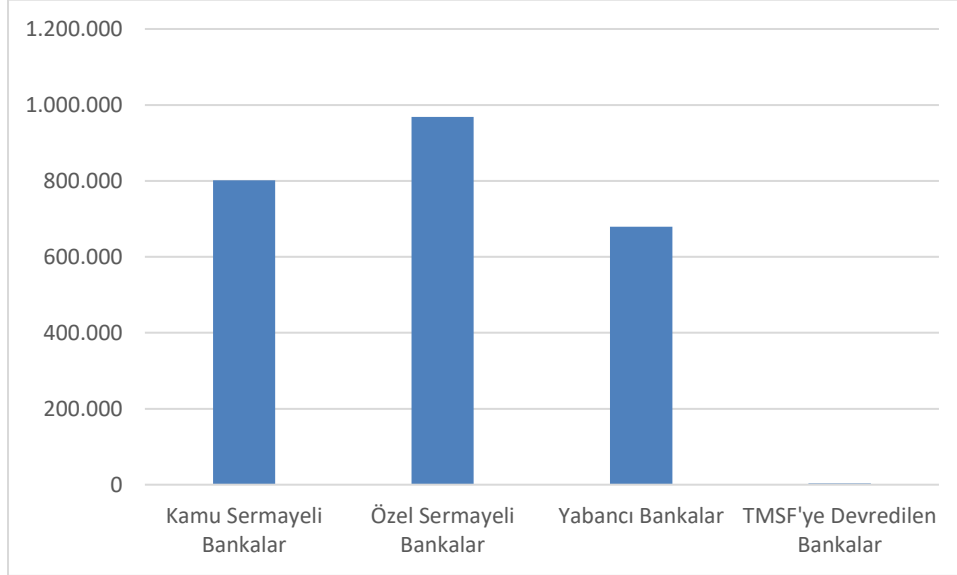
Ege vd (2015) Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2002-2010 dönemlerine ait verileri kullanılarak CAMELS finansal performans analizi yapılmıştır. Kamu sermayeli mevduat bankalarının özel sermayeli mevduat bankalarından sermaye yeterliliği ve piyasa riski açısından daha iyi bir durumda oldukları görülmüştür. Aktif kalitesi ve likidite açısından da yabancı sermayeli bankaların özel ve kamu sermayeli bankalardan daha iyi durumda oldukları görülmüştür. Karlılık açısından tüm banka grupları birbirlerine yakın değerler almıştır.

Gündoğdu (2017) Türkiye’de faaliyet gösteren ve aktif büyüklüklerine göre sıralanmış 10 mevduat bankasının 2005-2015 yılları arasındaki verileri kullanılarak finansal performansının ölçülmesi amaçlanmıştır. Akbank, Garanti Bankası, Ziraat Bankası, Halkbank, İş Bankası ve Vakıflar Bankası 2005-2015 yılları arası için analize göre iyi performans; ancak Finansbank, Denizbank, TEB, Yapı ve Kredi Bankası’nın kötü performans sergilediği görülmüştür.

1. TÜRKİYE'DEKİ MEVDUAT BANKACILIĞININ YAPISI

Türkiye Bankalar Birliğinin 2017 yılsonu verilerine bakıldığında ülkemizde bulunan mevduat bankalarının sayısı 34 adettir. Bu bankalar: Kamu Sermayeli Bankalar, Özel Sermayeli Bankalar ve Yabancı Sermayeli Bankalar olmak üzere üç grupta toplanmıştır. 34 banka içerisinde 1 adet TMSF'ye devrolunan banka bulunmaktadır. Bu mevduat bankalarının gruplara göre aktif büyüklükleri yüzdesi Grafik 1 de gösterilmiştir.

Grafik 1 Türkiye'deki Mevduat Bankası Gruplarının Aktif Büyüklükleri (...TL)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği İstatistik Raporları 31.12.2016

Ülkemizdeki mevduat bankaları içerisinde yabancı sermayeli mevduat bankalarının oranı %27,71 olarak hesaplanmıştır. Aktif büyüklüğü açısından en büyük banka ise %14,59'luk payla Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasıdır. Yabancı sermayeli bankalar içerisinde en büyük pay ise %11,59'luk pay ile Türkiye Garanti Bankası A.Ş.'dir.

Tablo 1: Mevduat Bankası Gruplarının Yüzdesele Dağılımı

Mevduat Bankası Grupları	Yüzdeler
Kamu Sermayeli Bankalar	32,69%
Özel Sermayeli Bankalar	39,49%
Yabancı Bankalar	27,71%
TMSF'ye Devredilen Bankalar	0,12%

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği İstatistik Raporları 31.12.2016

2. CAMELS ANALİZİ

Finansal kuruluşların standart derecelendirmesinde kullanılan CAMELS analizi, analiz edilen her bir unsurun baş harfinden (Capital, AssetQuality, Management Quality, Earnings, Liquidity, Sensitivity ve Market Risk) türetilerek adlandırılmıştır. 1970 yılında ortaya çıkmış ama 1979 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde FFIEC (Federal Financial Institutions Examination Council) tarafından kullanılmış ve bir süre sonra finansal kuruluşlarının finansal açıdan sağlamlığını derecelendiren standart bir denetim aracı olmuştur. 1996 yılında ise bankacılık ve denetim sisteminin gelişmesi dolayısıyla altıncı bileşen olan piyasa riskine duyarlılık eklenmiştir. CAMELS analizinin BDDK tarafından bankaların derecelendirilmesinde kullanıldığı açıklanmış ancak sonuçlar kamuoyu ile paylaşılmamaktadır ibaresi açıklamaya eklenmiştir (BDDK), (Coşkun ve Kargin, 2016).

CAMELS analizi seçilmiş rasyolar kullanılarak yapılan bir rasyo analiz çeşididir. İncelenecek banka ya da banka gurubunun hesaplanan finansal oranları ile hesaplanan referans değerler karşılaştırılarak bankaların performans değerlendirilmesi yapılır (Coşkun ve Kargın, 2016). Analize konu olan bankalar ilk olarak her bir CAMELS bileşeni için ayrı ayrı değerlendirilir. Bu değerlendirmede finansal rasyolar kullanılmaktadır. Değerlendirmede ölçek 1 ile 5 arasında notlar verilerek oluşturulmaktadır. En iyi performans notu “1” iken not yükseldikçe bankaların performans kötüleşmektedir. Bileşenlerin tümü için bu şekilde hesaplama yapıldıktan sonra bileşenlerin notlarının ağırlıklı ortalaması alınarak bankanın genel notu hesaplanmış olur. Değerlendirmede kullanılan ağırlıklar denetimi yapan denetçi kontrolindedir. Bankanın yapısı büyüklüğü ve benzeri konuları dikkate alarak belirler (Kaya, 2001). Hesaplanan not yine 1 ile 5 arasında değişmektedir. Notların karşılıkları Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2: CAMELS Derecelendirme Notları

Not	Durum
1	Güçlü performans
2	Memnun edici performans
3	Bazı kusurları olan performans
4	Performans ortalamasının altında
5	Yetersiz performansı

Kaynak:(Coskun & Kargın, 2016)

CAMELS analizinde ilk olarak analiz yapılacak bankalara ait belirlenen dönemler için kullanılacak olan rasyolar hazırlanır. Analizin yapılabilmesi için gerekli olan referans değerler hesaplanır. Referans değerler 100 kabul edilerek bankaların rasyo değerleri ile oranlanarak bankaların analiz değeri bulunur. [(Banka Rasyo Değeri / Referans Değer)x100] Bulunan bu baz puanrasyonun yönü pozitif ise baz puandan 100 çıkarılır, negatif ise 100 değerinden baz puan çıkarılarak bankanın puanı hesaplanır. Daha önceden belirlenen rasyonun yüzde ağırlığı ile çarpılarak değeri hesaplanır. 6 gruptan her bir grup ayrı ayrı kendi içinde toplanarak grup puanı hesaplanır. Hesaplanan bu puanlar grupların yüzdelik değerleri ile çarpılarak banka puanı hesaplanmış olur (Kaya, 2001), (Coşkun ve Kargın, 2016).

3. UYGULAMA

Çalışmamızda Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların CAMELS analizi kullanılarak finansal performansının ölçülmesi amaçlanmaktadır. 2017 yılı için hesaplanan 1 yıllık bilançolardaki aktif büyüklüklerine bakılarak ülkemizde faaliyet gösteren 21 yabancı banka içerisinde 10 banka seçilmiştir. Seçilen bankalar Tablo 3 de gösterilmiştir. Seçilen 10 banka Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı bankaların içerisinde yaklaşık %96’lık bir aktif büyüklüğüne sahiptirler.

Tablo 3: Çalışmamızda Kullanılan Yabancı Sermayeli Bankalar

	Banka	Kuruluş Yılı	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Şube Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Adet)
1	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	1946	311.042	950	19.111
2	QNB Finansbank A.Ş.	1987	119.987	580	11.812
3	Denizbank A.Ş.	1997	115.156	697	12.837
4	ING Bank A.Ş.	1984	50.105	266	5.039
5	Odea Bank A.Ş.	2011	36.354	51	1.616
6	HSBC Bank A.Ş.	1990	24.626	89	2.742
7	Alternatifbank A.Ş.	1991	17.603	53	967
8	Burgan Bank A.Ş.	1991	15.499	47	982
9	ICBC Turkey Bank A.Ş.	1986	11.360	44	769
10	Citibank A.Ş.	1981	8.508	7	430
	Toplam		710.239	2.784	56.305

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği İstatistik Raporlar Erişim Tarihi 22.01.2018

2107 yılı verilerine göre ülkemizde faaliyet gösteren 21 yabancı sermayeli bankanın toplam aktif büyüklüğü 745.157 milyon TL olarak hesaplanmıştır.

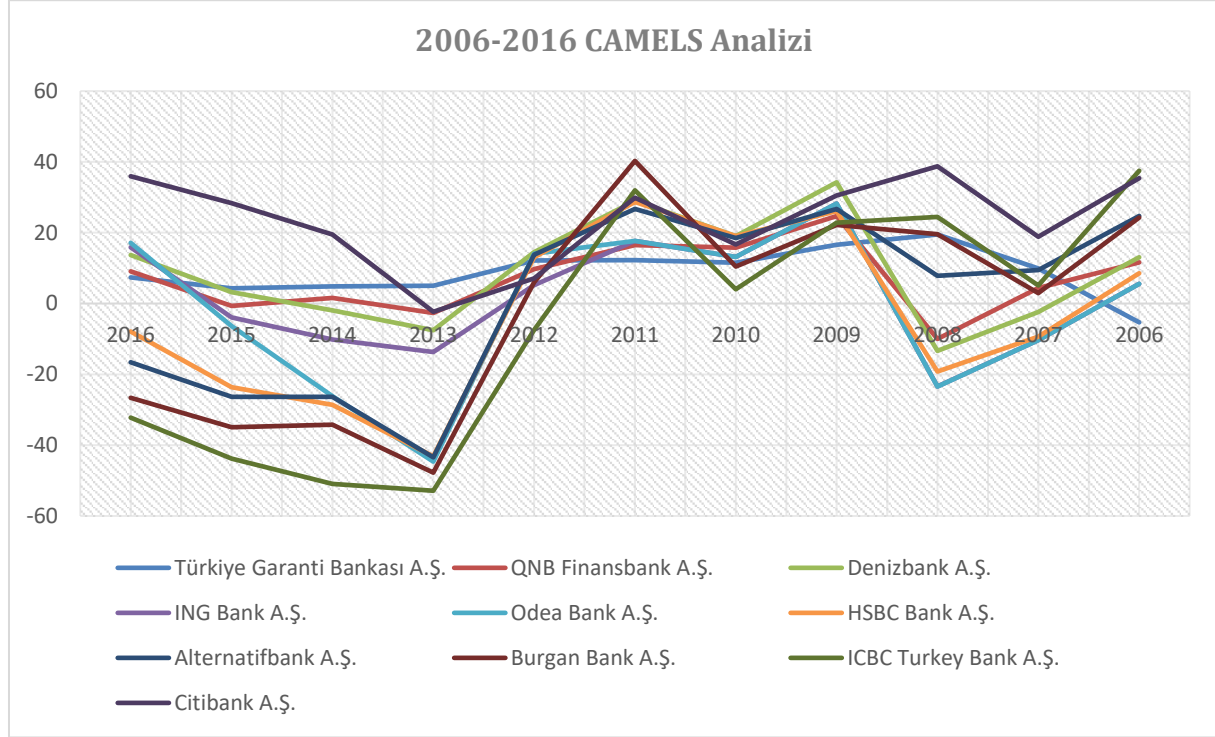
CAMELS analizi 6 bileşen kullanarak bankaların 6 farklı açıdan finansal performanslarını değerlendirmektedir. Çalışmamızda kullanılacak olan bileşenler ve oranları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar Yönleri ve Ağırlıkları

Değişkenler	Kodu	Yönü	Ağırlık
C (Capital) Sermaye yeterliliği			20%
Sermaye Yeterlilik Oranı	CP01	+	30%
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	CP02	+	20%
(Özkaynaklar - Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	CP03	+	20%
Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar	CP04	+	30%
A (Asset) Varlık kalitesi			20%
Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler	AS01	+	30%
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	AS02	+	20%
Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	AS03	+	30%
Duran Aktifler / Toplam Aktifler	AS04	+	20%
M (Management) Yönetim kalitesi			10%
Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	MN01	-	30%
Şube Başına Net Kar	MN02	+	30%
Toplam Mevduat / Toplam Aktifler	MN03	-	20%
Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri	MN04	+	20%
E (Earnings) Kazanclar			15%
Net Donem Karı / Ortalama Toplam Aktifler	EN01	+	30%
Net Donem Karı / Ortalama Özkaynaklar	EN02	+	20%
Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler	EN03	+	30%
Toplam Gelirler/Toplam Giderler	EN04	+	20%
L (Liquidity) Likidite durumu			25%
Likit Aktifler / Toplam Aktifler	LQ01	+	40%
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	LQ02	+	30%
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler	LQ03	+	30%
S (Sensitivityto market risk) Piyasa riskine duyarlılık			10%
YP Aktifler/YP Pasifler	SN01	-	20%
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	SN02	+	30%
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	SN03	-	30%
Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar	SN04	-	20%

Çalışmamızda 2006 ve 2016 yılları arasında tablo 2 de belirtilen 10 bankanın Tablo 3 de kullanılan finansal oranları hesaplanmış ve oranlanmıştır. Bulunan bu oranlar Grafik 2 de toplu olarak gösterilmiştir.

Grafik 2: 2006 ve 2016 Yılları Arası CAMELS Analizi Toplu Sonuç Grafiği

Türkiye Garanti Bankası A.Ş.: 2006 yılından itibaren özellikle 2007 yılında iyi bir toparlanma yaşamıştır. Sermaye ve likidite yetersizlikleri 2016 yılına doğru gelindiğinde gidererek iyileşen bir seyir izlemektedir. 2016 yılı puanları diğer yıllara göre düzelme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

QNB Finansbank A.Ş.: Analizi yaptığımız 2006-2016 dönemi içerisinde genelde negatif puanlar almasına rağmen 2010 ile 2013 yılları arasında düzelme görülmektedir. Karlılık ve sermaye yeterliliği konularında sıkıntılar görülmektedir. Likidite seviyesi normal seviyededir. 2016 yılında yeniden pozitif puanlar almaya başlamış bu sayede bankanın finansal performansının artacağı beklenmektedir.

Denizbank A.Ş.: Analizi yaptığımız 11 yıllık dönem de 2009 ve 2011 yılları arasında performansında bir düzelme gerçekleşmiş ancak 2012-2015 yılları arasında tekrara negatif değerler görülmeye başlanmıştır. 2016 yılında likidite ve sermaye yeterliliği seviyelerinde düzelmeler gerçekleşmektedir.

İNG Bank A.Ş.: Sermaye yeterliliği açısından tüm dönemlerde sorunsuz olan banka karlılık ve likidite yönünden 2006-2015 döneminde negatif puanlar almıştır. 2016 yılı verilerinde genel bir düzelme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Odea Banka A.Ş.: Analizimizde 2013 ve 2016 yılları arası için verileri hesaplanmıştır. Sermaye yeterliliği tüm dönemlerde iyi iken aktif yeterliliği ve likidite açısından yetersizdir. Ancak 2016 yıl verilerine bakıldığında düzelme eğiliminde olduğu görülmektedir.

HSBC Bank A.Ş.:2009-2010 yıllarında iyi bir seyir izleyen banka diğer yıllarda ise hem sermaye yeterliliği ve likidite açısından olumlu bir seyir izlerken diğer değerlendirme kriterleri açısından negatif bir seyir izlemiştir. Aktif yeterliliği ve karlılık tüm dönemlerde negatif bir seyir izlemiştir.

Alternatifbank A.Ş.:2001 krizinin ardından sermaye yapısının güçlü olması nedeniyle fazla etkilenmemiş ancak 2013 yılında bir düşüş yaşamasına karşın notu hep pozitif kalan nadir yabancı sermayeli bankalardan biridir 2016 yılına gelindiğinde performansı zirve yapmıştır en yüksek nota sahip bankadır.

Burgan Bank A.Ş.: Analiz yapılan dönemde sermaye yeterliliği puanları pozitif iken aktif yeterliliği, karlılık ve likidite açısından negatif değerlere sahiptir. Bu nedenle genel performans analizinin de olumsuz olduğu görülmektedir.

ICBC Turkey Bank A.Ş.: Analiz dönemi içerisinde sermaye yeterliliği açısından olumlu bir seyir izlemektedir. Ancak aktif kalitesi likidite ve karlılık açısından 2014 yılına kadar olumsuz bir seyir varken 2014 yılından sonraki süreçte düzelme eğilimi göstermektedir.

Citibank A.Ş.: Genel olarak finansal performansına baktığımızda tüm dönemlerde pozitif puanlar alarak olumlu bir seyir izlemiştir.

SONUÇ

Analizimizde ele aldığımız 11 yıllık süreç özellikle 2001 bankacılık krizi sonrasında 2006 yılından başlamakta ve 2008 yılı küresel finansal krizinin ise hem öncesi hem de sonrasını kapsamaktadır. Genel olarak bu 10 bankanın durumuna bakıldığında 2006 ile 2009 yılları arasında genel olarak finansal performansları düşükken 2009 ve 2011 yılları arasında finansal performanslarının iyi olduğu görülmektedir. 2012 ile 2014 yılları arasında genel bir performans düşüklüğü yaşandığı görülmüştür. 2015 yılı sonrası ise genel bir iyileşme görülmektedir.

Elde edilen bulgulara bakıldığında 2001 yılında ülkemizde yaşanan bankacılık krizinin ardından ülkemizdeki bankaların birçoğu olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bankacılık sektörü bu krizle büyük kayıplar yaşamıştır. Ancak bu kayıpların ardından alınan dersler ve özellikle yapılan yasal düzenlemelerle birlikte bankaların finansal performanslarında düzelme gerçekleşmiştir. Yapılan bu yasal düzenlemeler ve alınan dersler neticesinde tüm dünyada etkisini gösteren 2008 küresel krizinden bankalarımız çok olumsuz bir şekilde etkilenmemişlerdir. Hatta yukarıda da belirtildiği gibi genel olarak bankaların finansal performansının en iyi olduğu dönem 2009 ve 2011 yılları arasındadır.

Bankaların finansal performansına tek tek bakıldığında yapılan CAMELS analizinin sonucunda en iyi performansı gösteren banka Citibank A.Ş. olarak belirlenmiştir. Onu Garanti Bankası A.Ş. takip ederken Abank A.Ş. ve Denizbank A.Ş. Finansal performans açısından 11 yıllık süreçte iyi bir performans gösterdiği görülmüştür. Diğer bankalar ise genelde negatif bir performans seyri izlemektedir. Finansal performans açısından 10 yıllık süreçte yaptığımız analizde en düşük puana İngbank A.Ş.'nin sahip olduğu görülmüştür.

Genel olarak bakıldığında 2006 ile 2016 yılları arasında yapılan CAMELS analizi sonucunda bankaların performansı ile ilgili olumlu bir seyir gerçekleştirdikleri görülmektedir. Yapılan bu analizde 2008 finansal krizinin yabancı sermayeli bankalarımıza olan etkisinin düşük olduğu görülmüştür. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankaların finansal performansı ile kamu ve özel sermayeli yabancı bankaların 2008 küresel finansal kriz sonrası finansal performansının karşılaştırılması yapılabilir. Sonrasında üç gruptan da seçilecek en büyük aktif büyüklüğüne sahip üç bankanın finansal verilerinin karşılaştırılmasında CAMELS ve risk değerlendirmesi yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abdullayev, M. (2013). Türk bankacılık sektöründe dezenflasyon sürecinde CAMELS analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (37), 97-112.

Aktaş, H. ve Kargın, M. (2007), “Türk Bankacılık Sektöründeki Yabancı ve Ulusal Bankaların Finansal Oranlar Açısından Karşılaştırılması” Yönetim ve Ekonomi, Cilt 14, Sayı 2, ss. 31-45.

Arıçelik, G. (2010). Ticari bankalarda performans ölçümü: CAMELS analizine dayalı bir inceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

BDDK. (Tarih yok). BDDK tarafından bankalara ilişkin herhangi bir derecelendirme yapılmakta mıdır? <https://www.bddk.org.tr/>: https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/SSS/10482denetim3.pdf adresinden alındı

Coskun, S. A. ve Kargin, S. (2016). Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Almaların Bankaların Finansal Performansına Etkileri: Üç Banka Üzerinde CAMELS Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (69).

Çinko, M. ve Avcı, E. (2008) “CAMELS Derecelendirme Sistemi ve Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Başarısızlık Tahmini”, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 2(2): 25-48.

Dincer, H., Yuksel, S., ve Hacıoğlu, U. (2015). CAMELS-based Determinants for the Credit Rating of Turkish Deposit Banks. International Journal of Finance & Banking Studies, 4(4), 1.

Ege, İ., Topaloğlu, E. E., ve Karakozak, Ö. (2015). CAMELS Performans Değerlendirme Modeli: Türkiye’de Mevduat Bankaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (4).

Gümüş F.B., Nalbantoğlu Ö. (2015). Türk Bankacılık Sektörünün CAMELS Analizi Yöntemiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi, AKÜ İİBF Dergisi-Cilt: XVII Sayı: 2, 83-106

- Gündoğdu, A. (2017). Türkiye'de Mevduat Bankalarının CAMELS analizi. Bankacılık ve Fianansal Arastırmalar Dergisi (BAFAD), Cilt 2 Sayı 4.
- Güney, S., ve Ilgın, K. S. (2015). Finansal Krizlerin Bankaların Performanslarına Etkisi: Türk Mevduat Bankalarında CAMELS Modelinin İncelenmesi Ve Örnek Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(3), 303-331.
- Kandemir, T. ve Arıcı, A. (2013). Mevduat Bankalarında CAMELS Performans Deęerleme Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (2001-2010). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1).
- Kaya, Y. T. (2001), “Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi”, BDDK, Mali Sektör Politikaları Dairesi, Çalışma Raporları: 2001/6, Eylül,
- Korkmaz, T., & Ceylan, A. (2017). Sermaye Piyasası Temel konular. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. 1. Baskı
- Sakarya, Ş. (2010), “CAMELS Derecelendirme Sistemine Göre İMKB'deki Yerli ve Yabancı Sermayeli Bankaların Karşılaştırmalı Analizi”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca Özel Sayısı, Haziran, ss. 7-21.
- Şen, A. ve Solak S. (2011). Ticari bankacılık sektörünün CAMELS analizi: Türkiye örneği. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 48 (554): 51-65.
- TBB. (2017, Ocak 25). Türkiye Bankalar Birliği İstatistiki Raporlar. Türkiye Bankalar Birliği Web Sayfası: www.tbb.org.tr adresinden alındı

TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK, POLİTİK VE YASAL ÇERÇEVEDE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Fuat ÇAMLİBEL²

İlyas AKHİSAR³

Kaşif Batu TUNAY⁴

ÖZ

Bu çalışmada, sigorta sektörünün görünümünü (hayat branşı ve hayat dışı branşında) sigorta primi, aracilar, sigorta şirketlerinde meydana gelen birleşmeler, iflaslar gibi durumları 2013 yılından bu yana mevzuat, ekonomik ve politik olaylar çerçevesinde bir değerlendirme yaparak sektörün genel durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Sigorta sektöründe yaşanan gelişmeler, sigorta primleri, acente ve brokerlerde yaşanan sorunlar, mevzuat değişikliklerinin getirmiş olduğu yenilikleri, ekonomik ve politik gelişmeler ışığında incelenmiştir. Çalışmada primlerde meydana gelen dalgalanmaların aracilar ve sigorta şirketleri arasında ilişkileri hangi düzeyde etkilediği, ekonomideki gelişmeler sektöre yaşattığı sorunlar, yasal değişikliklerin, araciları ve şirketleri hangi düzeylerde etkilediği ve ortaya çıkardığı sorunlar tespit edilmiştir. Sigorta sektöründe aktörlerinin neler yapması gerekliliğinin ele alınarak çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel Sigorta, Aracilar, Sigorta Şirketleri

Jel Kodu: G22, G24

THE EVALUATION OF ECONOMIC, POLITICS AND LEGAL FRAMEWORK FOR TURKISH INSURANCE SECTOR

ABSTRACT

In this study, it was aimed to reveal the general situation of the sector by evaluating the insurance premium, intermediaries, mergers and bankruptcies that occurred in the insurance sector (life branch and non-life branch), insurance companies and bankruptcies since 2013 within the framework of legislation, economic and political events. Developments in the insurance sector, insurance premiums, problems in agencies and brokers, innovations introduced by legislative changes, economic and political developments are examined. The extent to which the fluctuations in the premiums in the study affected the relations between the intermediaries and the insurance companies, the developments in the economy, the problems experienced by the sector, the legal changes, the effects of the intermediaries and the companies, and the problems that are emerged. In the insurance sector, the solution suggestions are presented by taking into consideration the necessity of what actors should do.

Key words: Private Insurance, Agents, Insurance Companies

Jel Codes: G22, G24

¹ 10-13 Ağustos 2017 tarihleri arasında düzenlenen Dimitri Yavorinitski 1. Uluslararası Avrupa Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Türk Sigorta Sektörünün Ekonomik, Politik ve Yasal Çerçeve Değerlendirilmesi" başlıklı sözlü bildirisinin makale formatındaki halidir.

² Öğr.Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Ahmet Çuhadaroğlu Meslek Yüksekokulu, fcamlibel@cumhuriyet.edu.tr

³ Prof.Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi, ilyas.akhisar@kocaeli.edu.tr

⁴ Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, batu.tunay@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Sigorta sektörü ülkemizde finans sektörünün lokomotifliğini yapan alanların başlarında gelmektedir. Sektör özellikle 14.06.2017 tarih ve 5684 sayılı Sigortacılık Kanununun yürürlüğe girmesi ve 13.01.2011 tarihinde 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun çıkartılması ile sektörde hızlı bir değişim ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere baktığımızda aracı kurumlarda (acenteler ve brokerler), eksperlik sisteminde, sigortacılıkla ilgili yeni özellikli kurumların oluşmasında, acentelerin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde örgütlenmesinin yolu açılmış, tarife ve talimatlarda bir takım değişiklikler yaşanmış, yasa koyucunun sigortacılıkla ilgili çıkarmış olduğu bir takım kanun, yönetmelik ve tebliğlerle sektörü ciddi boyutlarda etkilemiş ve tüm bunların sonucunda sektörde yapısal değişiklikler yaşanmıştır.

Son yıllarda sigorta şirketlerinin sermaye yapılarında önemli ölçüde yabancı sermaye ağırlıklı hale gelmiş, yerli sermayeye sahip sigorta şirketlerinin sayısı bir hayli azalmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde Tekafül (İslami Sigortacılık) sigortacılığı uygulamalarının yansımaları ülkemizde de başgöstermeye başlayarak Tekafül sigortacılığı yapan sigorta şirketleri sektörde kendini göstermeye başlamıştır.

Sigortacılık bu dönemde kendini yeniden tanımlamaya başlamış, teminat altına alınamayan birçok risk artık teminat kapsamına alınmaya başlanmıştır. Sigorta, kişilerin ve kurumların risklerini belli bir prim ödeyerek teminat veren kurumlara risklerinin transfer edilmesidir. Sigortacılıkla ilgili literatürde birçok tanım yapılmasına karşılık tam bir tanım yapmak zordur. Ancak yine de en kapsamlı tanım olarak yasa koyucunun yaptığı tanımdır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 1401. Maddesinin I.bendine göre "Sigorta sözleşmesi, sigortacının bir prim karşılığında, kişinin para ile ölçülebilir bir menfaatinin zarara uğratan tehlikenin, rizikonun, meydana gelmesi hâlinde bunu tazmin etmeyi ya da bir veya birkaç kişinin hayat süreleri sebebiyle ya da hayatlarında gerçekleşen bazı olaylar dolayısıyla bir para ödemeyi veya diğer edimlerde bulunmayı yükümlendiği sözleşmedir." diye tanımlamaktadır. (Türk Ticaret Kanunu, 2011). Sektörün gelecekte yeni risklerin çıkmasıyla birlikte ileride yeni tanımlamalarda yapılacaktır.

1.LİTERATÜR

Bu konuda son yıllarda yapılmış çalışmalara baktığımızda dünyada ve Türkiye'de sigortacılık gelişimi üzerine çalışmaların ele alındığını görmekteyiz.

(Özüdoğru, 2017)Türkiye'de prim üretiminin Avrupa Birliği ülkelerine göre oldukça düşük olduğunu, sigorta şirketlerinin müşteriye özel fiyatlandırma ve yapmış oldukları kampanyalar ile sigorta yaptıranların ödedikleri primlerde azaltıcı unsur olmuştur.

(Sezal, 2017)çalışmasında genç nüfusun ekonomiye olan katkısından bahsederek, sigorta bilincinin artmasının sektörü olumlu biçimde etkileyeceğini ifade etmiştir. Tekafül (İslami Sigortacılık) sisteminin sigorta sektörüne olan etkisi incelenmiş ve konvansiyonel (geleneysel) sigortadan farklı yönleri ortaya konulmuştur. Ülkemizdeki tekafül sigortacılığının ülkemizdeki durumu ele alınarak İslami danışma kurullarının oluşturulması, retafül şirketinin kurulması ve risk sermayesinin artırılmasının gerekliliği gibi çeşitli öneriler ortaya koymuştur.

(Yurdakul ve Dalkılıç, 2016) sigorta şirketlerinin dijital sigortacılıktan giderek artan oranda faydalandığını, sigorta şirketlerinin bir kısmının dijital sigorta uygulamalarına geçmişken bazılarının geçmediğine değinmiştir. Sonuç olarak dijital sigortacılığa geçişlerde şirketlerin bir kültür değişimine gideceğini ifade etmiştir.

(Kayaköy ve Taş, 2015) Türkiye'nin ekonomisinin büyüdüğünü ve genç nüfusun ekonomiyi etkilediğini, pazardaki büyümenin yabancı sermayeli şirketlerin ülkemize geleceğini ve sigorta bilincinin artırılması gerekliliğini ifade etmişlerdir.

(Saka,2017) müşterilerin ihtiyaçları doğrultusunda ürün ve hizmet üretmeyen sigorta şirketlerinin sektörü olumsuz etkilediğini, bankasürans faaliyetlerinin ise karşımıza yeni bir iş ve inceleme alanı olduğunu, bankalar genel olarak birden fazla sigorta firmasıyla çalıştığı ortaya çıkmıştır.

2.TÜRKİYE'DE SİGORTA SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Ülkemizde sigorta şirketleri hayat ve emeklilik dalında ve hayat dışı alanda olmak üzere 2 şekilde faaliyetlerini göstermektedir. Birde bunların dışında reasürans şirketleri bulunmaktadır.

Tablo 1.Sigorta Şirketlerinin 2013-2017 arası Sayıları

Yıllar	Hayat Dışı	Hayat ve Emeklilik	Genel Toplam
2013	33	29	62
2014	36	29	65
2015	36	28	64
2016	36	26	62
2017	36	23	59

*Kaynak:*www.tsb.org.tr adresinden derlenmiştir. (<https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>)

Tablo'1 e baktığımızda yıllar itibariyle hem hayat dışında dalında ve hem de hayat ve Emeklilik dalında faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin sayısında belirgin bir artış olmadığı görülmüştür.

Tablo 2.01.01.2017-31.12.2017arasında Sigorta Şirketlerinin Branş Bazında Prim Üretimi

Branş Adı	2017-12		2016-12		Değişim (%)	Reel Değişim (%)
	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %		
KAZA	1.681.666.334	4,24%	1.431.582.588	4,04%	17,47%	4,96%
HASTALIK-SAĞLIK	5.028.210.997	12,68%	4.226.078.010	11,92%	18,98%	6,31%
KARA ARAÇLARI	6.914.873.075	17,44%	6.170.691.462	17,41%	12,06%	0,13%
Kasko	6.914.873.075	17,44%	6.170.691.462	17,41%	12,06%	0,13%
RAYLI ARAÇLAR	11.068	0,00%	11.068	0,00%	0,00%	0,00%
HAVA ARAÇLARI	114.153.481	0,29%	105.544.386	0,30%	8,16%	-3,36%
SU ARAÇLARI	218.148.439	0,55%	177.523.623	0,50%	22,88%	9,80%
NAKLİYAT	651.957.892	1,64%	549.455.622	1,55%	18,66%	6,02%
YANGIN VE DOĞAL AFETLER	5.745.814.955	14,49%	4.827.636.262	13,62%	19,02%	6,34%
GENEL ZARARLAR	4.355.429.952	10,98%	3.498.930.670	9,87%	24,48%	11,22%
KARA ARAÇLARI SORUMLULUK	12.994.973.501	32,77%	12.931.210.415	36,48%	0,49%	-10,21%
Trafik-Yeşil Kart Dahil	12.428.693.997	31,34%	12.433.651.634	35,08%	-0,04%	-10,69%
HAVA ARAÇLARI SORUMLULUK	131.775.217	0,33%	128.611.351	0,36%	2,46%	-8,45%
SU ARAÇLARI SORUMLULUK	26.402.168	0,07%	22.117.064	0,06%	19,37%	6,66%
GENEL SORUMLULUK	1.021.217.237	2,57%	816.065.370	2,30%	25,14%	11,81%
KREDİ	173.718.087	0,44%	171.623.322	0,48%	1,22%	-9,56%
KEFALET	50.021.130	0,13%	30.392.023	0,09%	64,59%	47,06%
FİNANSAL KAYIPLAR	325.760.102	0,82%	234.860.838	0,66%	38,70%	23,93%
HUKUKSAL KORUMA	225.030.843	0,57%	123.119.421	0,35%	82,77%	63,31%

DESTEK	1.318.624	0,00%	2.535.191	0,01%	-47,99%	-53,53%
HAYATDIŐI TOPLAM	39.660.483.104	85,3%	35.447.988.684	87,6%	11,9%	0,0%
HAYAT TOPLAM	6.844.080.012	14,7%	5.038.808.257	12,4%	35,8%	21,4%
GENEL TOPLAM	46.504.563.115	100,0%	40.486.796.941	100,0%	14,9%	2,6%

Kaynak: <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>

Tablo'2 ye baktığımızda en fazla prim üretiminin kara araçları sorumluluk sigortalarında gerçekleştiğini, en az prim üretiminin ise raylı araçlar sigortasında gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre hukuksal koruma branşında % 82,77 artışla en yüksek prim üretim değişimi olmuştur. Hayat dışı sigorta prim üretimi hayat sigortası prim üretiminden yüksektir. Ancak bir önceki yıla göre prim üretimi artışında % 35,8'lik bir oranla hayat sigortasında gerçekleşmiştir.

Tablo 3.01.01.2017-31.12.2017 arasında Sigorta Şirketlerinin Pazar Pay ve Toplam Prim Değişimleri

Sıralama	Şirket Adı	2017-12		2016-12		Değişim (%)	Reel Değişim (%)
		Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %		
1	Allianz Sigorta AŞ	5.133.666.792	11,04%	5.775.137.833	14,26%	-11,11%	-20,57%
2	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	4.671.409.652	10,05%	4.484.060.267	11,08%	4,18%	-6,92%
3	Axa Sigorta AŞ	2.908.210.170	6,25%	3.562.467.192	8,80%	-18,37%	-27,06%
4	Mapfre Sigorta AŞ	2.680.402.015	5,76%	2.795.018.566	6,90%	-4,10%	-14,31%
5	Aksigorta AŞ	2.635.578.800	5,67%	1.895.566.058	4,68%	39,04%	24,23%
6	Sompo Japan Sigorta AŞ	2.263.371.718	4,87%	2.236.156.139	5,52%	1,22%	-9,56%
7	Ziraat Sigorta AŞ	1.732.454.071	3,73%	1.337.859.925	3,30%	29,49%	15,70%
8	Güneş Sigorta AŞ	1.654.968.396	3,56%	1.372.978.363	3,39%	20,54%	7,70%
9	Doga Sigorta AŞ	1.491.503.094	3,21%	799.901.975	1,98%	86,46%	66,60%
10	Halk Sigorta AŞ	1.480.370.603	3,18%	1.035.484.161	2,56%	42,96%	27,74%
	İLK 10 ŞİRKET	26.651.935.312	57,31%	25.294.630.479	62,48%	5,37%	-5,86%
11	Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	1.402.790.457	3,02%	1.084.218.601	2,68%	29,38%	15,60%
12	Eureko Sigorta AŞ	1.379.057.127	2,97%	1.234.744.140	3,05%	11,69%	-0,21%
13	Groupama Sigorta AŞ	1.226.535.556	2,64%	1.150.601.103	2,84%	6,60%	-4,75%
14	HDI Sigorta AŞ	1.095.416.168	2,36%	870.834.536	2,15%	25,79%	12,39%
15	Neova Sigorta AŞ	1.079.907.805	2,32%	1.005.998.370	2,48%	7,35%	-4,09%
16	Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	913.305.954	1,96%	739.719.962	1,83%	23,47%	10,32%
17	Ergo Sigorta AŞ	770.317.321	1,66%	821.572.371	2,03%	-6,24%	-16,22%
18	Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	755.789.813	1,63%	477.235.002	1,18%	58,37%	41,50%
19	Ray Sigorta AŞ	706.935.366	1,52%	568.717.685	1,40%	24,30%	11,06%
20	Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	628.537.444	1,35%	457.033.105	1,13%	37,53%	22,88%
	İLK 20 ŞİRKET	36.610.528.323	78,72%	33.705.305.354	83,25%	8,62%	-2,95%
21	Ethica Sigorta AŞ	603.006.815	1,30%	210.350.997	0,52%	186,67%	156,14%
22	Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	575.673.303	1,24%	501.400.368	1,24%	14,81%	2,58%

23	Zurich Sigorta AŞ	536.761.795	1,15%	481.003.800	1,19%	11,59%	-0,29%
24	Halk Hayat ve Emeklilik AŞ	511.784.394	1,10%	396.670.887	0,98%	29,02%	15,28%
25	Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	498.885.093	1,07%	409.807.946	1,01%	21,74%	8,77%
26	Cigna Finans Emeklilik ve Hayat AŞ	482.469.512	1,04%	301.817.421	0,75%	59,85%	42,83%
27	AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	471.451.927	1,01%	317.422.065	0,78%	48,53%	32,71%
28	Unico Sigorta AŞ	465.886.770	1,00%	298.607.381	0,74%	56,02%	39,40%
29	Vakıf Emeklilik ve Hayat AŞ	455.924.528	0,98%	374.074.972	0,92%	21,88%	8,90%
30	Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi	442.759.197	0,95%	315.022.841	0,78%	40,55%	25,58%
31	Quick Sigorta AŞ	421.254.868	0,91%	0	0,00%	0,00%	0,00%
32	Türk Nippon Sigorta AŞ	402.940.354	0,87%	275.615.154	0,68%	46,20%	30,63%
33	Gulf Sigorta AŞ	401.086.966	0,86%	313.226.834	0,77%	28,05%	14,41%
34	Aegon Emeklilik ve Hayat AŞ	380.278.345	0,82%	272.270.417	0,67%	39,67%	24,79%
35	Bereket Sigorta AŞ	232.539.595	0,50%	152.741.729	0,38%	52,24%	36,03%
36	Liberty Sigorta AŞ	229.519.476	0,49%	186.894.777	0,46%	22,81%	9,73%
37	Dubai Starr Sigorta AŞ	222.091.595	0,48%	182.367.053	0,45%	21,78%	8,81%
38	Generali Sigorta AŞ	221.441.693	0,48%	196.334.402	0,48%	12,79%	0,78%
39	BNP ParibasCardif Hayat Sigorta AŞ	221.128.505	0,48%	101.330.913	0,25%	118,22%	94,98%
40	NN Hayat ve Emeklilik AŞ	210.152.408	0,45%	143.590.004	0,35%	46,36%	30,77%
41	Koru Sigorta AŞ	201.717.762	0,43%	104.485.984	0,26%	93,06%	72,50%
42	SBN Sigorta AŞ	192.581.199	0,41%	161.861.653	0,40%	18,98%	6,31%
43	Orient Sigorta AŞ	169.683.588	0,36%	91.186.283	0,23%	86,08%	66,27%
44	BNP ParibasCardif Emeklilik AŞ	164.979.124	0,35%	149.380.014	0,37%	10,44%	-1,32%
45	Groupama Emeklilik AŞ	164.105.976	0,35%	147.762.304	0,36%	11,06%	-0,77%
46	ChubbEuropeanGroup Limited	157.364.364	0,34%	115.044.719	0,28%	36,79%	22,22%
47	Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	148.058.748	0,32%	47.713.280	0,12%	210,31%	177,26%
48	Allianz Hayat ve Emeklilik AŞ	128.874.252	0,28%	117.371.065	0,29%	9,80%	-1,89%
49	BNP ParibasCardif Sigorta AŞ	107.510.090	0,23%	69.470.982	0,17%	54,76%	38,27%
50	Turkland Sigorta AŞ	97.825.845	0,21%	35.090.594	0,09%	178,78%	149,09%
51	Coface Sigorta AŞ	62.950.881	0,14%	64.847.498	0,16%	-2,92%	-13,26%
52	Demir Hayat Sigorta AŞ	62.236.602	0,13%	55.687.839	0,14%	11,76%	-0,14%
53	EulerHermes Sigorta AŞ	58.466.948	0,13%	57.763.517	0,14%	1,22%	-9,56%
54	Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	44.733.128	0,10%	28.899.366	0,07%	54,79%	38,30%
55	AtradiusCrédito y Caución S.A. de Seguros y Reaseguros, İstanbul Şubesi	43.290.143	0,09%	36.639.830	0,09%	18,15%	5,57%
56	Türk P&I Sigorta AŞ	37.042.225	0,08%	24.668.720	0,06%	50,16%	34,17%
57	Magdeburger Sigorta AŞ	22.572.688	0,05%	443.591	0,00%	4988,62%	4446,66%
58	Mapfre Yaşam Sigorta	20.925.801	0,04%	13.264.487	0,03%	57,76%	40,96%

AŞ							
59	Axa Hayat ve Emeklilik AŞ	20.347.396	0,04%	28.783.734	0,07%	-29,31%	-36,84%
60	SS Atlas Karşılıklı Sigorta Kooperatifi	1.471.603	0,00%	0	0,00%	0,00%	0,00%
61	Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	259.290	0,00%	576.165	0,00%	-55,00%	-59,79%
SEKTÖR TOPLAMI		46.504.563.115	100,00%	40.486.796.941	100,00%	14,86%	2,63%

Kaynak: <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>

Tablo' 3'e baktığımızda hayat dışı sigorta branşında bir önceki yıla göre %11,11 daha düşük prim üretimi gerçekleştiği halde Allianz Sigorta A.Ş. 2017 yılında prim üretiminde 1. sırada yer almaktadır. Pazarın % 11,4'ünü elinde tutmaktadır. Hayat ve emeklilik branşında ise Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş. pazarın %3,2 sine elinde tutarak 1. sırada yer almaktadır. İlk 10 şirketin prim üretimi 26.651.935.31 TL ile pazarın % 57,31'ine sahiptir. Toplamda prim üretimi ise bir önceki yıla göre %14,86'lık bir artışla 40.486.796.941 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4. Yıllar itibariyle Prim Üretim Miktarları, Merkez ve bölgelerde kadrolu, sözleşmeli, part-time, full-time çalışanlar sayısı ve Değişim Oranları

Yıl	Şirket Sayısı	Prim Üretimi	Değişim %	Toplam (Şirket + Doğrudan Satış Personeli)	Değişim %
2013	62	24.229.615.735	21,72	18.153	2,47
2014	65	25.989.552.680	7,3	19.353	6,6
2015	64	31.025.897.629	19,38	19.391	0,2
2016	62	40.486.796.941	30,49	19.652	1,34

Kaynak: www.tsb.org.tr adresinden derlenmiştir. (<https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>)

Tablo'4 e göre prim üretimi yıllar itibariyle artış gösterdiğini ve en yüksek prim üretim oranının bir önceki yıla %30,49'luk bir artışla 40.486.796.941 TL'lik üretim ile 2016 yılında olduğu görülmektedir. Şirketlerin genel müdürlük ve bölge müdürlüğü çalışan (Şirket +Doğrudan Satış Personeli) sayısı 2014 yılında bir önceki yıla göre %6,6'lık bir artış gösterirken sonraki yıllarda artışın çok düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Sigma'nın raporuna göre Türkiye'de 2016 yılından askeri darbe teşebbüsü sonucunda sigorta sektöründeki büyümenin yavaşladığını söylemiştir. (https://www.tsb.org.tr/images/Documents/Teknik/sigma3_2017_en.pdf)

Sigorta yoğunluğu ve penetrasyonu gelişmekte olan piyasalarda, 2016 yılında 30 uncu sıradayız. (https://www.tsb.org.tr/images/Documents/Teknik/sigma3_2017_en.pdf Swiss Re Institute sigma No 3/2017 37)

2016 yılında Türkiye prim üretiminde 13085 milyon USD'lık prim üretimi ile dünyada 36'ncı Avrupa'da 18'inci sırada yer almaktadır ve dünyadaki toplam prim tutarının yüzde 0.28'ini oluşturmaktadır.

2016 yılında Türkiye Hayat prim üretiminde 1644 milyon ABD Doları prim üretimi ile dünyada 47'inci Avrupa'da 22'inci sırada yer almaktadır ve dünyadaki toplam prim tutarının yüzde 0.06'sını oluşturmaktadır.

2016 yılında Türkiye Hayat Dışı prim üretiminde 11440 milyon USD'lık prim üretimi ile dünyada 22'inci Avrupa'da 11'inci sırada yer almaktadır ve dünyadaki toplam prim tutarının yüzde 0.54' ünü oluşturmaktadır.

2016 yılında sigorta primlerinin GSYİH'ya oranı toplamda % 1,55, hayat branşında % 0,19, Hayat Dışı branşda ise % 1,36'dır. Dünya'da 73'üncü sırada, Avrupa'da 28'inci sırada yer almaktadır.

Tablo 5.2016 yılında Sigorta Prim Üretiminde ilk 10 ülke prim üretimi ve dünyadaki Pazar oranı

Sıralama	Ülke	Prim Büyüklüğü (Milyon ABD Doları)		Değişim %		Dünya Pazarındaki Payı
		2016	2015	Nominal USD	Enflasyon Düzenlemesi	
1	ABD	1.352.385	1.318.485	2,6	1,3	28,58
2	Japonya	471.295	448.611	5,1	-5,1	9,96
3	Çin Halk Cumhuriyeti	466.131	386.500	20,6	20,5	9,85
4	İngiltere	304.208	328.883	-7,5	3,7	6,43
5	Fransa	237.644	238.011	-0,2	-0,1	5,02
6	Almanya	215.021	214.494	0,2	0	4,54
7	Güney Kore	170.862	164.997	3,6	1,7	3,61
8	İtalya	162.383	167.736	-3,2	-2,8	3,43
9	Kanada	114.523	114.420	0,1	2,3	2,42
10	Tayvan	101.445	95.979	5,7	5,6	2,14
Toplam		3.595.897	3.478.116	2,7	2,71	75,98

Kaynak: https://www.tsb.org.tr/images/Documents/Teknik/sigma3_2017_en.pdf

Swiss Re Institute sigma No 3/2017 raporuna göre Dünya'da toplam prim üretimi 2015 yılında 459.7680 milyon ABD Doları iken 2016 yılında 473.2188 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Nominal değişim % 2,9, Enflasyon düzenlemesi ile bu değişim % 3,1 olarak değişmiştir.

Tablo'5e göre ABD doları bazında sigorta prim üretiminde ilk 10'da yer alan ülkelere yer verilmiş olup ilk sırada 1.352.385 dolar prim üretimi ile dünya sigorta pazarının %28,58'lik kısmını elinde tutan Amerika Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. İkinci sırada 471.295 dolar prim üretimi ve % 9,96'lık Pazar payı ile Japonya, üçüncü sırada ise 466.131 dolarlık prim üretimi ve % 9,85'lik pazar payı ile Çin Halk Cumhuriyetinin yer aldığı görülmektedir.

3.SİGORTA ARACILARI

Ülkemizdeki sigorta aracıları Sigorta Acenteleri ve Brokerlerdir. Ülkemizce acentelik faaliyetinde bulunacak gerçek ve tüzel kişiler ile brokerlik faaliyetinde bulunacak gerçek ve tüzel kişilerde aranacak olan şartlar 5684 sayılı sigortacılık kanunu ile 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda belirtilmiştir. Ayrıca Sigorta Acenteleri Yönetmeliği ile Sigorta Brokerleri yönetmeliği ile işleyişi ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler, sigorta suiistimalleri, iyi yapılmamış risk analizleri, yeterli donanımına sahip personelin sigorta ettiren ve sigortadan faydalanacak kişileri yeteri

kadar bilgilendirme yapmamalarından kaynakları olarak bazı sigorta branşlarında zararlar ortaya çıkmış ve sigorta şirketleri bu zararları en az seviyede atlatabilmek için sigorta acentelerinin komisyonlarını düşürme yoluna gitmişlerdir.

Sigorta ve Reasürans brokerleri derneğinin yapmış olduğu araştırmaya göre prim üretimi göre acente dağılımı şu şekilde gösterilmektedir. (Türkiye sigorta aracıları değerlendirme raporu özet beyan dökümü,2015)

Tablo 6. Prim Üretimine Göre Acente Dağılımı

Acente Sayısı	Yıllık Prim Üretim Aralığı	Toplam Acente Sayısı İçerisindeki Oranı	Toplam Sigorta Pazar Payı (tahmini)*
92	10 milyon TL ve üzeri	0,50%	5,40%
243	5-10 milyon TL arası	1,30%	6,60%
3.208	1-5 milyon TL arası	17,50%	33,80%
2.861	0,5-1 milyon TL arası	15,60%	7,80%
2.810	0,25-0,5 milyon TL arası	15,30%	3,30%
4.862	0,25 milyon TL'den aşağı	26,50%	2,80%
4.258	Üretimi olmayan	23,20%	-
Toplam			
18.334	Tüm Acenteler	100%	59,80%

*Tahmini Pazar payı, ilgili acentelerin ortalama sigorta primi yaklaşık olarak tahmin edilerek bulunmuştur. Buna göre prim üretim miktarına göre acentelerin büyükten küçüğe sırasıyla 15 milyon, 7 milyon, 2,7 milyon, 0,7 milyon, 0,3 milyon ve 0,15 milyon TL prim ürettiği varsayılmıştır.

Kaynak: <http://www.sbd.org.tr/tr/basinodasi/Yayin2015.pdf>

Tablo 6'deki veriler incelendiğinde, 92 acentenin 10 milyon TL ve üzeri prim üretimi yaptığını ve acentelerin prim üretme pazarında ise % 5,4 lük paya sahip olduğu görülmektedir. 243 acente ise 5-10 milyon TL arası prim üretimi gerçekleştirdiğini ve acentelerin prim üretme pazarında ise % 5,4 lük paya sahip olduğu görülmektedir. Önemli bir sayıda yani 4.258 sayıda acentenin üretimi olmadığı görülmektedir ki bu oran oldukça yüksektir. Bu acentelerin yapısal sorunlardan kaynaklı, mevzuat sınırlamalarından ve sigorta bilinci eksikliği gibi nedenlerden dolayı acente sayılarında yüksek prim üreten işletmelerin sayısı oldukça az durumdadır.

SONUÇ

Ülkemizde sigortacılık sektörü her geçen gün ivme kazanmaktadır. Prim üretimi artarken istihdam ise aynı oranda artmamaktadır. Bunun temel nedenleri sigorta bilincinin artması, risk seçimi ve analizinin geçmişe göre daha iyi yapılıyor olmasından ve yapılacak birçok işin dijital sigortacılık faaliyetleri ile yapılıyor olmasındandır. Sektörde yabancı sermaye ağırlıklı şirketler ağırlıktadır. Tekafül sigortacılık ile ilgili katılım sigortacılığı çalışma usul ve esasları hakkında yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğe göre katılım sigortası şu şekilde tanımlanmıştır: (Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm> 2017)

“Katılımcıların kendileri ile diğer katılımcıların tazminat ve/veya birikim ödemelerine ilişkin taleplerinin karşılanmasını teminen oluşturulan risk fonuna katkıda buldukları, söz konusu fonun sigortacılık faaliyeti yapmasına izin verilmiş bir sigorta şirketi tarafından katılım finans ilkelerine uygun olarak yönetildiği ve ortak risk paylaşımı ile dayanışma esaslarına dayanan sigorta türünü” diye ifade edilmiştir.

Tekafül sigortacılık alanında faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin prim üretimlerinin düşükmamasının nedenleri yeteri kadar bu alanda sigorta şirketinin olmayışıdır. Toplumun önemli bir kısmı dini inanışları gereğince faiz olgusundan dolayı sigortaya yanaşmamaktadır. Tekafül sigortacılığının özü ise toplanan primlerin faiz dışı enstrümanlarda değerlendirilmesidir.

İslami sigortacılık alanında faaliyette bulunan sigorta şirketi sayısı da artacaktır. Sigortacılık eğitim merkezi tarafından daha önceden konvansiyonel sigortacılık şeklinde faaliyette bulunacak sigorta şirketlerinde katılım sigortacılığı satış işlemlerini gerçekleştirecek teknik personel için katılım sigortacılığı eğitimine katılmaları gerekli kılınmıştır.

Sigorta acenteleri levhaya kayıt ücreti 1 Ocak 2018-31 Aralık 2018 tarihleri arasında 12.000 TL, aidat ücreti ise yine aynı tarihler için 85 TL olarak belirlenmiştir. (<https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=2604&lst=DuyurularListesi>) Levha kayıt ücretinin yüksek oluşu özellikle yeni sigorta acente açacaklar için bir külfet oluşturmaktadır. Hazine Müsteşarlığı tarafından Trafik sigorta primlerine tavan fiyat uygulaması getirilmiştir.

Sigorta acentelerinin T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığının desteklerinden artık faydalanabiliyor olmaları acenteleri büyük oranda finansman desteği sağlayacak ve acentelerin daha profesyonel ve kurumsal hale gelmelerinin yolunu açacaktır.

Döviz kurlarındaki artışlar özellikle yabancı para cinsinden yapılan sigorta sözleşmelerini olumsuz yönde etkileyecektir. Veri madenciliğini sigorta şirketlerinde kullanmayı başarabilenler risk seçimi ve yönetiminde ve sigorta prim hesaplamasında daha sağlıklı bir seçim yapabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Kayaköy Taş, M. (2015). Dünya sigorta pazarında Türkiye'nin yeri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 133-148
- Özudoğru, H. (2017). Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi. Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 38-47
- Saka, E. (2017). Türkiye'de Sigortacılık Faaliyetleri ve Bankasürans. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 33-52.
- Sezal, L. (2017). Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi Ve Faizsiz Sigortacılık Sisteminin Uygulanabilirliği. *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Yurdakul, M., & Dalkılıç, N. (2016). SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE DİJİTAL ÇAĞ. *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50).
- Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (2017, 20 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 30186). Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm>
- Türk Ticaret Kanunu, (2011, 13 Ocak). Resmi Gazete (Sayı:27846). Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110214-1-1.htm>
- <http://www.sbd.org.tr/tr/basinodasi/Yayin2015.pdf>
- (<https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>)
- (https://www.tsb.org.tr/images/Documents/Teknik/sigma3_2017_en.pdf)
- https://www.tsb.org.tr/images/Documents/Teknik/sigma3_2017_en.pdf Swiss Re Institute sigma No 3/2017 37
- <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=2604&lst=DuyurularListesi>